

шанд ва шиори онҳо "аз идеяи илмию техникӣ то маҳсулоти тайёр" аст. Мисоли аввалин ва равшани он водии Силикони ИМА мебошад.

8. Омили экологӣ дар замони ИИТ аҳамияти махсус пайдо кардааст, ки зуҳуроти он норасогиҳои қаламрави оби нӯшокӣ, зиёдшавии хароҷотҳо барои тозакунии обу партовҳои саноатӣ, бадшавии вазъи муҳити атроф ва пайдоиши дигар масъалаҳоанд.

Ҳамин тавр, ИИТ ба тамоми ҷабҳаҳои ҳастии имрӯзаи башарият ва худ инсон муҳити зиндагии он таъсир мерасонад. Хоҷагии ҷаҳонӣ ба организми ягона табдил ёфтаасту берун аз он ҳеҷ ягон давлати ҷаҳон муътадилона инкишоф карда наметавонад.

Савол ва супориш

1. Тафовути мафҳумҳои "инкишофи илмӣ-техникӣ" ва "инқилоби илмӣ-техникӣ" ро шарҳ диҳед.
2. Ба хувваи бевоситаи истеҳсоли табдил ёфтани илм чӣ маъно дорад?
3. Чаро нақши омилҳои ҷойгиркунии истеҳсолот тағйир ёфтааст?
4. Вазъи ИИТ-ро дар мамлакати худ таҳлил намуда, аз таъсири он ба ҷойгиркунии соҳаҳои истеҳсолот мисолҳо оред.

Худатонро санҷед

1. Таъсири ИИТ дар пешрави таркиби истеҳсолот дар чӣ зоҳир гаштааст?
2. Дар шароити ИИТ кадом соҳаҳо бо суръати баланд тараққӣ меёбанд?
3. Чаро дар давраи ИИТ нақши захираҳои табиӣ дар ҷойгиркунии соҳаҳои хоҷагӣ паст шудааст?
4. Чаро соҳаҳои навтаринро дар марказҳои илму маориф ҷойгир мекунанд?

Ба ақидан шумо

Музди кори одамони баландихтисосу пастихтисос фарқ дорад ё не? Агар ҳа, сабабашро гуед?

Оё тафовут байни табодулотҳои саноатии асри 18 ва инқилоби илмӣ-техникӣ ҳозира вучуд дорад?

СОҲАҲОИ ХОҶАГИИ ҶАҲОН

Дар сохтори хоҷагии ҷаҳонӣ кадом соҳаҳои саноатӣ бештар инкишоф ёфтаанд? Саҳми соҳаи сӯзишворӣ-энергетикӣ чӣ гуна аст? Тараққиёти дигар соҳаҳои саноатӣ дар кадом мавқеъ мебошад?

Омӯзиши хоҷагии ҷаҳон бо омилу шароитҳои ташкилу ташаккул-ёбиаш ба дуруст фарқ намудани сохтори он заминаи устувор медиҳад. Дар ин қисм шумо соҳаҳои асосии хоҷагии ҷаҳон – саноат, хоҷагии қишлоқ, нақлиёту алоқаро ба таври мунтазам омӯхта, ба вазъи ҳар кадоми онҳо дар миқёси ҷаҳон ва зерсистемаҳои он ошно мешавед.

ГЕОГРАФИЯИ СОҲАҲОИ САНОАТ

Саноат соҳаи асосии истеҳсолоти моддӣ буда, дар он беш аз 350 млн нафар одамон шуғл доранд. Дар таркиби соҳавии саноат 9/10 қисмаш ба саноати коркардабарой (маснуотӣ) рост меояд. Дар давраи ИИТ се соҳаи он ("авангарди сегона" номида шудаанд): мошинсозӣ, химия ва электроэнергетика бо суръат аз ҳама боло инкишоф ёфта истодаанд. Ба ҳисоби миёна дар ҷаҳон ба ҳиссаи ин сегона 50%, дар мамлакатҳои аз ҳама тараққикарда – 55–60% тамоми маҳсулоти умумии саноатӣ рост меояд.

Соҳаҳои наватарини илмталаб – микроэлектроника, техникаи ҳисоббарор, роботсозӣ, индустрияи ахборотӣ, истеҳсолоти атомию аэроқайҳонӣ, химияи синтези органикӣ ва саноати микробиологӣ дар сафи пеш баромадаанду ба онҳо "катализаторҳои" ИИТ ном ниҳодаанд.

Ҳиссаи саноати истихроҷ то рафт кам шуда истодааст, ки сабабҳои асосиаш доимо камшавии қувва ва масолаҳталабии он, ивазкунии ашёи хоми табиӣ бо масолаҳи синтетикӣ мебошад. Бо вучуди он соҳаҳои истихроҷ ҳам дар замони ИИТ ба тағйиротҳо дучор шудаанду ин тағйиротҳоро мо дар васеъшавии усулҳои кушоди истихроҷкунии канданиҳои фойданоки хушкию баҳрӣ ва ғайра мебинем.

САНОАТИ СӢЗИШВОРӢ-ЭНЕРГЕТИКӢ

Тамоми тамаддуни инсоният ба азхудкунии намудҳои мухталифи сӯзишворӣ ва энергия алоқаманд аст. Ҳоло ҳам онҳо асоси хоҷагии ҷаҳонӣ, тамоми чараёнҳои пешқадами иқтисодиёт мебошанд. Дар замони ИИТ истифодаи энергия хеле афзуд. Танҳо дар асри XX истифодаи он 15 баробар афзудааст. Истеҳсолу истеъмоли ҷаҳонии захираҳои аввалини энергетикӣ аз 1 трлн тонна сӯзишвории шартӣ (сш)-и соли 1900 дар соли 1990 то ба 10–11 трлн тонна ва дар охири солҳои 1990 қариб ба 15 трлн тонна расидааст. Истеъмолу истеҳсоли он дар мамлакатҳои тараққикардаю рӯ ба инкишоф фарқ дорад. Агар таносуби истеҳсол 1:1 бошад, пас таносуби истеъмоли 5:1-ро ташкил медиҳад. Ин чунин маъно дорад, ки қисми зиёди қувваи барқ дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф истеҳсолшударо олами тараққикарда аз худ менамояд. Ба ҳиссаи мамлакатҳои тараққикарда

16% тамоми аҳолии дунё ва 60% истеъмоли ҷаҳонии захираҳои энергия рост меояд.

Дар тӯли тамоми асри XIX ва нимаи аввали асри XX истеъмоли ангишт бартарӣ дошт (9/10 қисми қувваи барқ). Афзоиши иқтисодиёти ҷаҳонро дар солҳои баъди ҷанг ба истифодаи газу нефт алоқаманд медонанд, ки ин ба самарнокии истифодаи онҳо вобаста аст.

Конҳои калонтарини нефти дар Шарқи Наздик бударо монополияҳои калон пурра дар ихтиёри худ доштанду ба нефт нархи арзони монополӣ қорӣ менамуданд. Нархи нефт дар бозори ҷаҳонӣ нисбат ба нархи ангишт пасттар буд.

Соли 1960 Ташкилоти мамлакатҳои содиркунандаи нефт (ОПЕК) таъсис дода шуду аъзоёни он тадриҷан истихроҷи нефтро ба ихтиёри худ гирифтанд. Ба монополияҳо лозим омад, ки ба нархи дар бозори ҷаҳон муқаррар кардаи мамлакатҳои ин ташкилот розӣ шуда, пули зиёд диҳанд. Ин ҳолат онҳоро ба ҷустуҷӯӣ ва ҷорикунии технологияи қувваи сарфакуанда водор намуд.

Солҳои 70 асри XX дар тараққиёти саноати сӯзишворӣ-энергетикӣ ҷаҳон тағйирот ба амал омад, ки он ба номусоидиҳои шароитҳои кӯҳӣ – геологӣ, ба ноҳияҳои шароиташон мураккаб рӯ овардани истихроҷи сӯзишвориҳо, зиёдшавии талаботҳои экологӣ ва ғайраҳо вобаста аст.

Пайваستا ба ин дар ин давра зиддиятҳои хоҷагии ҷаҳонӣ капиталистӣ тезу тунд гардида, муборизаи мамлакатҳои рӯ ба инкишоф баҳри захираҳои худ афзуду ин ба боз ҳам зиёдшавии нархи нефт (15–20%) овард. Муаммои бо энергия таъминкунии хоҷагии ҷаҳон ба яке аз масъалаҳои муҳимми рӯз табдил ёфт.

САНОАТИ НЕФТ

Нефтро 90 мамлақати ҷаҳон истихроҷ мекунанд. Хосияти географияи ин соҳа мамлакатҳои асосии дорои захираи истихроҷкунандаи нефтро муайян мекунад. Барои аксари ин мамлакатҳо саноати нефт соҳаи муҳимми таҳассуси хоҷагӣ аст. Мамлакатҳои асосии истихроҷи нефт Россия, ИМА ва Арабистони Саудӣ мебошанд.

1/3 қисми нефти истихроҷшуда ба бозори ҷаҳонӣ бароварда мешавад. Содиротчиёни асосӣ мамлакатҳои аъзои ОПЕК мебошанду дар байни онҳо мамлакатҳои халиҷи Форс бартарӣ доранд. Дар ин ноҳия беш аз 2/3 қисми захираҳо ва 1/3 қисми истихроҷи нефти ҷаҳонӣ ҷойгиранд.

Умуман дар саноати нефт номувофиқати байни ноҳияҳои истихроҷу истеъмол мавҷуд аст, ки ин ҳолат боиси ба масофаҳои хеле дароз кашонидани он гардидааст.

Кашонидани нефт аз бандарҳои калони нефтии халиҷи Форс сар шуда, ба Аврупои Ғарбӣ ва Ҷопон мераванд. Танкерҳои калон масофаи гирди Африка, танкерҳои хурд Канали Суэсро тай менамоянд. Аз мамлакатҳои Америкои марказӣ (Венесуэла, Мексика) нефт ба ИМА ва Аврупои ғарбӣ, аз Аляска ба ИМА кашонида мешавад.

САНОАТИ ГАЗ

Истихроҷи гази табиӣ танҳо дар нимаи дуҷуми асри ХХ инкишоф ёфт. Истихроҷкунандагони асосӣ Россия, ИМА, Канада, Нидерландҳо мебошанд. Солҳои охир истихроҷи газ дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф зиёд шудааст. Самтҳои асосии газгузаронӣ дар ИМА аз ҷануб ба шимолу шарқ, аз Нидерландҳо ба дигар давлатҳои Аврупо буда, ба воситаи қубурҳои зери об аз баҳри Шимолӣ ба Англия, Норвегия, Дания, Олмон, аз Алҷазоир ба ҷазираи Ситсилияи Италия фиристода мешавад.

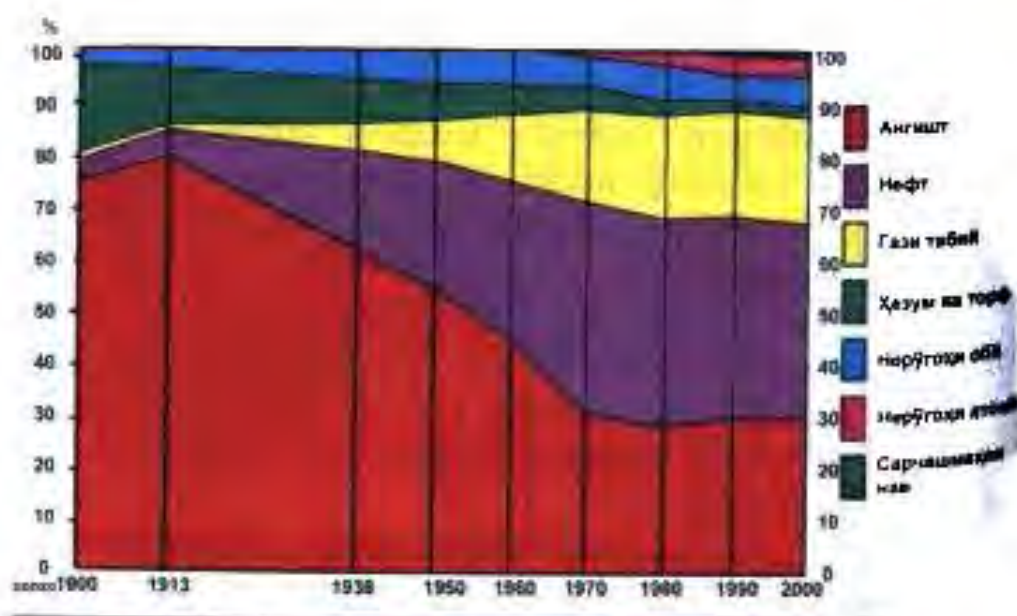
Содиркунандагони асосии газ Россия, Нидерландҳо, Канада ва Норвегия, воридкунандаи асосӣ Ҷопон мебошанд.

Қариб 85% газро худи мамлакатҳои истихроҷкунанда истеъмоли мекунанд.

САНОАТИ АНГИШТ

Дар давраҳои истеъмоли нефти арзон ин соҳа қафо монда, баъдтар бо суръати тез тараққӣ кард. Ангиштро беш аз 60 мамлакати ҷаҳон истихроҷ мекунанд. Вале аломати географияи ин соҳа мамлакатҳои пешсафро муайян менамояду барои онҳо саноати ангишт

Расм 17.
Истеъмоли
ҷаҳонии
захираҳои
аввалин энергия

соҳаи муҳимми таҳассуси байналхалқӣ аст. Захираҳои бузурги ангишт низ дар ҳамин мамлакатҳо ҷойгиранд (Чин, ИМА, Россия, Лаҳистон).

Дар Чин қисми зиёди истихроҷи ангишт дар ноҳияҳои шарқи мамлакат, дар ИМА – дар ҳавзаи Аппалач (бо усули кушод), дар Россия – ноҳияҳои шарқ ҷойгиранд.

Содиркунандагони ангишт мамлакатҳои мебошанд, ки дар онҳо истихроҷи он арзон аст (Австралия, ИМА, ҚАҚ). Воридкунандагони асосии ангишт Ҷопон ва мамлакатҳои Иттиҳодияи Аврупо буда, истихроҷкунандаи асосии ангишти сиёҳтоб Олмон аст.

Хусусияти асосии географияи саноати ангишт: қисми зиёди истихроҷи он ба ҳиссаи мамлакатҳои тараққикарда меафтад, вале онҳо 9/10 ҳиссаи захираҳои ангиштро доранд. Дар байни мамлакатҳои рӯ ба инкишоф Ҳиндустон зиёдтар ангишт истихроҷ менамояд.

Аз даҳ як ҳиссаи ангишти истихроҷшуда ба бозори ҷаҳонӣ асосан бо роҳи баҳрӣ бароварда мешавад.

Қувваи энергетика. Ин соҳаро яке аз қисмҳои асосии "авангарди сегона" меноманд. Энергияи барқиро дар истгоҳҳои олавӣ, обӣ ва атомӣ истеҳсол мекунанд. Қисми асосии истеҳсолшуда ба ҳиссаи истгоҳҳои олавӣ рост меояд. Ҳиссаи истгоҳҳои обӣ низ назаррас аст, алалхусус дар олами рӯ ба инкишоф, ки қувваи оби онҳо 65% қувваи оби ҷаҳонро ташкил медиҳад. Вале ин захираҳо ҳоло кам истифода шудаанд (дар Африка 5%, дар Америкаи Ҷанубӣ 10%). Дар истифодаи қувваи обӣ ИМА, Норвегия ва Россия аз ҷиҳати истеҳсоли он ба ҳар сар аҳоли дар ҷаҳон дар ҷои авваланд.

Расм 18.
Ноҳияҳои асосии истихроҷи нафт

Ба ҳиссаи энергетикаи атомӣ қариб 1/6 ҳиссаи истеҳсоли ҷаҳонии қувваи барқӣ рост меояд. Истгоҳҳои барқии атомӣ дар 30 мамлақати дунё амал мекунанд. Аз рӯи миқёси мутлақӣ истеҳсоли қувва дар истгоҳҳои атомӣ ИМА, Фаронса, Ҷопон, Олмон, Россия пешсаф буда, солҳои охир энергетикаи атомӣ дар мамлақатҳои рӯ ба инкишоф ниспайдо шуда, инкишоф меёбад.

Афзудани талабот бо қувваи барқӣ дар замони ИИТ боиси ба истифодабарӣ ҷалбукии сарчашмаҳои ғайри анъанавӣ (алтернативӣ) гардид. Инҳо қувваи офтоб, шамол, мадду ҷазр, гармии дохили замин ва ғайраҳо буда, истгоҳҳои қувваи офтоб (гелиостансия) дар ИМА, Фаронса, Россия; геотермалӣ дар ИМА, Россия, Филиппинҳо, Италия, мадду ҷазрӣ дар Фаронса, Канада, Чин; шамолӣ – дар ИМА, Дания амал мекунанд.

Географияи қувваи барқӣ фарқиятнок аст. Ба 20% аҳолии мамлақатҳои тараққикарда беш аз 75% тамоми қувваи истеҳсолшуда рост меояд.

Энергетика соҳаи ҳаётан муҳимми хоҷагии ҷаҳон буда, дараҷаи тараққиёти он ба ИИТ, сифати ҳаёти одамони мамлақату қаламравҳои гуногун вобаста аст.

Савол ва супориш

1. Чаро дар давраи ИИТ истеҳсолу истеъмоли энергия зиёд гардид?
2. Сабабҳои дар нимаи дууми асри XX пастшавии ҳаҷми истеъмоли ангишт ва охири ин аср боз зиёдшавии он дар чист?
3. Соҳаҳои асосии истеҳсолию ғайриистеҳсоли истеъмоли энергия кадомҳоянд?
4. Оё мамлақати Шумо дар айни ҳол ба истифодаи захираҳои ғайри анъанавии энергия эҳтиёҷ дорад? Агар не, пас чаро?

Ба фикри шумо

Кадам соҳаҳои истеҳсолию ғайриистеҳсоли аз ҳама беш энергияталабанд ва чаро?

Дар Тоҷикистон имконияту воситаҳои аз энергияи офтобу бод истифодабарӣ вучуд доранд?

Мисоли мушаххас оред ва бигӯед, ки чаро мо ба он намунаҳои барқ эҳтиёҷ дорем.

САНОАТИ МАСНУОТБАРОРӢ

Соҳаҳои саноати маснуотбарорӣ металлургия, мошинсозӣ, амалӣ саноати чӯбкоркунӣ, сементбарорӣ, саноати сабук, кӯрӯмакӯрӣ ва бисёр дигарон мебошанд.

САНОАТИ МЕТАЛЛУРГИЯ

Металлургия ҳоҷагии ҷаҳонро ба металлҳои сиёҳу ранга таъмин менамоянд. Муддати тӯлонӣ ҳаҷми гудозиши металлҳо иқтисодии мамлакатро муайян менамуд. Вале суръати афзоиши металлургия дар солҳои 70 асри XX суст гардид, зеро пластмасса дар истеҳсолот ҷой гирифта, металлро иваз намуд. Бо вучуди ин намуди металлҳо ҳоло ҳам масолеҳи беҳтарини иқтисодиёти ҷаҳон ба ҳисоб мераванд.

Истеҳсоли солонаи пӯлод аз 300 млн тонна гузаштаасту 80% он ба ҳиссаи мамлакатҳои рӯ ба инкишоф рост меояд. Истеҳсолчиёни асосии пӯлод Ҷопон, ИМА, Чин, Олмон буда, аксари мамлакатҳои рӯ ба тараққикарда маъдани оҳанро аз хориҷа меоранд. 50% маъдани оҳани истихроҷшударо ба бозори ҷаҳон мебароранд.

Ҷойгиршавии металлургияи сиёҳ дар бисёр мамлакатҳо ба ноҳияҳои соҳилӣ ҳаракат дорад (дар аксари мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣю Ҷопон). Танҳо дар ИМА ва Олмон марказҳои дохилии ин соҳа барқарор доранд. Дар ИМА онҳо дар атрофи қулҳои Бузург (Чикаго, Детройт), дар Олмон ноҳияи саноати Рур ва Саара ҷойгиранд.

Пайдоишу тараққиҳои корхонаҳои металлургияи сиёҳ дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф дар солҳои 80 асри XX (дар беш аз 30 мамлакат) дар географияи ин соҳа тағйирот ба амал овард. Ҳоло Бразилия аз рӯи истеҳсоли пӯлод аз Англия ва Фаронса, Ҳиндустон бошад аз Белгияю Нидерландҳо пеш гузаштаанд.

Металлургияи рангаи ҷаҳон ҳар сол беш аз 40 млн тонна металлҳои гуногун истеҳсол менамояд, ки дар байни онҳо алюминий маъқул асосӣ дорад. Ин металл дар соҳаҳои авиатсия, ракетасозӣ, автомобилсозӣ ва истеҳсоли масолеҳи сабуки конструксионӣ васеъ истифода бурда мешавад. Мамлакатҳои асосии истихроҷи боксит (ашёи хоми алюминий) Австралия, Гвинея, Ямайка, Бразилия; истеҳсолкунандаи металл алюминий ИМА, Россия, Ҷопон, Канада, Олмон мебошанд. Дар ҳамаи ин мамлакатҳо истеҳсоли металл дар ноҳияҳои истгоҳи калони барқӣ дошта ҷойгир аст.

Маркази калони саноати мис дар ҷаҳон Африкаи Марказӣ (Зоир, Замбия) мебошад. ИМА, Ҷопону Олмон низ мис зиёд истеҳсол мекунанд.

Аз дигар металлҳои ранга зиёдтар сурбу руҳ истеҳсол карда мешаванд. Истихроҷкунандагони асосии маъдани ин металлҳо Австралия, ИМА, Канада, Перу, Мексика буда, истеҳсоли ин металлҳо дар ИМА ва мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ беш аст.

МОШИНСОЗӢ

Аз рӯи таркиби худ ин соҳа аз ҳама мураккабу сершоҳатарини саноати ҷаҳон аст. Аз ин сабаб дар ин соҳа 80 млн нафар коргарони фаъол шуғл доранд (ҷои якум) аз ҷиҳати нархи маҳсулот дар байни тамоми соҳаҳои саноати ҷаҳон дар ҷои якум меистад. Вобаста ба маҳсулоти истеҳсол мекардагаш мошинсозии энергетикӣ, нақлиётӣ, кишоварзӣ, дастгоҳсозӣ ва истеҳсоли таҷҳизотҳо (барои дигар соҳаҳои саноат)-ро фарқ мекунанд.

Мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон, инчунин Россияю Чин қариб тамоми намудҳои мошинсозиро доранд. Мамлакатҳои Аврупои Ғарбию Шарқӣ ва баъзе мамлакатҳои рӯ ба инкишоф (Бразилия, Сингапур, Корея, Ҳиндустон ва дигарон) одатан ба истеҳсоли ин ё он намуди маҳсулоти мошинсозӣ махсус гардонида шудаанд. Дар аксари мамлакатҳои ҷаҳони 3-юм мошинсозӣ дар маънои ҳақиқӣ вучуд надошта, корхонаҳои металлкоркунӣ (устоҳонаҳои таъмири) амал мекунанду онҳо хизматрасони нақлиёт, саноати кӯҳӣ, хоҷагии қишлоқ ва ғайра мебошанд.

Корхонаҳои металлталаби ин соҳа дар назди саноати химия, металлургияи сиёҳ, энергетика (шимоли шарқи ИМА, Рури Олмон, Донбасси Украина, Силезияи Болои Лаҳистон), соҳаҳои дастгоҳсозӣ, радиоэлектроника, асбобҳои дақиқ дар ноҳияҳои захираҳои меҳнатии

Расми 19.
Бо нақлиёти
бахри кишидани
маъдани оҳан

баландихтисос, корхонаҳои истеҳсоли мошину асбобҳои маишӣ бошанд, дар ноҳияҳои серхаридор ҷойгир карда мешаванд. Мамлакатҳои тараққикарда 9/10 қисми маҳсулоти ин соҳаро истеҳсол менамоянду дар ҳудуди онҳо се ореали мошинсозӣ ҷойгир аст: ИМА, Аврупои Ғарбӣ, Ҷопон.

Мамлакатҳои рӯ ба инкишоф аз даҳ як ҳиссаи маҳсулоти саноати мошинсозиро истеҳсол менамоянд. Дар байни онҳо Ҳиндустон, Бразилия, Аргентина, Мексика, Кореяи Ҷанубӣ пешсафанд. Аксари заводҳои ин мамлакатҳо ба сармояи хориҷӣ вобастаанд.

Якё аз соҳаҳои асосии саноати мошинсозӣ автомобилсозӣ аст. Ҳар сол дар ҷаҳон қариб 50 млн мошинҳои боркашу сабукрав истеҳсол карда мешаванд, ки дар ин ҷода ИМА ва Ҷопон дар ҷои аввалин буда, ҳар кадоме 10 млн автомобил истеҳсол мекунанд. Ширкатҳои калонтарини дунё "Ҷанерал моторс", "Форд", "Крайслер" (ИМА), "Тоёта", "Хондо", "Нисан" (Ҷопон), "Фолксваген" (Олмон), "Фиат" (Италия) ва дигаронанд.

Дар истеҳсоли ҷаҳонии киштҳои калонҳаҷм Фаронса, Ҷопон, Корея, Британия, Олмон ва Чин мавқеи пешсафӣ доранд.

САНОАТИ ХИМИЯ

Дар замони мо ин соҳаест, ки дараҷаи азнавсозии иқтисодии ҳама гуна мамлакатро нишон медиҳад. Аврупои Шарқӣ, ИМА ва Чин 1/5 қисми маҳсулоти химияро истеҳсол мекунанд. Дар ин мамлакатҳо коркарди ашёи хоми гуногуни минералӣ ва, нефту химиявӣ инкишоф ёфтааст. Дар мамлакатҳои тараққикарда химияи илмталаб полимерҳо, истеҳсоли нуриҳои минералӣ инкишоф кардаанд. Дар

Расми 20.
Ноҳияҳои асосии
ғудохтани нӯлот

мамлакатҳои рӯ ба инкишоф дар ибтидо саноати кӯҳӣ-химиявӣ, ки маҳсулоташ содиротӣ буд, инкишоф ёфта буд. Аз ибтидои солҳои 70 асри XX сар карда онҳо соҳаҳои нурибарор, полимерҳо, химияи нефтиро инкишоф медиҳанд. Дар Арабистони Саудӣ, Кувайт, Ирон, Индонезия, Алҷазоир, Мексика, Венесуэла, Бразилия маҷмуи калони нефту химия ба кор даромадаанд.

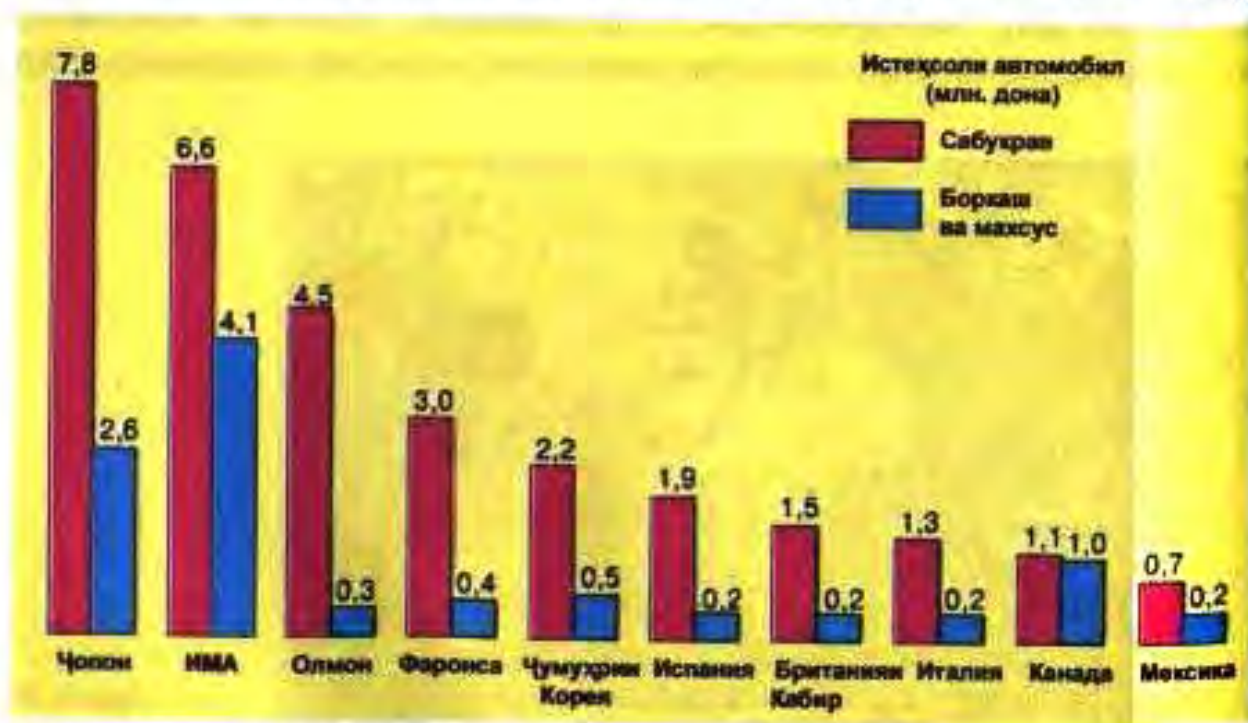
САНОАТИ САБУК

Соҳаи қадима буда, дигаргуниҳои географиро бештар дар соҳаи пешсафи он – саноати бофандагӣ мебинем. Ҳоло дар ҷаҳон беш аз 100 млрд м² газвор истеҳсол карда мешавад, ки қариб нисфи он ба ҳиссаи Чин ва мамлакатҳои Аврупои шарқӣ рост меояд. Аз мамлакатҳои тараққикарда дар ин ҷода ИМА ва Ҷопон пешсаф мебошад.

Дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф истеҳсоли газвор торафт меафзояд (Шарқ ва Ҷануби Шарқии Осиё, Америкаи Лотинӣ). Ба ин меҳнатталабии ин соҳа сабаб шудааст. Дар мағозаҳои ИМА, Аврупои Ғарбӣ, Ҷопон газворҳои арзони Кореяи Ҷанубӣ, Гонконг, Ҳиндустон, Колумбияро хеле зиёд мефурушанд.

САНОАТ ВА МУҲИТИ АТРОФ

Фаъолияти саноатии инсон ба муҳити атроф зич алоқаманд аст. Зеро саноат истеъмолкунандаи асосии захираҳои табиӣ, ба вуҷуд

Расми 21. Истеҳсол ва содир кунандагони асосии автомобилҳо

оварандаи ландшафтҳои антропогенӣ (саноати маъдани кӯҳӣ, шахрӣ) буда, дар баробари ин афзоиши саноат бисёр масъалаҳои истифодаи табиатро мураккаб гардонда аст. Дар ин бора истеҳсолоти бо ном "ифлос" ҳиссаи зиёд дорад.

Иншоотҳои асосии ифлоскунандаи муҳити атроф саноати истихроҷи маъдани кӯҳӣ, истгоҳҳои барқии сӯзишворӣ, металлургия, химия, нақлиёт, муассисаҳои коммуналӣ ва ғайраҳо мебошанд. Инкишофи саноати истихроҷ манзараҳои табииро вайрон мекунад. Азнавбарқароркунии онҳо маблағи зиёдро металабад. Истгоҳҳои барқӣ, корхонаҳои саноати химия, нақлиёт, металлургия ба ҳавои атмосферӣ моддаҳои захрнокро дар намуди газ, чангу губор мебароранд, обҳои саноатию коммуналӣ дар таркибашон унсурҳои зиёновар доранд. Нерӯгоҳҳои барқии обӣ майдони калони заминҳои коршоямро ишғол мекунад.

Оқилона истифодабарии сарватҳои табиӣ масъалаҳои экологии саноат ба вуҷуд овардара ба таври мусбӣ ҳал мегардонад. Се роҳи асосии ҳалли масъалаи ҳифзи муҳити атроф мавҷуд аст: ба вуҷуд овардани иншоотҳои тозакунада, ҷорикунии технологияи кампартову бепартов, оқилона ҷойгиркунии истеҳсолоти "ифлос".

Савол ва супориш

1. Моҳияти мафҳумҳои "меҳнатталаб", "масолахталаб", "илмталаб"-ро кушоед. Ба ҳар кадоми онҳо аз маҳсулотҳои гуногуни саноатӣ мисол оред.
2. Мамлакатҳои асосии захираҳои маъдани оҳан, ангишт, металлҳои ранга ва истеъмолкунандагони онҳоро номбар кунед.
3. Сабабҳои номувофиқи ноҳияҳои ашёи хом ва истеҳсолу истеъмоли металлҳо дар чист?
4. Аз рӯи атлас ҷойгиркунонии саноати химия, нуриҳои минералӣ ва самтҳои асосии нефткашонии ҷаҳонро таҳлил намоед.
5. Оид ба вазъи муҳити атрофи мамлакати худ чиҳа медонед? Ҳиссаи шумо, ҷонандагон, дар ҳифзи муҳити атроф аз чӣ иборат аст?

Худатонро санҷед

1. Оё соҳаҳои мошинсозӣ кооператсияро металабанд?
2. Дар нимаи дуввуми асри XX бисёре аз соҳаҳои саноати вазнини мамлакатҳои тараққикарда дар ноҳияҳои наздисохилӣ ҷойгир карда шудаанд. Сабаб чист?
3. Чаро дар харитаи ҷаҳонии мошинсозӣ ва химия қисмати мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ қариб тамоман бе аломат аст?

Афзоиши соҳаҳои металлургияи сиеҳу ранга, химия ва коркарди нафт дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ аз чӣ шаҳодат медиҳад?

Оё расми ҳозираи географии соҳаҳои саноат дар оянда дигаргун мешавад? Чаро?

Оё чунин гуфтаҳо дурустанд, ки қисми зиёди нафти истихроҷшуда дар ҷаҳон истифода бурда мешавад; дар ҷаҳони тараққикарда Ҷопон калонтарин истеҳсолкунандаи пӯлод аст; дарозии умумии роҳҳои азими ҷаҳонӣ бо суръат меафзояд.

КИШОВАРЗӢ

Саҳми соҳаи кишоварзӣ дар истеҳсолоти моддӣ чӣ гуна аст? Тараққиёти соҳаҳои зироаткорӣ ва чорводорӣ ба кадом омилҳо вобаста мебошад?

Ҳоҷагии қишлоқ соҳаи муҳимми иқтисодиёт аст. Дар дунё мамлакате нест, ки аҳолии он дар ҳоҷагии қишлоқ машғул набошад. Айни ҳол қариб нисфи аҳолии қобили меҳнати ҷаҳон дар соҳаи ҳоҷагии қишлоқ машғули кор аст. Вале ин рақам барои тамоми мамлакатҳои дунё як ҳел нест. Дар мамлакатҳои Аврупои ғарбӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоби миёна 9%, дар ИМА – 7,0%, дар Канада – 6%, дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил – қариб 20% аҳолии қобили меҳнат шуғл дорад. Дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф ин нишондиҳанда 70–80% ва аз ин ҳам зиёдтар аст. Ин ҳолат қабл аз

Расми 22.
Масоҳати
кишти биринҷ
ва сорго

ҳама ба дараҷаи механиконию ҳоҷагии қишлоқ, инчунин таҳассуси он ва шароитҳои табиӣ вобастааст. Яке аз хусусиятҳои хоси ин соҳа бештар ба табиат вобаста будани он аст ва ин вобастагӣ дар замони ИИТ низ боқӣ мемонад.

Ҳоҷагии қишлоқ аз ду соҳаи калони (растанипарварӣ ва чорводорӣ) бо ҳам алоқаманд иборат буда, таносуби онҳо аз мамлакат ба мамлакат (вобаста ба меҳнатталабию маблағталабӣ, характери шароитҳои табиӣю маҳаллӣ), тағйир меёбад. Дар мамлакатҳои тараққикарда, ки комёбиҳои нави илму агротехникаро васеъ истифода мекунанд, маҳсулоти чорводорӣ нисбат ба маҳсулоти растанипарварӣ бартарӣ дорад. Чунин ҳолатҳо дар баъзе мамлакатҳои рӯ ба инкишоф низ мушоҳида карда мешавад (баъзе мамлакатҳои Шарқи Наздику Миёна), вале сабаби ин норасоии замин (камқувватии хок, иқлими хушк) ва маҳдуд будани зироатчиӣ аст.

Чорводорию зироатчиӣ замони ҳозира ба соҳаҳои саноати ба онҳо техникадиҳанда ва маҳсулоташонро кор карда бароянда алоқаи устувору мухталиф доранд. Ин ҳолати алоқамандӣ боиси ташкилҳои маҷмӯаҳои агросаноатии гуногуниқтидор гардида, онҳо дар мамлакатҳои мутараққӣ амал мекунанд. Дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф бошад, ин маҷмӯаҳо дар ҳолати ташкилҳои маҷмӯаӣ дар ин мамлакатҳо тараққию ИИТ ба пайдоиши "инқилоби сабз" овард. Моҳияти он чунин аст, ки тавассути ҷорикуниҳои кишти навҳои баландмаҳсули зироатҳо, ҳолатҳои механиконию электриконию, химиконию, мелиоратсияи замин ва истифодаи биотехнология ҳосилнокии зироатҳо баланд бардошта мешавад. Вале "инқилоби сабз" танҳо дар баъзеи ин давлатҳо (Мексика, Ҳиндустону Покистон, Филиппинҳо) ва заминҳои сарватмандони калону ширкатҳои хориҷӣ ҷорӣ карда шуд.

ИИТ дар соҳаи чорводорӣ боиси гузаронидани баъзе намудҳои истеҳсолот (фабрикаҳои парандапарварию фермаҳои чорвои калони шохдор) ба технологияи индустриявӣ гардид. Дар ин соҳаҳо механиконию автоматикунонӣ ба амал омадааст.

ЗИРОАТЧИГӢ

Дар ин соҳа қариб нисфи майдони кишти ҷаҳонӣ банд буда, паҳншавии он ба ҷойгиршавии аҳоли қариб пурра мувофиқ меояд.

Дар ин соҳа ғалладонаҳо (гандум, шолӣ, ҷуворимакка) маҷмӯаи асосӣ доранд.

Гандум барои нисфи инсоният хӯроки асосӣ аст. Вай растании даштӣ буда, ноҳияҳои асосии кишти он Шимоли Америко, Пампаи Аргентина, Австралия мебошанд. Ҷамъовариҳои солони ҳосили гандум дар ҷаҳон аз 500 млн тонна гузаштааст.

Шолӣ низ барои қариб нисфи аҳолии ҷаҳон нони асосӣ буда, майдони кишти он нисбат ба майдони кишти гандум ду баробар кам аст. Миқдори ҳосилаш қариб як ҳел. Сабаб он аст, ки дар бисёр мамлакатҳои шоликор (Чин, Ҷопон, Индонезия, Миср ва дигар) ҳар сол ду маротиба ҳосил мегиранд. 9/10 ҳисса ҳосили ҷаҳонии шолӣро мамлакатҳои Осиё меҳианд.

Чуворимакка аз сабаби зироати хӯроки инсонӣ ҳайвонот буданаш географияи васеъ дораду дар ИМА, Аргентина ва мамлакатҳои Аврупоӣ бештар ба сифати хӯроки чорво ва дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф ба сифати хӯроки инсон парвариш карда мешавад. Нохияи асосии чуворимаккапарварӣ минтақаи чуворимаккаи ИМА (махсусан Иёлоти Айова) мебошад.

10–15% ғалладонаҳои истеҳсолшуда ба бозори ҷаҳонӣ бароварда мешаванд (асосан гандуму чуворӣ). Содиротчиёни асосӣ ИМА, Канада, Австралия, Фаронса ва Аргентина буда, Канадаю Австралия то 80% ҳосили солони гандум, Аргентина – чуворимаккашонро содир мекунанд. Воридкунандагони асосии гандум – мамлакатҳои рӯ ба инкишоф, чуворимаккаи хӯроки чорво – мамлакатҳои Аврупоӣ Ғарбӣ мебошанд.

Ғайри ғалладонаҳо баҳри таъмини одамон бо хӯрок, растаниҳои техникӣ, беҳмевагӣ, қанддеҳ, сабзавоту мева парвариш карда мешаванд.

Минтақаи асосии растаниҳои техникӣ (офтобпараст, арахис, лӯбиёи рағандеҳ, кунҷит) минтақаҳои мӯътадил ва тропикӣ буда, онҳо асосан манбаи истеҳсоли раған буда, аз 2/3 қисми рағани истеъмолӣ ба ҳиссашон рост меояд. Аз рӯи ҳосили офтобпараст Россия, лӯбиёи рағандеҳ – ИМА, арахис – Ҳиндустон, зайтун –

Расми 23.
Чорводорӣ
мамлакатҳои
ҷаҳон

Итолиё дар ҷои авваланд. Аз рӯи ҷамъоварию картошка (ватанаш Америкои Лотинӣ) Чин, Лаҳистон ва Россия пешсафанд.

Истеҳсоли солони ҷаҳонии қанд тақрибан 100 млн тонна буда, 60% онро аз найшакар, 40%-ро аз лаблабуи қанд истеҳсол менамоянд. Аҷоибот он аст, ки ҳар дуи ин растанӣ як хел маҳсулот медиҳанду макони парваришашон минтақаҳои гуногуни иқлимӣ (найшакар – минтақаи тропикӣ, лаблабу – минтақаи мӯътадил) аст.

Чой, қаҳва, какао растаниҳои рӯҳафзо буда, паҳншавии нисбатан маҳдуд доранд. 4/5 ҳиссаи ҷамъоварию чой ба мамлакатҳои Осиё (Ҳиндустону Чин, Шри-Ланка), 2/3 қисми қаҳва ба ҳиссаи Америкаи Лотинӣ (Бразилия ва Колумбия), ҳамин миқдор какао ба ҳиссаи мамлакатҳои Африка (ва дигарон) рост меояд.

Содиркунандагони асосии растаниҳои рӯҳафзо давлатҳои рӯ ба инкишоф, воридотчи мамлакатҳои тараққикарда мебошанд.

РАСТАНИҲОИ ҒАЙРИҲУРОКА

Дар байни онҳо пахта аҳамияти махсус дорад (аз чигити он равғану кунҷора ҳам мегиранд). Истеҳсоли солони нахи пахта 15–16 млн тонна буда, аз ҷиҳати ҳосилгундорӣ дар ҷои аввал мамлакатҳои Осиё, дар ҷои дуввум Америко, дар ҷои сеюм Африка меистанд.

Майдони кишти зағири наҳдеҳ нисбатан маҳдуд буда, 3/4 ҳиссаи ҳосили ҷаҳонии зағирро Россия, каучуки табииро (85%) мамлакатҳои Ҷанубу Шарқии Осиё медиҳанд. Ин растаниҳо моли муҳимми бозори ҷаҳонианд.

ЧОРВОДОРӢ

Ин соҳаи муҳимму пешсафи аксар мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон аст (мамлакатҳои Аврупо, Америкои Шимолӣ, Австралия, Зеландияи Нав ва баъзеи мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ). Дар ин мамлакатҳо чорводорӣ интенсивӣ ривож ёфтааст. Қариб нисфи истеҳсоли ҷаҳонии гӯшту шир ба мамлакатҳои тараққикарда, 1/5 ҳиссааш ба мамлакатҳои рӯ ба инкишоф рост меояд.

Чорводорӣ имрӯз аз парвариши чорвои калони шохдор, бузу гӯсфанд, аспу маркаб, кутосу говмеш, паранда, занбӯри асал, моҳӣ ва ғайраҳо иборат аст.

Географияи ин соҳаро ҷойгиркунии саршумори он, ки ҳоло ба 4 млрд сар расидааст, муайян мекунад. Соҳаи парвариши чорвои калони шохдор нисбатан ҷойгиршавии баробар дошта, вале саршумори зиёдаш дар мамлакатҳои Осиё ва Америко ҷойгир аст. 1/3 қисми маҳсулоти гӯштӣ ва шири ҷаҳониро медиҳад. Шумораи ин чорво қариб 1,5 млрд сар аст. Вилояти Пампаи Аргентинаро

"фарбикаи гӯшт" меноманд. Ин ҷо ба ҳар 100 га замини хоҷагии қишлоқ 50–100 сар чорво рост меояд. Чунин "фабрикаҳо" дар ИМА, Канадаю Австралия низ дида мешаванд.

Хукпарварӣ сарчашмаи гирифтани 2/5 қисми маҳсулоти гӯштии ҷаҳонӣ буда, шумораи онҳо қариб 1,0 млрд аст. Бештар дар маҳаллаҳои сараҳолӣ, марказҳои саноатӣ, ноҳияҳои парвариши картошка ҷойгир шудааст. Аз рӯи шумора давлатҳои Осиё (алалхусус Чин) дар ҷаҳон дар ҷои авваланд.

Парвариши бузу гӯсфанд низ аҳамияти ҷаҳонӣ дораду ин соҳа дар ноҳияҳои биёбону нимбиёбон ва кӯҳӣ ҷойгир аст. Аз рӯи шумораи гӯсфанд Австралия дар ҷаҳон дар ҷои аввал аст. Ин ҷо истгоҳҳои калони гӯсфандпарварӣ ("шипстейшнз") ташкил дода шудаанд, ки дар онҳо гӯсфандон дар тамоми сол заминаи хӯрокии табиӣ доранд.

Қисми зиёди маҳсулоти чорво ба бозори ҷаҳонӣ бароварда мешавад, ки соҳиби он мамлакатҳои тараққикардаанд. Моҳидорӣ яке аз шуғлҳои қадимаи инсон аст имрӯз беш аз 15 млн (дар як сол) нафар одам дар ин соҳа шуғл дорад. Моҳидориро истихроҷи дигар ҳайвонҳои обӣ ба 100–110 млн (дар як сол) расидааст. Ин соҳа талаботи инсонро бо сафеда қонеъ мегардонад ва ҷойгиршавии он ҳамачоя буда, нисфи моҳидории ҷаҳонӣ ба ҳиссаи Ҷопон, Чин, ИМА, Чили, Перу ва Россия рост меояд.

ХОҶАГИИ ҚИШЛОҚ ВА МУҲИТИ АТРОФ

Фаъолияти хоҷагии инсон дар соҳаи хоҷагии қишлоқ чун дар саноат ба вазъи муҳити атроф бе таъсир намондааст. Зухуроти он пайдоиши манзараҳои антропогении саҳроӣ ва чарогоҳӣ аст, ки онҳо дар минтақаҳои гуногуни табиӣ масоҳатҳои калонро ишғол кардаанд. Таъсири хоҷагии қишлоқ ба табиат дар аввалҳо ба воситаи шудгори заминро ҷангалбурӣ мегузашт ва ҳоло ҳам ин роҳ дар аксари мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкои Лотинӣ вуҷуд дорад. Дар мамлакатҳои тараққиёти интенсивӣ роҳи асосии таъсир ба муҳит химиконии хоҷагии қишлоқ аст. Кишоварзии ҷаҳон ҳоло қариб 100 ҳазор номгӯӣ маҳсулотҳои химиявӣ, 100 млн тонна нурӣ ва 2–3 млн тонна моддаҳои захрнокӣ зидди ҳашаротҳои зараррасониро истифода мебарад.

Ба аҳамияти иқтисодӣ доштани химиконии хоҷагии қишлоқ шубҳае нест. Вале ба таври аз ҳад зиёду беназоратона истифодабарии нуриҳо ва моддаҳои захрнокӣ химиявӣ ба олами набототу ҳайвонот ва инсон зарарноканд. Зеро инсон ба воситаи обу ҳаво ва аз тарафи дигар маҳсулоти набототию ҳайвонотиро истеъмол менамояд.

Имрӯзҳо истифодаи моддаҳои химиявӣ дар аксари мамлакатҳо маҳдуд ва усулҳои нави муборизаи зидди зараррасонандагонӣ хоҷагии қишлоқ истифода бурда мешаванд.

Савол ва супориш

1. Маҷмӯаи агросаноатӣ кадом соҳаҳоро дар бар мегирад?
2. Роҳҳои тараққиёти интенсификация экстенсивӣ чӣ тафовуте доранд?
3. Шакли самтҳои истифодабарии Замин ба ҷиҳати вобастагӣ дорад?
4. Оё дар мамлақати шумо қисмҳои таркибии маҷмӯаи агросаноатӣ ғайри инкишоф ёфтаанд? ҚАС мамлақати худро ба яке аз мамлақатҳои тараққиқарда муқоиса кунед.

Худатонро санҷед

1. Дар хусуси нақши бузурги соҳаи кишоварзӣ кадом нишондиҳандаҳо гувоҳанд?
2. Дар олами тараққиқарда нақши растанипарварӣ зиёд аст ё чорводорӣ?
3. Чаро дар баъзе мамлақатҳои рӯ ба инкишоф ҳам нақши чорводорӣ зиёд аст?
4. Таносуби байни чорводорӣ зироаткорӣ ба кадом омилҳо вобастааст?
5. Кадоме аз ин мамлақатҳо аз рӯи саршумори ғусфанд дар ҷойи авваланд: Мугулистон, Австралия, Зеландияи Нав?

Ба фикри шумо

Оё сохти релеф ба ҷойгиркунии соҳаи чорводорӣ таъсир мерасонад? Онро шарҳ диҳед.

Растаниҳои тропикиро дар минтақаҳои иқлими муътадил парвариш кардан мумкин аст?

НАҚЛИЁТ ВА РОБИТАҲОИ ИҚТИСОДИИ БЕРУНА

ИИТ ба инкишофи нақлиёт чӣ таъсир мерасонад? Аз чӣ сабаб нақлиёти баҳрӣ дар қашонидани бор мавқеи асосиро ишғол мекунад?

Нақлиёт асоси тақсимои географии меҳнат, образнок карда ғуям, сохтори "гардиши хуни" организми хоҷагии ҷаҳон аст. Аз рӯи нишондиҳандаҳои ҳаҷму таркиби борқашонӣ дараҷаю таркиби иқтисодиёт ва аз рӯи географияи шабакаи нақлиёти ҷойгиркунии қувваҳои истеҳсолкунандаро муайян кардан мумкин аст. Нақлиёт ба ҷойгиркунии таъсир расонида, ба махсусгардонию кооператсия-

кунони корхонаҳо, соҳаҳо, ноҳияю мамлакатҳо таъсир мерасонад. Аз ин ҷиҳат нақлиётро давоми ҳама гуна ҷараёни истехсолот меноманд.

Ҳамаи роҳҳои нақлиёти, муассисаҳои нақлиёти ва воситаҳои нақлиёт дар якҷоягӣ шабакаи нақлиётии ҷаҳониро ташкил медиҳанду ҳаҷми он бузург аст.

Дар нақлиёти ҷаҳонӣ беш аз 100 млн нафар одамон шугл доранд. Дарозии умумии шабакаи нақлиётии ҷаҳон аз 36 млн километр зиёд буда, ҳар сол тамоми намудҳои нақлиёт беш аз 100 млрд тонна бор ва қариб 1 трлн одам мекашонанд.

Мисли дигар соҳаҳо ИИТ ба нақлиёт таъсири назаррас расонидааст, ки мо онро дар якбора зиёдшавии суръати ҳаракат, борбардорӣ, мураккабшавии таркиби боркашонӣ мебинем. Имрӯз роҳҳои ҳавой аз Қутби Шимолӣ мегузаранд, тунелҳои зеробӣ ҷазираҳои ҷудогонаи Ҷопонро бо ҳам пайваستاанд, қубурҳои газу нефткашон, симҳои телефонӣ аз қарри уқёнусу баҳрҳо мегузаранд, суръати ҳаракати қатораҳо дар як соат ба 200 километр расидааст, киштии баҳрии мусофиркашон уқёнуси Атлантикро дар 3,5–4 шабонарӯз тай мекунад, танкер (киштиҳои бузург)-ҳо ба ҷои 40–50 ҳазор тонна ҳоло 200–500 ҳазор тонна борро мекашонанд, самолёт (тайёра), аэробусҳо 300–500 одамро меғунҷонанд.

Хусусияти хоси нақлиёти мамлакатҳои алоҳида ба ҳаҷм ва азхудкунии қаламрав, дараҷаи камолоти иқтисодӣ ва дохилшавӣ ба тақсимоти байналхалқии меҳнат вобаста аст. Нақлиёти мамлакатҳои тараққиқардаю рӯ ба инкишоф тафовутдор мебошанд. Нақлиёти мамлакатҳои тараққиқарда сохтори мураккаб дошта, тамоми намудҳои ҳозира (обӣ, хушкӣ, ҳавой, канатӣ, қубурӣ)-ро дорад. Ин мамлакатҳо аз рӯи ҳамаи нишондиҳандаҳои кори нақлиёти низ пешсафанд. Дараҷаи аз ҳама болои нақлиётро ИМА, Ҷопон, Олмон, Фаронсаю Британиё, Италия ва Канада дорад мебошанд.

Нақлиёти мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ ва ИДМ аз рӯи зичии роҳҳо, сифатнокӣ ва боркашонӣ нисбатан суст тараққӣ кардааст.

Дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф системаи нақлиёти акнун дар ҳолати ба шаклдарой аст. Дараҷаи таҷҳизонии техникий нақлиёт паст буда, дар баъзеи онҳо (Афғонистон, Непал, баъзе мамлакатҳои Шарқи Наздик, давлатҳои ҷазиравии Океания ва баҳри Кариб) роҳи оҳан мавҷуд нест.

Дар байни тамоми намудҳои нақлиёти имрӯза аз рӯи боркашонӣ нақлиёти баҳрӣ дар ҷои аввал аст. Ҳисоби миёнаи масофаи боркашонӣ аз ҳама зиёд (8–10 ҳазор километр) аст.

НАҚЛИЁТИ ХУШКИГАРД

Асоси ин намудро нақлиётҳои роҳи оҳан, автомобилӣ ва кубурӣ ташкил медиҳанд.

Нақлиёти роҳи оҳан дар беш аз 140 мамлакат сохта шуда, нисфи он ба ҳиссаи даҳ мамлакат: ИМА, ИДМ, Канада, Ҳиндустон, Чин, Австралия, Аргентина, Фаронса, Олмон ва Бразилия рост меояд. Аз рӯи зичии роҳ ба ҳар км² мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ пешсафанд.

Нақлиёти автомобилӣ аз ҷиҳати ҷойгиршавӣ ба нақлиёти роҳи оҳан шабоҳат дорад. Нисфи дарозии роҳҳои рӯйпӯш ба ҳиссаи ИМА, ИДМ, Ҷопон рост меояд. Зичии ин роҳҳо дар Аврупо ва Ҷопон зиёд буда, аз рӯи дарозӣ роҳҳои магистралӣ фарқдоранд.

Нақлиёти кубурӣ дар мамлакатҳои истихроҷу истеъмолкунандаи нафту газ инкишоф кардааст. Аз рӯи дарозии умумии кубурҳо дар ҷои аввал ИМА, баъд ИДМ, аз рӯи боркашонӣ бошад, ИДМ дар ҷои авваланд.

НАҚЛИЁТИ ОБӢ

Нақлиёти баҳрӣ 80% боркашонии байнидавлатиро иҷро намуда, дар тақсими географии меҳнат ва пешрафти хоҷагии ҷаҳонӣ мавқеи асосиро бозидааст.

ДАРӢЗИИ РОҲӢОИ ОӢАНУ НАҚЛИЁТ ДАР МАМЛАКАТӢОИ ӢАӢОН

(ҳазор километр)

Мамлакатҳо	Роҳҳои оҳан	Роҳҳои автомобилӣ (рӯйпӯши саҳт)
ИМА	245	5640
ИДМ	146	1196
Ҳиндустон	61	832
Чин	53	840
Фаронса	35	717
Олмон	31	426
Ҷопон	27	1127

Дар боркашонии баҳрӣ Ҷопону ИМА бартарӣ доранд. Гардиши боркашонии ин намуди нақлиётро флоти баҳрӣ идора мекунад. Ҳаҷми умумии боркашонии он 450 млн тонна аст. Киштиҳои баҳрӣ зери байрақи 160 мамлакат шино мекунанд. Рақобати байни мамлакатҳо ва кӯшиши онҳо баҳри кам кардани хароҷоту зиёдкунии фоида боиси гузаронидани садҳо киштиҳои калон зери байрақи мамлакатҳои рӯ ба инкишоф гардида, ин байрақҳо номи байрақи "арзон" ё "муфид"-ро гирифтаанд. Барои он арзон, ки дар ин киштиҳо имтиёзҳои андозӣ, қувваи кории арзон, набудани қонуни ҷиддии меҳнат ва бехатарии киштӣ амал мекунанд. Аз ҳамин сабаб ҳоло давлатҳои Либерия, Панама ва Юнон ба қатори пешсафони флоти баҳрӣ дохиланд. Ҷопон, Англия, Норвегия, ИМА низ флоти калони баҳрӣ доранд.

Шумораи умумии бандарҳои баҳрии ҷаҳон аз 2,5 ҳазор зиёд буда, роҳҳои асосӣ аз Уқёнусҳои Атлантик, Ором ва Ҳинд мегузаранд. Нисфи боркашонии баҳрӣ ба ҳиссаи Атлантик рост меояд. Дар ҳар ду соҳили он бандарҳои калонтарини дунё – Роттердам (Голландия), Нью-Орлеан (ИМА), Марсел (Франса), Гамбург (Олмон) ҷойгиранд.

Аз рӯи боркашонии баҳрӣ дар ҷои дуюм Уқёнуси Ором буда, бандарҳои калони он Кобе, Нагоя, Иокогама (Ҷопон), Сингапур мебошанд.

Уқёнуси Ҳинд аз ҷиҳати боркашонӣ ҳиссаи нисбатан маҳдуд дошта, боркашонӣ бештар ба соҳили халиҷи Форс рост меояд.

Каналҳои ҷаҳонии баҳрӣ низ дар боркашонии баҳрӣ мавқеи назаррас доранду асостарини онҳо каналҳои Суэтс ва Панама мебошанд. Онҳо роҳҳои байни бандарҳои Аврупою Осиёро 2–3 баробар кӯтоҳ мегардонанд. Гулӯгоҳҳои Ламанш, Гибралтар, Ормуз, Малак, Зунд ва ғайра низ роҳи оби боркашониянд. Аз ин ҷойҳо дар як шабонарӯз киштиҳои зиёде (Ламанш – 500 киштӣ, Гибралтар – 140, Зунд – 175) мегузаранд.

Қадимтарин намуди нақлиёт роҳҳои оби дохилӣ – дарёи мебошанд, ки асосан талаботи боркашонии дохилро қонеъ мегардонанд. Калонтарин дарёҳои киштигарди дунё Рейн, Дунай, Одер, Элба (дар Аврупо), системаи Миссисипи – кӯлҳои Бузург (ИМА) буда, 5% боркашонии оби дохилии ҷаҳонӣ ба ҳиссаи обҳои дохилӣ рост меояд.

Борҳои асосии нақлиёти обӣ нефт, ангишт, маъдан, ғалла, фосфоритҳо ва ғайраҳо мебошанд.

НАҚЛИЁТИ ҲАВОЙ

Соҳаи ҳавону тезтараққиёбандаи нақлиёт аст. Дар дунёи имрӯза мамлакате нест, ки ин соҳа хизмат нарасонад. Агар соли 1948 ба воситаи нақлиёти ҳавой дар тамоми олам қариб 20 млн нафар

одам кашонида шуда бошад, пас ин рақам ҳоло аз 1 млрд гузашта аст. Нуқтаҳои тақияҳои ин нақлиёт 25 ҳазор фурудгоҳҳои калони ҳавоӣ (аэропорт) буда, калонтарини онҳо ҳар сол даҳҳо млн. нафар мусофиронро мегузаронанд. Дар фазои Атлантик дар як вақт на кам аз 100 тайёра парвоз мекунад. Тайёраҳои тамғаи "Боинг-474" (ИМА), "Ил-86" (Россия), "Аэробус" (Олмон-Франса-Англия), ғунҷоиши то 500 нафарӣ одам доранд. Барои баъзе ноҳияҳои дунё нақлиёти ҳавоӣ ивазнашаванда аст. Давлатҳои калонтарини ин нақлиёт ИМА, Ҷопон, Англия, Франса, Канада, Россия буда, дар бисёр мамлакатҳои рӯ ба инкишоф вай намуди муҳимми нақлиёт гаштааст.

НАҚЛИЁТ ВА МУҲИТИ АТРОФ

Нақлиёт ҳам аз бисёр ҷиҳатҳо ба шароитҳои табиӣ вобастагӣ дорад. Баробари тараққиҳои ИИТ ин вобастагӣ тақозои нав пайдо кардааст. Барои тараққиёти нақлиёти хушкигард ҳоло кӯҳу дарёҳо, биёбону ҷангалҳои тропикӣ, ҳатто гулӯгоҳҳои баҳрӣ монеа буда наметавонанд. Иншоотҳои калони сунъӣ ба тараққиҳои нақлиёти обӣ мусоидат мекунанд.

Дар баробари ин таъсири нохуши нақлиёт ба вазъи муҳити атроф зиёд шудааст. Ифлоскунандаи зиёди табиат нақлиёти автомобилӣ (парки ҷаҳонии автомобилӣ беш аз 500 млн мошин дорад). Нақлиёти ҳавоӣ ва роҳи оҳан низ бо воситаи дуду газ ҳаворо ифлос

Расми 24. Нақлиёт ҷаҳонӣ

мегардонанд. Обҳои ҷаҳониро ифлос намудани киштиҳои калони нефткашон, заминҳои қоршоямро ишғол намудани нақлиёти хушкӣ ба кӣ маълум нест?!

Имрӯзҳо бисёр мамлакатҳои ҷаҳон баҳри ҳифзи муҳити атроф аз ифлосшавиҳои нақлиётӣ чораҳои ҷиддӣ андешида истодаанд, ки тавассути онҳо миқдори сурб дар сӯзишвориҳои автомобилӣ кам мегардад. Истифодаи электромобилу сӯзишвориҳои газӣ ва ҳидрогенӣ оғоз ёфтааст, дар Уқёнуси ҷаҳонӣ "минтақаҳои санитарӣ"-и махсус таъсис дода мешаванд.

Савол ва супориш

1. Барои хусусиятҳои хоси нақлиёти ноҳияҳои алоҳида мисолҳо оред.
2. Хусусиятҳои хоси нақлиёти мамлакати худро шарҳ диҳед.
3. Сабабҳои тараққиёти нақлиёти мамлакатҳои тараққикардатарин дар чист?
4. Ҳисоб кунед, ки ба ҳар 100 км² майдони давлатҳои ИМА, ИДМ, Ҷопон, Ҳиндустону Чин чанд километр роҳи оҳану автомобилӣ рост меояд.
5. Моҳияти мафҳуми "байрақи арзон" дар чист? Бартарию норавии ҳар кадом намуди нақлиёт кадомҳоянд?
6. Вобастагии байни дараҷаи тараққиёти мамлакат ва хусусияти системаи нақлиёти он дар чӣ зоҳир мегардад? Дар мисоли давлати муайян шарҳ диҳед.
7. Ба ақидаи шумо кадоме аз намудҳои нақлиёт ба ташкилҳои хоҷагии ҷаҳонӣ мавқеи бештарро бозидааст?

Ба фикри шумо

Тараққиёти имрӯзаи нақлиёт ба ИИТ алоқамандӣ дорад?

Чаро дар боркашонии ҷаҳонӣ нақлиёти баҳрӣ пешсаф аст?

Чаро дар мамлакатҳои собиқ мустамлика нақлиёти хушкӣ ард дар ноҳияҳои соҳилӣ мушоҳида карда мешавад?

Тараққиёти ин ё он намуди нақлиёт ба соҳаи релефу мавқеи географӣ вобастагӣ дорад ё не?

АЛОҚАҲОИ ИҚТИСОДИИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

Алоқаҳои иқтисодии байни мамлакатҳои ҷаҳон яке аз омилҳои асосии инкишофи иқтисодию маданияти онҳо мебошад. Бо боварии том шумо гуфта метавонед, ки имрӯз ҳеҷ ягон мамлакати дунё, ҳатто тараққикардатарини онҳо ҳам барои истеҳсоли самараноки ҳамаи намуди маҳсулотҳо қодир нест. Ва ҳуди шумо шоҳиди онед, ки қатъи

назар аз нооромию оромиҳои замона, алоқаҳои иқтисодӣ беш аз пеш ривоч меёбанду на танҳо боиси камолоти иқтисодӣ, балки инчунин боиси мустақамшавии сулҳу амонӣ мегарданд.

Шаклҳои муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ хеле зиёданду муҳимтаринашон инҳоянд:

1. Савдои байналхалқӣ, ки таърихи аз ҳама қадима дорад. ИИТ ба вай тақони нав дод. Ҳоло суръати афзоиши он аз суръати афзоиши истеҳсолоти ҷаҳонӣ пеш асту ба ҳиссаи он 80% тамоми муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ рост меояд. Ин ҳолат аз васеъшавии тақсимои географии меҳнат дарак медиҳад. Зери таъсири ИИТ дар таркиби молии савдои байналхалқӣ дигаргунӣҳо ба амал омадаасту зиёдшавии ҳиссаи молҳои илмталаб яке аз зухуроти он аст.

2. Сармоябарорӣ (ҳаракати сармоя). Моҳияти он аз он иборат аст, ки сармоя аз мамлакате, ки соҳиби он сокин аст, ба мамлақати дигар барои гирифтани даромад бароварда мешавад. Мамлақатҳои асосии сармоябарори имрӯза ИМА, Ҷопон, Англия, Фаронса ва дигаронанд. Хусусияти хоси сармоябарории имрӯза он аст, ки мамлақатҳои сармоябарор низ капитал ворид мекунанд.

3. Муносибатҳои қарзӣю молиявӣ, ки аз додани қарз иборатанд.

4. Ҳамкориҳои илмию техникӣ, ки онҳо ба ҷорикунии комёбиҳои илму техника, оқилона истифодабарии боигариҳои табиат, савдои ахбор (патентӣ, литсензия)-и илмию техникӣ мусоидат мекунанд.

5. Пешниҳоди намудҳои гуногуни хизматрасонӣ, ки онҳоро "содироти ноаён" ҳам меноманд. Хизматрасониҳои сохтмонӣ, молиявӣ, нақлиётӣ (хизмат ба киштиҳои ба бандари мамлақат дохилшуда) аз қабилӣ онҳо мебошанд.

6. Сайёҳии байналхалқӣ (туризм). Шакли аз ҳама серҳаракат буда, солҳои 1950–1990 шумораи сайёҳони хориҷӣ аз 25 то ба 360 млн нафар расидааст. Сабабҳои асосии ин ҳолат тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунанда, тақмили воситаҳои нақлиёт, зиёдшавии урбанизатсия, болоравии сатҳи зиндагию фарҳангии аҳоли аст, ки чунин ҳолатҳо дар одамон ҳиссиёти дониستاني дигар халқҳоро бедор кардаанд. Дар баробари ин имрӯзҳо "индустрия туризм" ("индустрияи меҳмоннавозӣ") – шабакаи меҳмонхонаҳо, мотелу фирмаҳои сайёҳӣ, ташкилотҳои нақлиётӣ, хизматҳои ахборотию намоишӣ, муассисаҳои истеҳсоли молҳои савдо (тӯҳфа) – низ бо суръат инкишоф меёбанд. Нохияи асосии туризм Аврупо асту вай сарчашмаи хеле муҳими даромади як қатор мамлақатҳо мебошад. Ин ҳолат барои баъзе мамлақатҳои рӯ ба инкишоф аҳамиятноктар асту сайёҳӣ барояшон соҳаи асосии таҳассуси байналхалқӣ гардидааст.

Савол ва супориш

1. Кадоме аз шаклҳои муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ қадимаанд, кадомашон нав?
2. Сармоябарорӣ ба кадом мамлакатҳо бештар хос аст?
3. Сабаби афзоиши тези муносибатҳои хизматрасонию сайёҳӣ дар чист?
4. Вазъи ин соҳаҳо дар мамлакати шумо чӣ гуна аст?
5. Аҳамияти иқтисодии соҳаи туризмро барои мамлакати худ шарҳ диҳед.

Ба фикри шумо

Алоқаҳои иқтисодии байналхалқиро мизони (барометри) иқтисодиёт номидан чӣ маъно дорад?

Чаро савдои байналхалқиро "системаи гардиши хун"-и хоҷагии ҷаҳон меноманд?

Чаро намудҳои хизматрасонию "содироти ноаён" номиданд? Дар мамлакати шумо дар давраи бозсозии механизми хоҷагии кадом шакли муносибати иқтисодии байналхалқиро бештар тараққӣ додан зарур аст?

МАСЪАЛАҲОИ УМУМИҶАҲОНИИ ИНСОНИЯТ

Аз чӣ сабаб марҳалаи ҳозираро марҳалаи масъалаҳои глобалӣ меноманд? Кадом масъалаҳо инсониятро имрӯз ба ташвиш овардааст? Яроқлартоӣ ба инсоният чӣ гуна нафъи иқтисодӣ меоварад?

Мафҳуми масъалаҳои умумиҷаҳонӣ. Охирҳои асри XX дар назди аҳли башар масъалаҳои пайдо гардиданд, ки ҳалли онҳо на ба як ё гурӯҳи алоҳидаи мамлакатҳои ҷаҳон, балки ба тамоми аҳли башар, қатъи назар аз ғуноғунии дин, миллат, шакли ҳокимиятдорию хоҷагидорӣ дахл дорад. Аз ин ҷиҳат ин масъалаҳо номи умумиҷаҳонӣ (глобалӣ) гирифтаанд.

Масъалаҳои умумиҷаҳонӣ (глобалӣ) ҳамон масъалаҳои номида мешаванд, ки тамоми оламро фаро гирифта, онҳо имрӯзу фардои инсоният хатарнок аст. Ин муттаҳид намудани қувва ва амалиёти яқояи ҳама давлатҳоро талаб менамояд.

Тамоми масъалаҳои умумиҷаҳонӣ бо таъсири муттақобилаи худ як секунҷаи томо ба вуҷуд меоранд: аҳоли, иқтисодиёт ва муҳити атроф.

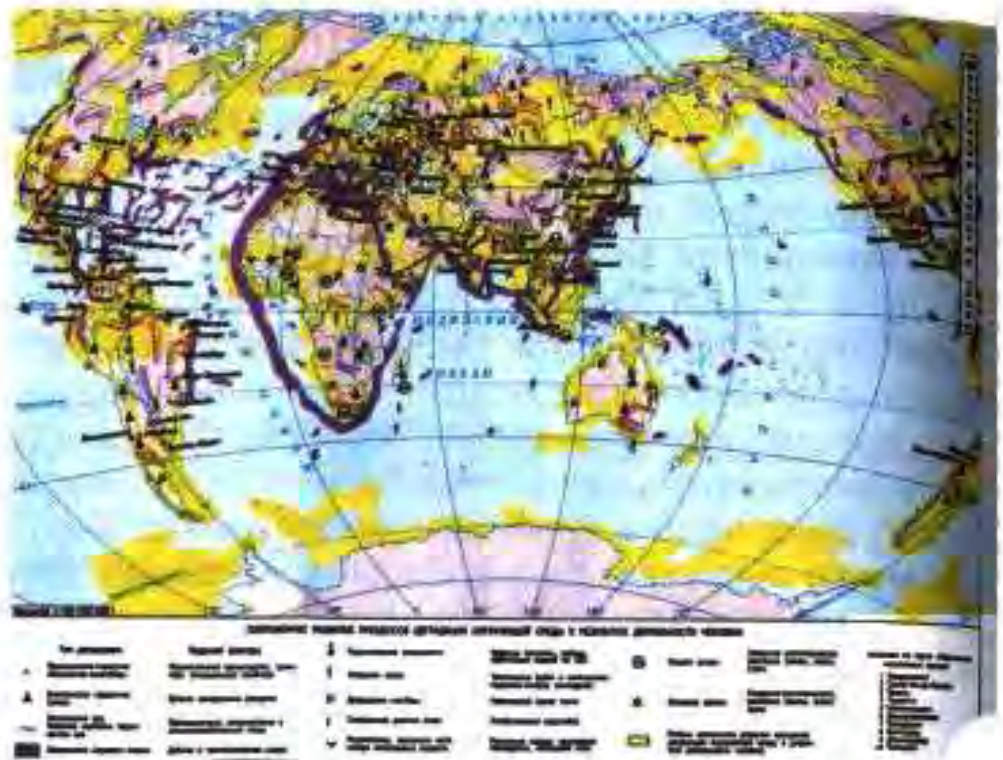
Аз рӯи хусусияти худ масъалаҳои умумичаҳонӣ мухталифанд, муҳимтарини онҳо чунинанд: 1) яроқлартой ва муҳофизати сулҳ; 2) масъалаи экологии муҳити табиӣ; 3) масъалаи демографӣ; 4) масъалаи хӯрокворӣ; 5) масъалаҳои ашёи хом ва энергетика; 6) барҳам додани қафомонӣ; 7) масъалаи Уқёнуси Чаҳонӣ.

1. Яроқлартой ва муҳофизати сулҳ. Аз рӯи ҳисоботҳои олимон дар дунё 15 ҳазор ҷанг шуда гузаштааст вале ҳеҷ гоҳ мисли имрӯза чунин миқдор яроқи қатли ом ҷамъ нашудааст. Ҳоло ба ҳар сар аҳолии дунё ҳамон қадар моддаи тарканда рост меояд, ки ба воситаи онҳо мавҷудоти зиндари яқинд маротиба нобуд кардан мумкин аст. Ҷанги имрӯза ҷанги ядроист. Оқибати вай пайдо шудани "зимистони ядрой" буда, иқлими кураи арз тағйир меёбад. Дар он иқлим ягон мавҷудоти зинда ҳаёт ба сар бурда наметавонад. Дар арафаи асри XXI масъалаи яроқи кайҳонӣ ба миён омад ва он "ҷанги ахтарӣ" ном гирифтааст.

Яроқлартой инчунин барои инсон зарур аст, ки хароҷоти соҳаи ҳарбӣ дар як сол аз 1 трлн доллар зиёд аст. Дар кӯшунҳои ҳарбӣ беш аз 30 млн. нафар аҳолии дунё ва дар тамоми соҳаҳои ба ҳарбӣ тааллуқ дошта қариб 100 млн аҳоли банд аст. Тасаввур кардан душвор нест, ки агар ин миқдор воситаю захираҳо ба соҳаҳои иқтисоӣ иқтисодӣ равона карда мешуданд, тамаддуни имрӯза то ба кадом дараҷа мерасид. Ҳамаи ин яроқлартоӣ умумиро талаб менамояд.

Барои он ки ба ин мақсад ноил шавем, бояд сиёсати ҳамзиштии ороиштаро пеш гирифт.

2. Масъалаҳои экологӣ. Асоси ин масъаларо муносибати инсон ба табиат ва муҳофизати муҳити атроф ташкил менамояд. Ҳанӯз академик В.И. Вернадский гуфта буд, ки таъсири фаъолияти хоҷагидорӣ инсон ба муҳити географӣ нисбат ба таъсири ҳодисаҳои геологии дар кураи арз рухдиҳанда афзалият пайдо намудааст, аз ҷумла "Мубодилаи модда"-ҳо байни табиату инсон ҳале афзуда, хусусияти глобалӣ пайдо кардааст. Инсон соҳиби техникаю технологияи пуриқтидор гардида, ба табиат чунон зиён овард, ки мувозинати табиатро халалдор намуд. Аз нимаи дуюми асри XX сар карда, дар муносибати мутақобилаи инсон ба табиат ҷаҳиши наве ба вуҷуд омад. Зиёдшавии аҳоли, индустриякунонию урбанизатсияи босуръат қобилияти худтозакунии системаҳои экологиро суст намуданд. Тавассути ин давргардии табиӣ моддаҳо дар биосфера тағйир ёфт, саломатии насли имрӯзию ояндаи насли инсонро зери хатар гузоштааст. Уқёнусшиноси намоёни фаронсавӣ Жак де Кусто гуфтааст, ки пеш табиат инсонро ба воҳима меандохту ҳоло бошад инсон табиатро. Ин гуфтаҳо асос доранд. Дар баъзе мамлақату ноҳияҳо вазъи экологӣ ҳатто ба дараҷаи "бӯҳрони экологӣ"

Рисун 25.
Масъалаҳои
экологӣ ҷаҳон

расидааст. Аз ин ифлосшавии муҳити атропо гувоҳӣ медиҳад. Имрӯзҳо зиёни он ба миллиардҳо доллар баробар аст.

Самтҳои асосии бадшавии сифати муҳити атропо кадомҳоянд? Қабл аз ҳама нобудкунии бешазор, биёбоншавии заминҳо, ифлосшавии об, атмосфера ва дигарҳо мебошанд. Ҳар сол бештар аз 11 млн га ҷангалҳои тропикӣ бурида шуда, қариб 6 млн га заминҳои хоҷагии қишлоқ аз маҳсулдиҳӣ баромаданд. Аксар мамлакатҳои дунё аз норасоии обҳои нӯшокӣ танқисӣ мекашанд. Дарёҳои Дунай, Рейн, Сена, Миссисипи, Волга, Днепр, кӯлҳои Ладога, Балхаш ва ғайра хеле ифлос шудаанд. Миқдори партовҳо ва моддаҳои захрнокӣ ба муҳити атропо зиёнрасон зиёда аз 40 млрд тоннаро ташкил медиҳад. Ифлосшавӣ бо гази дуокиси сулфур боиси "боронҳои кислотагӣ" шуда, хок, обанбор, олами набототро захролуд мегардонанд. Чунин боронҳо дар ИМА ва Аврупои Ғарбӣ қариб ба 30 млн га дар майдони ҷангалзор сироят кардааст.

Хатари дигари табиӣ пайдоиши "эффекти парникӣ" вайроншавии қабати озонии стратосфера мебошад. Сабаби асосиаш зиёд истеҳсолкунию истифодабарии фреонҳо (моддаҳои фтор, хлору углерод) буда, онҳо қабати озониро сӯрох менамоянд, ки тавассути он нурҳои ултрабунафш зиёдтар ба сатҳи Замин расида, ба организмҳои зинда зарар мерасонанд. Конфронси байналхалқӣ дар шаҳри Вена (соли 1985) ва Рио-де-Жанейро (соли 1992) мамлакатҳои ҷаҳонро ба камтар истеҳсол ва истифодабарии моддаҳои химиявии ба ҳаёт

зиёновар даъват намуд. Созмони Милали Муттаҳид низ оид ба масъалаҳои экологӣ ҳуҷҷатҳои мувофиқ тартиб додааст, ки муҳимтарини он "Стратегияи умумиҷаҳонии ҳифзи табиат" мебошад. Ин ҳуҷҷат барномаи амалиёти ҷамаи мамлакатҳои ҷаҳонро оид ба ҳифзи табиат ифода намудааст.

3. Масъалаи демографӣ. Пайдоиши ин масъала ба афзоиши зиёди аҳолии кураи Замин ва ба масъалаи таъмин намудани он ба воситаи зиндагӣ вобаста аст.

Роберт Малтус дар охири асри XVIII назарияи барзиёднуфусии аҳолиро пешниҳод карда буд. Мувофиқи он афзоиши аҳолии нисбат ба воситаҳои зиндагӣ бештар меафзояд, ки ин сабаби паст шудани сатҳи зиндагӣ ва қашшоқии одамон мегардад.

Аз ин вазъияти демографию кунунии норасоии воситаҳои зиндагии аҳолии мамлакатҳои рӯ ба инкишоф гувоҳӣ медиҳад.

Воҳимаи барзиёднуфусиро ба худи афзоиши демографӣ не, балки шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодии ҳозира (қабл аз ҷама дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ) ба миён овардаанд. Бо мақсади ҳалли масъалаи демографӣ СММ "Нақшаи умумиҷаҳонии соҳаи нуфуснокӣ"-ро қабул намудааст. Чунин барномаҳо барои ба танзим овардан ва мӯътадил гардонидани афзоиши аҳолии ва бештар намудани сатҳи зиндагӣ мусоидат мекунад.

4. Масъалаи хӯрокворӣ. Ҳоло дар сайёраи мо беш аз 1 млрд одам аз гуруснагӣ нимсерӣ азият мекашад. Аз ин сабаб масъалаи бо хӯрок таъминкунии аҳолии яке аз масъалаҳои муҳимми глобалӣ мебошад.

Аз он ҷумла вазъияти хӯрокворӣ дар мамлакатҳои рӯ ба инкишофи Африка, Ҷанубу Шарқии Осиё ва Америкои Лотинӣ мураккаб аст.

Аҳолии мамлакатҳои гуруснагӣ, ки гуруснагиро аз сар мегузаронанд, ҷамаи 1/3 ҳиссаи ғалладонагӣҳо ва танҳо 15% истеҳсоли гӯшту шир ва тухми ҷаҳонро истеҳсол менамоянд.

Моҳияти масъалаи хӯрокворӣ на дар он аст, ки дар дунё озуқаворӣ нокифом аст, балки дар он аст, ки географияи истеҳсолу истеъмоли хӯрокворӣ бо ҳам мувофиқ нестанд.

Аз он ҷумла ИМА, Канада, Австрия, Россия Аврупои Ғарбӣ аз талаботи худ хеле зиёд хӯрокворӣ истеҳсол менамоянд. Мамлакатҳои рӯ ба инкишоф бошад, аз норасоии он душворӣ мекашанд.

Сабаби он дар муддати тӯлонӣ зери мустамлика қарор ёфтани қисми мамлакатҳои рӯ ба инкишоф мебошад, ки он ба тарзи хоҷагидорӣ онҳо таъсири калон расонидааст.

Ин дар норасоии нуриҳои минералӣ, техника ва усули хоҷагидорӣ мамлакатҳои рӯ ба инкишоф мушоҳида карда мешавад. Дар ҷаҳон инчунин усулҳои пешқадами растанипарварӣ ва чорводорӣ вучуд дорад, ки низ барои давлатҳои рӯ ба инкишоф дастрас нестанд.

Аз ин ҷо барои ҳалли ин масъала истифодаи усулҳои пешқадамы истеҳсолот зарур аст. Пеш аз ҳама агротехникаи пешқадам ва селекцияи ҳозиразамонро истифода бояд бурд.

5. Масъалаҳои энергетикӣ ва ашёи хом. Ин масъалаҳо ба маҳдудияти сарватҳои минералӣ алоқаманд буда, оқилона истифода бурдани онро талаб менамояд. Дар акси ҳол дар муддати начандон тӯлонӣ инсоният ба камшавӣ ва норасоии ашёи хом ва сарватҳои энергетикӣ дучор мегардад. Барои аз ин вазъият баромадан сарватҳои минералиро бояд бо технологияи бепартов истифода бурд. Инкишофи энергетикаро барои истифода бурдани сарватҳои энергетикӣ тамомнашаванда равон намуд. Аз ин нигоҳ ҳоло дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон баҳри сарфаю сариштаи энергия ва ашёи хом чорабиниҳои зиёдеро мегузaronанд. Ҳоло 1/3 ҳиссаи металлҳои истифодашаванда, ба монанди алюминий, мис, сурб ва қалъагӣ аз партовҳо ва ашёи хом тақроран истеҳсол карда мешаванд.

Дар баъзе давлатҳо ба истифода бурдани энергияи офтоб, шамол, мадду ҷазр, обҳои гарми геотермалӣ асос гузошанд.

6. Барҳамдиҳии қафомонии мамлакатҳои рӯ ба инкишоф. Миқёси қафомонии мамлакатҳои ҷаҳони сеюм хеле бузург аст. Барои муайянкунии дараҷаи қафомонӣ асосан нишондиҳандаи даромад ба ҳар сар аҳолиро истифода мекунанд. Мисол, таносуби ин нишондиҳанда байни ИМА ва Ҳабашистон 100:1 баробар аст. Аҳолии мамлакатҳои рӯ ба инкишоф бошанд, нисбат ба мамлакатҳои тараққикарда 3 баробар зиёд аст, вале онҳо 6 баробар кам маҳсулоти саноатӣ истеҳсол мекунанд. Ин ба ҳисоби ҳар сар аҳоли аз давлатҳои мутараққӣ 15–16 баробар кам аст. Чаду Камбоҷа бошад аз Норвегия ҳазорҳо маротиба қувваи барқ кам истифода мекунанд. Дарозумрӣ дар ҷаҳони тараққикарда 70–75 сол, дар олами рӯ ба инкишоф: дар Ҳабашистон – 42, дар Сомалӣ – 44, дар Ҳиндустон – 55, дар Сера Леоне – 32 солро ташкил медиҳад.

Қафомонии мамлакатҳои рӯ ба инкишофро масъалаи қарзи берунии онҳо афзунтар намудааст, ки он ҳоло аз 1 трлн доллар зиёд аст.

Қафомониҳои иҷтимоӣ иқтисодии мамлакатҳои рӯ ба инкишоф бори гаронест, ки барҳам додани он маблағгузориҳои зиёдро талаб менамоянд, ки он барои мамлакатҳои рӯ ба инкишоф ниҳоят мушкил аст. Ин аз он мамлакатҳо гузаронидани бозсозӣҳои иҷтимоӣ иқтисодиро талаб менамояд.

Шарти дигари барҳам додани қафомонии давлатҳои рӯ ба инкишоф ин дар ҷаҳон ба миён овардани тартиботи нави муносибатҳои одилонаи иқтисодӣ байни мамлакатҳо, кам кардани хароҷотҳои соҳаи ҳарбӣ ва истифодаи онҳо барои пешрафти иқтисодиёти мамлакатҳои рӯ ба инкишоф мебошад.

7. Масъалаи истифода бурдани Уқёнси ҷаҳонӣ. Уқёнуси ҷаҳонӣ ҳамеша барои инсоният аҳамияти бузург дошт. Алалхусус дар алоқаи мамлакатҳо ва халқҳои сайёра воситаи муҳимме ба ҳисоб меравад. То миёнаҳои асри XX Уқёнус фақат 1–2% даромади умумии хоҷагидории инсониятро меод. Баробари тараққиёти инқилоби илмӣ-техникӣ таъҷибот ва азхудкунии Уқёнуси Ҷаҳон тамоили дигарро гирифт.

Аз ҷумла тезу тундшавии талаботи ҷаҳонӣ ба энергияю ашёи хом боиси пайдоиши истихроҷи маъдани кӯҳӣ, коркарди химиявии маҳсулоти баҳрӣ ва истеҳсоли энергияи он гардид. Пешравиҳои ИИТ боиси боз ҳам зиёдшавии истихроҷи нефту газ, оҳан ва дигар ашёҳои минералӣ мегардад. Инчунин барои сохти иншоотҳои бузурги барқӣ (мадду ҷазрӣ), истифодаи қувваи ҷараёнҳои баҳрӣ ва ширинкунии оби баҳрӣ имконият медиҳад. Дар қатори ин аз Уқёнуси ҷаҳон инсоният тақрибан 12–15% сафедаи ҳайвонотро мегирад. Доираи ба хоҷагӣ ҷалбкунии сарватҳои уқёнусӣ васеъ гардида, истифодаи он хусусияти глобалӣ пайдо намуд. Ин ба то рафт ифлосшавии оби сатҳи уқёнуси ҷаҳонӣ ва паст гардидани ҳаҷми истеҳсоли ашёи хоми биологӣ гардида истодааст.

Солҳои охир ҳаҷми боркашонии баҳрӣ ниҳоят зиёд гардида, борғунҷонии киштиҳо то ба 200–500 ҳазор тонна расид. Ин ба зиёд гардидани хоҷагии баҳрӣ мусоидат намуд. Дар як вақт барои бештар ифлосшавии қисми соҳилии уқёнуси ҷаҳон замина гардид.

Ба замми ин солҳои охир дар ҷойҳои хушманзари баҳру уқёнус сохтани муассисаҳои рекреатсионӣ (истироҳатию табобатӣ) хеле авҷ гирифт, ки ин ҳам сабаби бештар гардидани ифлосшавии обҳои қисми соҳилӣ гардид. Хусусан ҳодисаҳои ифлосшавӣ бештар дар баҳрҳои канорӣ: баҳрҳои Шимолӣ, Балтика, Миёназамин, халиҷи Форс ва ғайраҳо хеле ба ҷашм мерасад.

Пешгӯй ва ба низом овардани ин ҳодисаҳо ҳамкориҳои мамлакатҳои баҳрро талаб менамояд. Барои ба амал баровардани ин ғоя конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид (соли 1982), ки ҳамчун "Хартияи баҳрҳо" эътироф шудааст, аҳамияти калон дорад.

8. Азхудкунии кайҳон. Кайҳон ҳамчун муҳити глобалии умуми-инсонӣ барои ҳамаи мамлакатҳо дастрас доништа шудааст. Азхудкунии он кори на чандон осон аст. Ин ҳамкориҳои техникӣ, иқтисодӣ, ақлии бисёр мамлакатҳои ҷаҳонро тақозо менамояд. Аз ин нигоҳ азхудкунии кайҳон яке аз масъалаҳои муҳимми умумиҷаҳонӣ гардидааст.

Ин аз давлатҳои ҷаҳон истифодаи осоиштаи кайҳонро талаб менамояд, яъне фазои кайҳонӣ бояд аз ҳама гуна яроқ ва озмоишҳои он соқит бошад.

Ғайр аз масъалаҳои дар боло номбар гардида дар назди инсоният қифзи саломатӣ ва зарурияти фаҳмиши боҳамалоқамандии масъалаҳои глобалӣ истодааст.

Савол ва супориш

1. Моҳияти масъалаҳои умумичаҳонӣ ва рӯзмарра будани онҳо дар чист?
2. Чаро ҳалли масъалаи ҷанг ва муҳофизати сулҳ вазифаи аввалиндараҷа аст?
3. Чаро ифлосшавии муҳити атроф дар нимаи дуюми асри XX пурра гардид ва роҳҳои асосии ҳалли он кадомҳоянд?
4. Вазъи экологии мамлакати худро баён намоед.
5. Модоме, ки масъалаи демографӣ мансуби мамлакатҳои рӯ ба инкишоф бошад, пас мамлакатҳои мутараққӣ ба он чӣ муносибате доранд? Роҳҳои ҳалли ин масъала чӣ гунаанд?
6. Бартарии захираҳои нави энергетикӣ дар чист?
7. Сабабҳои зиёдшавии фарқияти қафомонии иҷтимоию иқтисодии байни мамлакатҳои тараққикардаю рӯ ба инкишоф дар чист?
8. Таъсири ИИТ дар азхудкунии Уқёнуси ҷаҳонӣ дар чӣ зоҳир меёбад?
9. Чаро азхудкунии кайҳон ба масъалаи умумичаҳонӣ табдил ёфтааст?

Худатонро санҷед

1. Чаро давраи ҳозираро замони проблемаҳои глобалӣ номидаанд?
2. Ҳал нашудани масъалаҳои глобалӣ барои инсоният чӣ гуна душвориҳоро ба миён меорад?
3. Оё назарияи Малтус дуруст аст?
4. Саҳми илм дар ҳалли масъалаҳои хӯрокворӣ чӣ гуна зоҳир мегардад?
5. Самтҳои асосии истифодабарии имрӯзаи Уқёнуси ҷаҳонӣ кадомҳоянд?

Ба фикри шумо

Аз масъалаҳои глобалии инсоният кадоми онҳо бештар ташвишоваранд?

Ба Уқёнуси ҷаҳонӣ кадом хаворҳои экологӣ таҳдид менамояд?

Тезу тундшавии масъалаи демографӣ ба чӣ оварда мерасонад?

Зухуротҳои табиӣ ҷаҳон талаботи ояндаи инкишофи ҷамъиятро таъмин карда метавонад?

Барқарор кардани муносибатҳои боадолатӣ иқтисодӣ барои давлатҳои ру ба инкишоф чӣ аҳамият дорад?

ФАСЛИ II

ТАВСИФИ МАМЛАКАТҲОИ ҶАҲОН. АВРУПО

Тамоми сайёраи имрӯзаро мо дар намуди ноҳия (регион)-ҳои калони таърихию географӣ тасаввур карда метавонем. Инҳо қисматҳои қаламраве мебошанд, ки мо онҳоро дар алоҳидагӣ омӯхта, бо ҳамин донишу тасаввуроти худро дар бораи олами ягона васею пурра менамоем.

Ноҳияҳои таърихию географии Африка, Америкои Лотинӣ, Аврупои Ғарбӣ, Шарқи Наздикро аз географияи материкҳо ва уқёнусҳо шумо бохабаред.

Ин ноҳияҳо аз нигоҳи мавқеи географӣ, шароити таърихӣ, ҷойгиршавии аҳоли ва ташаккулёфтани соҳаҳои хоҷагии халқ фарқ мекунад.

МАМЛАКАТҲОИ АВРУПО ДАР ХАРИТАИ ҶАҲОН

Мавқеи давлатҳои Аврупо дар хоҷагии ҷаҳонӣ чӣ гуна аст? Кадом соҳаҳои саноат сазми асосӣ дорад? Кадом давлатҳои Аврупо дар минтақа мавқеи мустақами иқтисодӣ доранд?

Аврупо яке аз марказҳои инкишофёфтаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Ҳоло дар қаламрави он зиёда аз 40 мамлакати хурду калон воқеъ гардидаанд, ки онҳо аз ҳамдигар бо хусусиятҳои хоси таърихӣ, табиӣ, этникӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва маданияшон тафовут доранд.

Дар нимаи аввали асри XX Аврупо давраи вазнини таърихиро аз сар гузаронд. Дар қаламрави он ҷангҳои якуму дуюми ҷаҳон сар шуд, ки ба талафоти зиёди одамон ва харобшавии иқтисодиёт оварда расонид. Дар натиҷа мавқеи пешсафи худро дар инкишофи хоҷагии ҷаҳонӣ аз даст дод. Пешсафӣ насиби ИМА гардид. Қатъи назар аз ин имрӯз ҳам қитъаи Аврупо яке аз марказҳои тавоноии иқтисодии ҷаҳон мебошад. Ба ин мавқеи географияю иқтисодии он мусоидат менамояд. Ба ин хотир, ки роҳҳои тиҷоратии баҳрӣ ва ҳавоии байналхалқии онро ба тамоми гӯшаю канори дунё пайваст мекунад. Чунин мавқеи географӣ боиси пешрафти ҳама соҳаҳои иқтисодиёти Аврупо гардид.

Мамлакатҳои Аврупо бо шароит ва сарватҳои табиӣ худ аз якдигар фарқ мекунанд. Ин дар гуногунии рельеф, иқлим инъикос ёфтааст. Аз канданиҳои фойданок бошад, нисбатан камбағал аст. Ба

Расми 26. Харитаи сиесии Аврупо

ин нигоҳ накарда дар мамлакатҳои алоҳида захираҳои наҷандон калони нефту газ, ангишт, маъдани оҳан, маъданҳои металлҳои ранга, намак ва ғайра вомехӯрад, ки дар натиҷаи ба таври тӯлонӣ истифода бурдан захираи онҳо хеле кам шудаанд. Дар баъзе мамлакатҳои Аврупо манбаъҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ кифоя нест. Масалан, истифодаи умумии манбаъҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ аз истеҳсоли онҳо дар Дания, Швейтсария ва Финляндия 10 баробар, Италия ва Шветсия – 5, Фаронса – 2 баробар зиёд аст. Манбаъҳои оби нӯшокӣ дар қаламрави Аврупо ба таври кофӣ мавҷуданд, вале нобаробар ҷойгир шудааст. Аз оби нӯшокӣ

беҳтар қисматҳои шимолу ғарб ва шарқи он таъмин мебошанд. Дарёҳои калони Аврупо – Дунай, Рейн, Луара, Тахо, Элба ва ғайра мебошанд, ки ба мақсадҳои гуногун истифода бурда мешаванд. Дарёҳои кӯҳии Скандинавия, Алп ва Пиреней гарчанде хурд бошанд ҳам дорои захираи зиёди барқӣ мебошад. Масалан, Норвегия қисми зиёди қувваи барқро аз истгоҳҳои барқии оби истеҳсол мекунад. Хоки ин ҷо хеле гуногун аст, дар ҳолати истифодаи нуриҳои минералӣ ҳосил баланд мемиханд. Қаламрави Аврупо пурра аз худ карда шудааст. Бинобар ин, дар он ландшафтҳои табиӣ кам дучор мешаванд. Онҳоро ландшафтҳои антропогенӣ иваз кардаанд. Майдони ҷангалҳо фақат 30% қаламрави онро ишғол намудааст. Бешазори онро дарахтони паҳнбарг ва сӯзанбарг ташкил менамояд.

Аз сарватҳои рекреатсионӣ давлатҳои Испания, Италия, Фаронса, Юнон, Швейтсария бой мебошанд.

Аз сабаби муддати зиёд ва васеъ истифодабарии сарватҳои табиӣ вазъияти экологии Аврупо нисбатан ноустувор гардидааст. Аз ин нобудшавии ҷангалзор, ифлосшафии оби дарёҳо, қабати ҳосилхези хок, ба охиращеии захираҳои баъзе намуди канданиҳои фойданок гувоҳӣ медиҳад.

Айни замон вобаста ба ин барои ҳифзи табиат диққати ҷиддӣ дода мешавад. Дар баъзе мамлакатҳо ба ин мақсад ҳизбу ҳаракатҳои гуногун таъсис ёфтаанд. Масалан "Ҳизби сабз" дар Олмон бо барномаи ҳифзи табиат баромад мекунад.

АҲОЛӢ

Шумораи умумии аҳолии мамлакатҳои Аврупо қариб 500 млн нафарро ташкил менамояд. Қисми зиёди аҳолии он ба оилаи ҳинду-аврупоӣ мансуб аст. Дар Аврупои Марказӣ ва Шимолӣ халқҳои гурӯҳи забони олмонӣ ва дар Аврупои шарқӣ бошад, халқҳои славянӣ паҳн гардидаанд. Инҳо асосан мардумони олмонӣ, австриягӣ, голландӣ, шведӣ, шотландию англисӣ, романӣ, албанӣ, маҷорӣ ва ғайра мебошанд.

Барои аҳолии Аврупо ҳодисаи "пиршавӣ"-и аҳоли хос буда, сабабаш камшавии афзоиши табиӣи аҳоли мебошад. Ад дигар тараф "пиршавӣ" ин сабаби кам шудани захираҳои меҳнатӣ ва дарозумрии миёнаи аҳоли гардидааст. Норасогии захираҳои меҳнатӣ аз ҳисоби мигратсияи бурунмарзӣ ҳал карда мешавад. Инчунин дар байни мамлакатҳои ҳуди Аврупо шартномаҳо баста шудаанд, ки мувофиқи он аз давлатҳои захираҳои меҳнатӣ изофадоста ба мамлакатҳои захираҳои меҳнатӣ намерасанд, коргар фиристода мешаванд. Масалан, Югославия, Албания ва Лаҳистон ба давлатҳои тараққиёфтаи Аврупо қувваи коргар мӯҳоҷират менамоянд.

Қисми аксари аҳолии Аврупо дар шаҳрҳо зиндагӣ мекунанд. Ҳиссаи аҳолии шаҳр дар баъзе мамлакатҳои Аврупо ба монанди Белгия, Олмон, Нидерландия, Чехия ва ғайра аз 80% зиёд аст. Аз ҳамин сабаб Аврупоро қитъаи аз ҳама бештар урбанизатсияшудаи ҷаҳон медонанд. Аввалин шакли агломератсияҳои шаҳрӣ маҳз дар ҳамин ҷо ба миён омадааст. Аз ҷумла агломератсияи Париж ва Лондон яке аз калонтарин агломератсияҳои ҷаҳонӣ ба шумор меравад.

Ҳаёти миллии аҳолии Аврупо гуногун аст. Ин дар ҳаёти миллии аҳолии давлатҳои Фаронса, Англия, Лаҳистону Венгрия, Албания ва дигарон инъикос ёфтааст.

Дар қитъаи Аврупо дини паҳншудатарин насронӣ буда, он аз шохаҳои динҳои католикӣ, православянӣ ва протестантӣ иборат аст. Шохаи охирин дар Юнон паҳн гардидааст. Шохаҳои дини насронии дар ин ё он мамлакат паҳнгардида баъзан

Расми 27. Харитаи иқтисодии Аврупо

боиси шиддатнокии вазъияти сиёсии ҳамон мамлакатҳо мегарданд. Масалан, дар Ирландияи шимолӣ муддатҳои тӯлонист, ки байни эътиқодчиёни дини католикӣ ва протестантӣ ошӯбҳо ба амал меояд.

ХОҶАГӢ

Қитъаи Аврупои имрӯзаро яке аз марказҳои калону пуриқтидорӣ, хоҷагии ҷаҳонӣ мешуморанд. Мамлакатҳои Аврупо беш аз 1/3 ҳиссаи маҳсулоти саноатро медиҳанд. Аврупо маркази калонтарини савдои ҷаҳон буда, ба он нисфи муомилоти берунаи ҷаҳон рост меояд. Дар баробари маркази калони тиҷоратии ҷаҳонӣ буданаш дар содироти молҳои саноатии илмталаб мавқеи хосро ишғол кардааст.

Аз нигоҳи дараҷаи камолоти қувваҳои истеҳсолкунанда дар байни ноҳияҳои алоҳидаи Аврупо тафовутҳо вучуд доранд. Аз ҷиҳати пешрафти иқтисодӣ ин мамлакатҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешавад: "Ҳафтгонаи бузург" ва мамлакатҳои хурди Аврупо.

Сатҳи аз ҳама пасти хоҷагӣ дар Аврупои шарқӣ мушоҳида карда мешавад. Ин мамлакатҳо камтар аз 11% маҳсулоти саноати ҷаҳонро истеҳсол менамоянд.

Дар назди ин мамлакатҳо зарурияти бозсозии иқтисодӣ ба миён омадааст. Сохтори хоҷагии Аврупоро қабл аз ҳама тараққиёти саноаташ муайян мекунад.

Хоҷагии энергетикӣ ин мамлакатҳо ба захираҳои дохилӣ ва ба воридшуда такя мекунад. Дар мамлакатҳои Аврупои шимолӣ ва ҷанубӣ қувваи барқ дар неругоҳҳои барқии обӣ ва атомӣ истеҳсол карда мешавад.

Дар сохтори таркиби саноат мавқеи асосиро соҳаҳои металлургия, мошинсозӣ, химия ишғол мекунад.

Металлургияи сиёҳ дар Британия, Олмон, Фаронса, Белгия, Лаҳистон ва Чехия инкишоф ёфтааст.

Металлургияи ранга нисбат ба металлургияи сиёҳ камтар тағйир меёбад. Ин соҳа дар заминаи ашёи хоми аз хориҷ воридшаванда кор мекунад. Баъзе мамлакатҳо ба монанди собиқ Югославия, Венгрия, Лаҳистон дорои заминаи нисбатан мустақами ашёи хоми алюминий, мис, сурбу руҳ мебошад.

Хусусияти индустриявии Аврупоро соҳаи саноати мошинсозӣ муайян менамояд. Ин соҳа бештар дастгоҳҳои металлкоркунӣ, асбобҳои дақиқу оптикӣ, воситаҳои нақлиётӣ, алоқа, техникаи саноати истихроҷи маъдани кӯҳӣ мебарорад. Ба ин соҳа 1/3 ҳиссаи коргарон ва арзиши маҳсулоти саноатӣ рост меояд. Аврупо калон-

гарин дар ҷаҳон истеҳсолкунанда ва содиркунандаи мошину дасгоҳҳо ба ҳисоб меравад.

Географияи мошинсозӣ хеле мураккаб аст. Қисми асосии маҳсулоти ин соҳаро Олмон, Англия, Фаронса истеҳсол менамоянд. Дар баробари мошинсозӣ дар Аврупо саноати химия низ хуб тараққӣ кардааст.

Ин соҳаи саноат тахассуси аниқ дорад. Маҳсулотҳои рангубор, плазмасса, каучуки синтетикӣ, нуриҳои химиевӣ, сода, дорусозӣ, химияи ҷангал шӯҳрати ҷаҳонӣ доранд. Марказҳои асосии саноати химия дар Олмон, Фаронса, Белгия, Шветсия, Норвегия, Швейтсария, Венгрия ва Булғория воқеъ гардидаанд.

Саноатҳои сабуку хӯрокворӣ мавқеи хоси таърихӣ дорад. Саноати сабук айни замон рӯ ба таназул дорад. Зеро аксари бозорҳои фуруши ашёи хомро дар олами рӯ ба инкишоф аз даст додааст. Бо вучуди он аз ҷиҳати сифати баланди маҳсулот саноати бофандагию пойяфзолдӯзӣ ҳоло ҳам шӯҳрати ҷаҳонии худро аз даст надодаанд. Саноати сабуку хӯрокворӣ, ки аз давраҳои қадим ташаккул ёфта буданд, географияи худро то имрӯз кам тағйир додаанд.

КИШОВАРЗӢ

Аврупо дорои маҳсулнокии баланди кишоварзӣ аст. Вай талаботи мардумро бо маҳсулоти асосии хӯрока қариб пурра таъмин менамояд. Дар таркиби кишоварзӣ мавқеи ноҳияҳои алоҳида гуногун аст. Дар мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ соҳаи чорводорӣ, дар Аврупои Шарқӣ зироаткорӣ бартарӣ дорад. Баъзе мамлакатҳо (Дания, Нидерландҳо) бо маҳсулоти чорвои худ дар ҷаҳон шӯҳрат доранд. Дар чорводории Аврупо ҳиссаи чорвои тамоили гӯшту ширдеҳ бартарӣ дорад.

Ғалладона (гандум) асосан дар Дания, Олмон, Фаронса, растаниҳои субтропикӣ дар соҳилҳои баҳри Миёназамин парвариш меебанд. Сабзавоту меваҳо асосан дар мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ, Марказӣ, соҳили баҳри Миёназамин паҳн шудааст. Аз рӯи истеҳсоли анғуру рағғани зайтун мамлакатҳои Ҷануби Аврупо дар ҷаҳон дар ҷои аввал меистад.

Мавқеи мамлакатҳои Аврупо дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, аз ҷумла ғалладонаҳо (гандум, чуворимақка, шолӣ) як хел нест. Ба гуруҳи даҳ мамлақати ҷаҳонии истеҳсолкунандаи гандум – Фаронса, Олмон, чуворимақка – Фаронса, Италия дохил мешаванд.

Умуман ҳиссаи кишоварзӣ дар таркиби истеҳсоли маҳсулоти дохилӣ тамоили майли пастравӣ дорад. Вале ин нишонаи қафомонӣ

ва бӯҳрон нест. Зеро истифодаи комёбиҳои илмию-техникӣ ба мамлакатҳои Аврупо имконият додааст, ки маҷмӯи агросаноатиро инкишоф диҳанд. Дар мамлакатҳои пешқадам вай то рафт шакли агробизнесро гирифтааст, ки ин васеъшавии назорати сармоя болои кишоварзӣ мебошад. Агробизнеси мамлакатҳои тараққикардани Аврупо дар баробари истеҳсолоти кишоварзӣ, инчунин коркарди маҳсулот, нигоҳдорӣ, кашонидан, фурӯш, истеҳсоли техникаи кишоварзӣ, нуриҳои минералиро дар бар мегирад. Кишоварзӣ дар Аврупо торафт хусусияти индустриявӣ гирифтааст.

НАҚЛИЁТ

Аврупо нақлиёти тараққиёфта дорад, дар он тамоми намудҳои нақлиёти ҳозиразамон амал мекунанд.

Дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии Аврупо нақлиёти автомобилӣ саҳми калон дорад. Аз рӯи дарозии роҳҳои автомобилгард Фаронса (0,9 млн километр), Олмон (0,65 млн километр) ба қатори даҳ мамлақати тараққишуда дохиланд. Дар ин ҷо хусусан инкишофи нақлиёти автомобилӣ назаррас аст. Аз ҷумла Олмон – 42 млн, Италия – 31 млн, Фаронса – 28 млн, Англия – 24 млн, Испания – 16 млн автомобил дида мешавад. Дар Аврупо роҳҳои автомобилӣ аҳамияти байналхалқӣ дошта зарур аст. Масалан, роҳи байналхалқии Лондон–Франкфурт–Вена–Белград–Истамбул.

Дар ҳаёти халқҳои назди соҳилии Аврупо нақлиёти обӣ аз қадим боз мавқеи муҳимм дорад. Дар Фаронса, Нидерландҳо, Ирландия, Англия, Норвегия, Дания аз 4/5 то 9/10 ҳиссаи боркашонӣ ба ин намуди нақлиёт рост меояд. Дар Аврупо калонтарин бандарҳои ҷаҳон (Роттердам, Марсел, Гавр, Антверпен, Гамбург, Шветсия ва ғайраҳо) ҷойгир шудаанд. Мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ (ғайр аз Венгрияю Чехия) аз роҳи оби баҳрӣ дуранд. Роҳи оби Дунай аҳамияти муҳимм дорад.

Нақлиёти роҳи оҳан дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоии мамлакатҳои Аврупо ҳоло ҳам аҳамияти калон дорад. Аз рӯи электрикони роҳҳои оҳан мамлакатҳои Олмон, Фаронса, Италия, Лаҳистон дар ҷаҳон баъди Россия ҷойи дуюмро ишғол менамояд. Аз нигоҳи зичии роҳи оҳан ба ҳар 1000 км² масоҳат Швейтсария ва Олмон дар ҷои аввал меистад, Чехия, Белгия, Венгрия, Лаҳистон ва Словакия, Нидерландия бошад шабакаҳои зичи роҳи оҳан дошта дохил мешавад.

Дар таркиби боркашонӣ ҳиссаи нақлиётҳои ҳавоӣ ва кубурӣ торафт меафзояд. Марказҳои калонтарини боркашонии ҳавоӣ Лондон, Париж ва Франкфурти лаби Майн мебошанд.

АЛОҚАҲОИ ИҚТИСОДИИ БЕРУНА

Ҷариб тамоми гуногуниҳои алоқаҳои иқтисодии беруна ба мамлакатҳои Аврупо хос буда, қадимтарин ва паҳншудатарину серҳаракаттарини онҳо савдои берунаи молу хизмат мебошанд. Суръати афзоиши тиҷорати берунаи ин мамлакатҳо, аз суръати афзоиши истеҳсолоташон пеш аст. Қитъаи Аврупо маркази калонтарини тиҷорати хориҷӣ буда, ба ҳиссаи он беш аз 40% тиҷорати ҷаҳонӣ рост меояд.

Қисми асосии тиҷорати мамлакатҳои Аврупо аҳамияти дохили қитъавӣ дорад ва хусусияти хоси он баланд будани ҳиссаи маҳсулотҳои тайёри саноатӣ мебошад. Дар содироти мамлакатҳои мутараққии қитъа (Олмон, Фаронса, Англия) маҳсулотҳои тайёр 1/3 ташкил менамоянд. Тиҷорати байни мамлакатҳои Шарқи Аврупо ва Аврупои Ғарбӣ солҳои охир тамоили дигар гирифтааст. Ҳиссаи мамлакатҳои мутараққӣ дар содироти ҷаҳонӣ чунин аст: Олмон – 9,4%, Фаронса – 6,3%, Италия – 5,4%, Англия – 5,0%. Олмон дар қитъаи Аврупо мамлакати асосии содиркунандаи молҳои технологияи баланд мебошад. Мамлакатҳои тараққикардаи Аврупо асосан ашёи хоми саноатӣ ворид намуда, маҳсулотҳои тайёри саноатӣ, қабл аз ҳама, маҳсулотҳои мухталифи саноати мошинсозӣ содир менамоянд. Мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ бошанд, бештар маҳсулоти мошинсозӣ ворид намуда, ашёи хому маҳсулоти нимтайёр содир мекунанд.

Дар алоқаҳои берунаи мамлакатҳои Аврупо солҳои охир ҳамкориҳои илмию техникӣ, сармоябарорӣ ва муносибатҳои пулию қарзӣ мавқеи назаррасро ишғол менамояд.

Солҳои охир тиҷорати тарафайни мамлакатҳои Аврупо бо мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон суръатнок гардида, бо мамлакатҳои рӯ ба инкишоф бошад, андаке суст шудааст.

Ҳиссаи мамлакатҳои алоҳидаи Аврупои Ғарбӣ дар саноати истеҳсоли муштарак (бо%)

■ зиёда аз 20	Бо рақам ифода шудаанд: 1. Дания 2. Нидерландия 3. Белгия 4. Люксембург 5. Швейтсария 6. Австрия
■ аз 10 то 20	
■ аз 5 то 10	
■ аз 1 то 5	
■ камтар аз 1	
■	

Расми 28. Ҳиссаи мамлакатҳои алоҳидаи Аврупои Ғарбӣ дар истеҳсолати саноатӣ

МАМЛАКАТҲОИ МУТАРАҚҲИИ АВРУПОИ ҒАРБӢ

Мавқеи географӣ. Дар қаламрави ин ноҳия гуруҳи мамлакатҳои ҷудо шуда меистанд, ки ҳоло ҳам дар хоҷагии ҷаҳонӣ мавқеи назаррас доранд.

Аз нигоҳи географӣ ва хусусиятҳои хоси таърихӣ, табиӣ, хоҷагӣ дар Аврупои Ғарбӣ се зерноҳияро ҷудо кардаанд: Марказӣ, Шимолӣ ва Ҷанубӣ, ки онҳо аз рӯи масоҳат қариб баробар буда, аз рӯи шумораю зичии аҳоли аз ҳамдигар фарқ доранд. Мамлакатҳои ин ноҳия якҷоя қаламрави яклухтро ташкил дода, қаламрави онҳо аз соҳилҳои баҳри Норвегия то баҳри Миёназамин (аз шимол ба ҷануб – 5 ҳазор километр) кашол ёфтааст. Масоҳати умумии ноҳия 3,7 млн км² (2,5% майдони хушкӣ) буда, дар он 24 давлати мустақил ҷойгир шудаанд ва ин давлатҳоро умумияти таърихӣ, муносибатҳои сиёсӣ-иқтисодӣ бо ҳам алоқаманд кардааст. Аз нигоҳи ҳудудӣ ин мамлакатҳо он қадар қалон нестанд. Як қатори онҳо бо ном давлатҳои "пакана" (микродавлат)-ро ташкил менамоянд (Андора, Ватикан, Лихтенштейн, Монако, Сан-Марино). Аз ҳама хурдтарини онҳо Ватикан – дар миқёси ҷаҳон вази хос дорад. Дар мавқеи географӣ-иқтисодии мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ се аломатро баръало ҳис кардан мумкин аст: 1) нисбатан яклухт будани қаламраву бо ҳам ҳамсоиягии наздик; 2) мавқеи назди баҳрӣ доштан ва наздикӣ ба роҳҳои баҳрии серҳаракат; 3) мавҷудияти ҳуқуқи васеи баҳрӣ бо мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ, ки барои тараққиӣ ҳамкориҳои умумӣ мусоидат мекунад.

Мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ аз ҷиҳати сохти давлатӣ яхела набуда, онҳо давлатҳои буржуазии ҷумҳуриявӣ, монархия, конститусионӣ, унитарӣ ва федеративӣ мебошанд.

Аҳоли. Шумораи умумии аҳолии Аврупои Ғарбӣ аз 360 млн нафар зиёд буда, афзоиши он суст аст. Вазъияти демографияи ноҳия нисбатан номусоид аст. Дар баъзеи мамлакатҳо ҳолати депопулятсия (камшавии аҳоли) мушоҳида карда мешавад. Таълидшавӣ фақат дар қисми ҷанубии ноҳия (махсусан дар Испаниё) зиёдтар аст, онро ба таъсири зиёди дини насронӣ алоқаманд менамоянд.

Ҳиссаи ноҳия дар системаи ҷаҳонии мигратсияи берунаи аҳоли тағйир ёфтааст, яъне Аврупои Ғарбӣ дар гузашта (даврони кашфиётҳои бузурги географӣ) сарчашмаи мигратсия буда, айни замон ба маркази асосии эмигрантсия табдил ёфтааст. Ҳоло дар ин ҷо шумораи коргарони хориҷӣ аз 14 млн нафар беш аст, онҳо ҳуқуқи шаҳрвандӣ надоранд, коргарон меҳмон ("гастарбайтерҳо") ҳисоб меёбанд.

Аҳолии ноҳия аз нигоҳи ҳаёти миллӣ нисбатан яхела аст, бо вуҷуди ин аз ҷиҳати этники ҳархела мебошад. Ин ҳолат дар давлатҳои

ду ва бисёрмиллата дар муноқишаҳои миллӣ зоҳир мегардад. Чунин нооромиҳои миллӣ этниро дар Британия, Белгия ва Испания мушоҳида кардан мумкин аст.

Ба ноҳияи Аврупои Ғарбиро қойғиршавии нисбатан зичи аҳолии хос аст. Ба ҳисоби миёна дар 1 километри мураббаъ 1000 нафар буда, дар миқёси дунё қои якумро ишғол менамояд. Вале дар қисматҳои ҷудогонаи ноҳия (байни шимолу марказ) зичии аҳолии фарқ мекунад.

Аз ҳамин сабаб ба ин ноҳия дараҷаи баланди урбанизатсия хос мебошад. Аз се ду ҳиссаи аҳолии (дар баъзе мамлакатҳо 4/5) дар шаҳрҳо зиндагӣ мекунад. Шумораи умумии шаҳрҳо чандин ҳазор буда, пайдоиши онҳо аз замони Империяи Рими қадим ва асрҳои миёна сарчашма мегардад.

Хусусияти хоси агломератсияи шаҳрӣ дар шаҳрҳои калон аз ҳад зиёд чамъ омадани аҳолии мебошад. Шаҳрҳои Лондон, Париж, Рейн, Рур аз қабилӣ чунин шаҳрҳои калон мебошанд, ки ҳар яки онҳо зиёда аз як млн аҳолии доранд.

Агломератсияи Рур яке аз калонтаринҳои дунё буда, дорои 9 ҳазор километри мураббаъ майдон мебошад. Он қариб 12 млн нафар аҳолии, қариб 100 шаҳр, аз ҷумла 25 шаҳри калонтаринро дар бар мегирад. Дар баъзе қисмҳои ин агломератсия зичии аҳолии дар 1 километри мураббаъ то ба 5 ҳазор нафар расидааст.

Солҳои 70–80 асри XX, баъди афзоиши хеле зиёди шаҳрҳои калон дар Аврупои Ғарбӣ ҳам зерурбанизатсия оғоз ёфт, вай на танҳо шаҳрҳои бо ҳам наздик, балки шаҳрҳои нисбатан дур ва ҳатто деҳотро муттаҳид намуд. Пайваста ба ин васеъшавии агломератсияҳои мегаполиси ба миён омадаанд, ки онҳо дорои 30–35 млн нафарӣ аҳолии мебошанд.

Тавсифи умумии хоҷагӣ. Аксар мамлакатҳои ноҳияи Аврупои Ғарбӣ ба гурӯҳи давлатҳои баландтараққӣ карда Мансубанд. Тавассути инқилоби саноатӣ дар Аврупои Ғарбӣ он пешсафи капитализми ҷаҳонӣ гардид ва ҳоло ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ иқтисодӣ яке аз пурқувваттарин ноҳияҳои ҷаҳон ба ҳисоб меравад.

Симои хоҷагии Аврупои Ғарбиро дар бозори ҷаҳонӣ маҳсулоти саноат муайян мекунад. То Ҷанги якуми ҷаҳон Аврупои Ғарбӣ ба истеҳсоли маҳсулотҳои босифати аз ҳад мураккаб машҳур буд, ҳоло ба истеҳсоли маҳсулотҳои начандон мураккаб буда, ба монанди: автомобил, дастгоҳу киштиҳои баҳрӣ, таҷҳизоти идоравӣ, маҳсулотҳои электротехникӣ машғул мебошад. Ҳоло баъзе соҳаҳои технологияи мураккаб низ тараққӣ карда истодаанд.

Географияи саноати Аврупои Ғарбӣ зери таъсири географияи сарватҳои табиӣ шароитҳои табиӣ шакл гирифтааст. Дар қисми

Шимолии он мавҷуд будани канданиҳои фойданоки металлӣ сӯзишворӣ, дар Ҷануб бештар ҷойгир шудани захираи металлҳо ба саноати вазнин ва географияи он асос гузоштанд.

Саноати сӯзишворию энергетикӣ дар ибтидо пурра ба манбаҳои ангишти маҳаллӣ таъя мекард. Дар миёнаҳои асри XX истихроҷи истеъмоли ангишт кам шуда, ҷои онро нафту газ ва атом гирифтанд. Мақоми бузурги истихроҷи нафт акваторияи баҳри Шимолӣ мебошад, ки аз он ҷо зиёда аз 180 млн тонна нафт ва 100 млрд м³ гази табиӣ истихроҷ карда мешаванд. Дар ин ҷо бештар аз 250 кон кашф карда шудаанд, ки бузургтаринаш Статфорд мебошад.

Яке аз конҳои калонтарини гази ҷаҳонӣ Слохтеран дар Нидерландия воқеъ гардидааст.

Аврупои Ғарбӣ талаботи худро ба нафт 1/3 ҳисса, ба газ 2/3 ҳисса қонеъ мегардонад. Боқимондаашонро аз хориҷа (аз мамлакатҳои рӯ ба инкишоф) мегирад. Вобаста ба воридкунии нафт корхонаҳои нафткоркунӣ асосан дар шаҳрҳои бандарӣ ва қисман дар шаҳрҳои дохилӣ сохта шудаанд.

Географияи истеҳсоли энергияи барқӣ ба географияи ҳавзаҳои ангишт, шаҳрҳои калону бандарҳо мувофиқ буда, нерӯгоҳҳои барқии олаві бартарӣ доранд. Иншоотҳои атомӣ аз 70 зиёданд. Дар аксари мамлакатҳои ноҳия (ғайр аз Норвегия ва Швейтсария) истироҳҳои барқии обӣ аҳамияти дувумдараҷа доранд. Дар Италияву Исландия аз энергияи гидротермалӣ (обҳои гарми зеризаминӣ) низ истифода мебаранд.

Расми 29. Ҷиогеографияи мамлакатҳои Аврупои

Саноати металлургияи Аврупои Ғарбӣ ҳанӯз аз оғози ИИТ пеш пайдо шуда, ба ашёнҳои дохилӣ таъя мекард. Металлургияи сиёҳ дар Англия, Олмон, Фаронса, Испания, Белгия, Шветсия ва Люксембург тараққӣ кардааст. Баъди Ҷанги якуми ҷаҳонӣ марказҳои калони ин соҳа дар шаҳрҳои бандарӣ сохта ва васеъ карда шуданд. (Сабабашро шарҳ диҳед.)

Ноҳияи калонтарини металлургияи сиёҳи Аврупои Ғарбӣ ҳавзаи Рур буда, дар он ҷо ҳар сол 25 млн тонна пӯлод гудохта мешавад.

Калонтарин комбинати металлургия он дар ш. Дойсбург ҷойгир буда, дар як сол 10 млн тонна пӯлод истеҳсол менамояд.

Дигар комбинати калону ҳозиразамон дар ш. Тарантои Италия ҷойгир гардидааст, ки он 10 млн тонна иқтидори истеҳсоли дорад.

Саноати металлургияи ранга асосан дар мамлакатҳои ҷойгир шуданд, ки ашёи хом ва энергияи барқии зиёд доранд. Соҳаи муҳимтарину инкишофёфтаи он саноати алюминий мебошад.

Мошинсозӣ. Географияи ин соҳаи авангард ба географияи шаҳрҳои калон ва агломератсияҳои онҳо мувофиқ меояд. Дигаргунӣ дар географияи мошинсозӣ дар солҳои охир хусусияти нави ҷойгиркунӣ пайдо кард ва ин хусусият дар ҳамаҷоя гардидани он зоҳир мегардад (дар шаҳрҳои хурду миёна ҷойгиркунии соҳаҳои илмталаби мошинсозӣ). Дар ҷойгиркунии он хусусиятҳои хоси ҳар як зерсоҳа ба ҳисоб гирифта мешаванд. Масалан, дар Англия соҳаҳои электротехникаю электроника, дастгоҳсозӣ, ракетаю кайҳонӣ асосан дар ш. Лондон, автомобилсозӣ дар Бирменгем, таҷҳизоти бофандагӣ дар Манчестер, киштисозӣ дар Глазго ҷойгир карда шудаанд.

Саноати химия. Географияи ин соҳа ро Ҷанги якуми ҷаҳон ҷойгиршавии ҳавзаҳои ангишт муайян мекард. Баъди ба яке аз ашёҳои хоми муҳимми саноати химия табдил ёфтани нафт ва газҳои табиӣ корхонаҳои онро дар соҳили баҳр ва дарёҳо, дар шаҳрҳои бандарӣ месохтагӣ шуданд. Марказҳои калони саноати химия дар соҳилҳои Темза, Сена, Рейн, Элба ва Рона пайдо шудаанд.

Саноати ҷангал. Хусусияти хоси ин соҳа дар заминаи ашёи хом ҷойгир намудани корхонаҳо мебошад. Бинобар он дар Шветсия ва Финляндия корхонаҳои ҷӯбкоркунӣ дар мавзӯҳои серҷангал сохта шуданд. Ин мамлакатҳо аз қадим боз макони асосии истеҳсоли содироти селлюлозаю қоғаз мебошанд.

Саноати сабук. Яке аз шартҳои ҷойгиркунии корхонаҳои ин соҳа дар маҳалҳои серкоргар ва ноҳияҳои истеъмоли ҷойгиркунонии он онҳо мебошанд. Барои ҳамин корхонаҳои ин соҳа дар тамоми мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ паҳн шудааст. Солҳои охир корхонаҳои соҳаҳои саноати

Расми 30. Ҷойҳои нақлиётии мамлакатҳои Аврупо

сабук бештар дар ноҳияҳои қувваи кори арзондоштаи Ҷанубии Аврупо (Португалия) сохта шудаанд.

Ноҳияҳои саноатӣ. Дар Аврупои Ғарбӣ то ҳол бартарӣ доштани ноҳияҳои кӯҳнаи саноатӣ мушоҳида карда мешавад. Масалан, ноҳияи саноатии Рур ба ноҳияи кӯҳнатарин буданаш нигоҳ накарда, ҳоло ҳам яке аз ноҳияҳои калонтарини ин ноҳия саноатии Аврупо ба ҳисоб меравод.

Кишоварзӣ. Шароити табиии Аврупои Ғарбӣ барои тараққиёти кишоварзӣ нисбатан мусоид мебошад. Қатъи назар аз ин ноҳияҳои алоҳидаи он ба шароити хоси худ аз якдигар фарқ мекунанд. Дар қисми марказии Аврупо зироатҳои минтақаи мӯътадил, дар ҷануби он зироатҳо ва дарахтони мевадиҳандаи субтропикӣ парвариш мекунанд.

Соҳаҳои асосии кишоварзӣ дар Аврупои Ғарбӣ зироаткорӣ ва чорводорӣ мебошанд. Чорводорӣ дар аксари мамлакатҳо соҳаи таҳассусёфта ба ҳисоб меравад.

Соҳаи чорводорӣ бештар дар Дания бо дараҷаи баланд инкишоф ёфтааст ва он соҳаи таҳассуси байналхалқии мамлакат ҳисобида мешавад. Дания дар миқёси ҷаҳон яке аз макони асосии истеҳсол ва содироти рағану шир, паниру тухм ва гӯшти хук ба ҳисоб меравад.

Соҳаи зироаткорӣ талаботи аҳолиро пурра таъмин менамояд ва дар як вақт заминаи мустаҳками хӯроки чорво ба ҳисоб меравад.

Ҳоло дар зери таъсири зиёди шароити табиӣ таърихӣ дар ин ҷо се намуди асосии кишоварзӣ ташаккул ёфтааст: 1) намуди шимолӣ Аврупоӣ; 2) намуди миёнаи Аврупоӣ ва 3) намуди ҷанубӣ Аврупоӣ. Барои ду намуди аввал дараҷаи баланди маҳсусгардонӣ ва барои намуди сеюм бартарӣ доштани зироаткорӣ ва боқимондаи заминдорӣ феодалий хосанд.

Соҳаи моҳидорӣ чун пештара дар иқтисодиёти Норвегия, Дания, Исландия нақши назаррас дорад.

Дар ноҳияҳои кӯҳӣ чорводорӣ чарогоҳӣ тараққӣ ёфтааст.

Дар тараққи ёфтани кишоварзии Аврупо шароити табиӣ мусоид, дараҷаи бадланди молии маҳсулот, шабакаи зичи нақлиёт ва истифодаи комёбоҳои илму техника мусоидат намудааст.

НАҚЛИЁТ

Дар Аврупои Ғарбӣ тамоми соҳаҳои нақлиёт амал мекунанд. Шабакаи географии нақлиёти ин ҷо хеле мураккаб аст, асоси онро шохроҳҳои самти арзию тӯлӣ дошта ташкил медиҳанд ва онҳо дорони аҳамияти байналхалқӣ мебошанд.

Роҳҳои обӣ низ самти тӯлию (Рейн) арзӣ (Дунай) доранд. Боркашонии солони дарёи Рейн 250–300 млн тоннаро ташкил медиҳад. Бандари баҳрии калонтарини дунё Роттердам дар

резидишгоҳи ҳамин дарё воқеъ гардидааст. Бандари калонтарини дарёи дунё Дуйсбург дар соҳили миёнашон ҷойгир шудааст. Шоҳроҳи оби Рейн—Майн—Дунай сохта шудааст.

Дар ҷои пайвастшавии роҳҳои оби дохилӣ ва хушк гиреҳҳои калони нақлиётӣ пайдо шудаанд. Бандарҳои баҳрӣ ҳам ҳамин гуна гиреҳҳоро ба хотир меоранд ва вазифаи боркашонии байналхалқиро иҷро мекунанд. Асосан бандарҳои баҳрӣ (Лондон, Гамбург, Антверпен, Роттердам, Гавр, Марсел) дар резидишгоҳи дарёҳо ҷойгир буда, ба оби баҳрро партовҳои гуногунро ворид месозад. Ҳоло бандарҳо ба маҷмуаҳои бандарию саноатӣ табдил ёфтаанд. Тахассуси хоҷагии ин маҷмуаҳо соҳаҳои хоҷагии баҳрӣ, махсусан "саноати бандари"-ро аз ашёи кашонда муайян мекунад.

Тараққиёти илму техникаи ҳама монеаҳои табииро бартараф намуд. Роҳҳои оҳану автомобилгард, қубурҳои аз Алп гузаронидашуда, паромҳои соҳилҳои Балтика баҳри Шимолро алоқамандкунанда туннели зеробии Ла-Манш аз он гувоҳӣ медиҳад.

Аврупои Ғарбӣ ноҳияи асосии сайёҳати ҷаҳонӣ буда, дар он мамлакатҳои соҳили баҳри Миёназамини мавқеи назаррас доранд. Ин мамлакатҳо ҳар сол қариб 150–200 млн нафар истироҳатгарон ва сайёҳонро қабул менамоянд. Испанияро аз рӯи миқдори сайёҳоне, ки ба ин мамлакат ташриф меоваранд, "рекордсмани ҷаҳон" номидаанд. Зери шумораи сайёҳони ҳар сол ба ин ҷо ташрифоваранда бештар аз 150 млн нафарро ташкил менамояд (аз миқдори аҳолии мамлакат зиёд аст). Фаронса, Италия, Швейтсария, Австрия ва Англия низ макони муҳимми сайёҳӣ мебошанд. Сайёҳӣ асоси иқтисодиёти баъзе мамлакатҳои хурди Аврупои Ғарбӣ ба ҳисоб меравад.

Дар қаламрави Аврупои Ғарбӣ се намуди ноҳияҳои сайёҳию рекреатсиониро чун қардаанд: наздибаҳрӣ, кӯҳӣ ва наздикулӣ. Дар баробари ёдгориҳои табиӣ дар ин ноҳия ёдгориҳои антропогенӣ (ёдгориҳои шаҳрҳо) низ зиёданд. Шаҳрҳои Париж, Рим, Мадрид, Лондон, Афина, Амстердам, Венетсия, Неапол, Венаро "макони сайёҳӣ" меноманд.

Ҳифзи табиат ва проблемаҳои экологӣ. Зичии ниҳоят зиёди аҳоли, азхудкунииҳои саноатӣю кишоварзии бармаҳали қаламравҳо, тараққиҳои нақлиёт, дар Аврупои Ғарбӣ сабаби тезу тундшавии масъалаҳои экологӣ гаштаанд. Инкишофи босуръати саноат дар Англия ва Олмон сабаби пайдоиш ва паҳншавии боронҳои кислотавӣ гардидаанд. Он майдони васеи ҷангалҳо сироят расонид, миқдори зиёди моҳиҳо ва дигар организмҳои кӯлу баҳрҳоро (махсусан дар Шотландияю Норвегия, Шветсия) маҳв кард. Дарёи ифлостарини дунё Рейн мебошад, ки дар соҳилҳои он 25 млн нафар аҳоли зиндагӣ менамояд, дар ин ҷо аз 2/3 ҳиссаи иқтисоди истеҳсолии саноати химия ва силсилаи нерӯгоҳҳои барқии атомӣ сохта шудаанд. Онҳо ба

берун миқдори зиёди оби партовӣ (ифлосшуда) мебароранд, ки ҳаво, об ва заминро ифлос менамояд. Қатъи назар аз чорабиниҳои бисёри ҳифзи муҳити атроф, ки солҳои охир аксари мамлакатҳои ноҳия ба амал мебароранд, вазъи экологии ин ҷо ҳоло ҳам мураккаб аст.

Давлатҳои Аврупои Ғарбӣ аз ҷиҳати тараққиёти иқтисодӣ аз якдигар кам фарқ мекунанд. Вале дар байни онҳо давлатҳои хастанд, ки на танҳо дар вазъи иқтисодию сиёсии Аврупои Ғарбӣ, балки дар ҳалли масъалаҳои сиёсӣю иқтисодии ҷаҳон таъсири калон доранд. Инҳо Олмон, Фаронса, Англия ва Италия мебошанд.

Савол ва супориш

1. Az рӯи харитаи сиёсии Аврупои Ғарбӣ ва маълумотҳои рақамӣ дарсҳату аҳолии, таркиби сиёсӣю географияи ноҳияро тавсиф диҳед. Мамлакатҳои аз нигоҳи майдон, шумораи аҳолии, соҳти идоракунӣ бо ҳам монанду фарқиятдорро ҷудо кунед.
2. Чаро ҳиссаи Аврупои Ғарбӣ дар шумораи умумии аҳолии ҷаҳон кам шудааст?
3. Сабабҳои дигаргуниҳо дар ҷойгиршавии соҳаҳои саноати Аврупои Ғарбӣ баамаломата дар чист?
4. Сабабҳои асосии мураккабшавии масъалаҳои экологӣ – чӣ?
5. Оид ба ландшафтҳои антропогенӣ ва ёдгориҳои таърихии Аврупои Ғарбӣ чӣҳо медонед?
6. Тафовутҳои ноҳиявӣ ва сиёсати ноҳиявии давлатҳои Аврупои Ғарбӣ дар чӣ зоҳир мегарданд?

Худатонро санҷед

1. Чаро мамлакатҳои Аврупо дар асри XX пешсафии худро аз даст доданд?
2. Симои хоҷагии мамлакатҳои тараққикардаи Аврупоро кадом соҳаҳо муайян мекунанд?
3. Ба тараққиёти интенсивонаи нақлиёти автомобилӣ мамлакатҳои мутараққии Аврупо кадом омилҳо боис шудаанд?
4. Чаро мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ аз ҳама зичаҳолианду вале ҳиссаашон дар аҳолии ҷаҳон то рафт паст мешавад.

Ба фикри шумо

Дар Аврупои Ғарбӣ пешравиҳои назарраси баъзе соҳаҳои саноати аз дохил ба соҳил ҳаракаткунанда ба чӣ вобаста аст?

Оё норасоии ашёи хоми сӯзишворӣю энергетикӣ ба мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ (мисли бӯҳрони с. 70 асри XX) таҳдид мекунанд?

Калом соҳаҳои хоҷагии Аврупо дар оянда пурра мӯҳтоҷи
лишёнҳои хомӣ беруна шуданишон мумкин аст? Оё чунин ҳолат рӯй
оданаш мумкин аст?

Чаро мамлакатҳои хурди тараққиқардан Аврупо зиёдтар
зодоҳои иқтисодии беруна доранд?

ҶУМҲУРИИ ФЕДЕРАТИВИИ ОЛМОН

Масоҳаташ – 356,9 ҳазор км².

Аҳолиаш – зиёда аз 81,3 млн нафар.

Пойтахташ – Бонн.

Забони давлатӣ – олмонӣ.

Воҳиди пулӣ – маркаи олмонӣ.

Мавқеи иқтисодию географӣ. Олмон давлати як миллата буда, мувофиқи Конституция (Сарқонун) давлати федеративӣ мебошад. Он таърихан аз якчанд заминҳо ташаккул ёфта аст. Заминҳо конституция, парламент ва ҳукумати худро доранд ва ҳуқуқи муайяни худмӯхториро низ соҳибанд. Дар як вақт тамоми ҳукумат ва парламенти заминҳо ба ҳукумати федератсия итоат менамоянд.

Мавқеи иқтисодию географии Олмон дар маркази Аврупо симои онро ҳамчун чорроҳаи роҳҳои оҳану автомобил ва ҳавоӣ ифода кардааст. Муҳимтарини онҳо роҳи самти арзидошта буда, вай роҳи кӯтоҳтарин аз Аврупои Ғарбӣ ба тарафи Шарқ аст. Баромади бевоситаи Олмон ба баҳри Шимолӣ нақши махсусро мебозад, зеро дар соҳили ин баҳр бандарҳои аҳамияти ҷаҳонӣ дошта ҷойгир шудаанд. Аз бандари Роттердами Нидерландҳо низ истифода мебарад. Дарёҳои Рейн ва Рона воситаи муҳимми боркашонӣ аз баҳр ба дохили мамлакат ва баръакс мебошад.

Ҳама давлатҳои ҳамсояи Олмон давлатҳои тараққиқарда мебошанд.

Аҳоли. Аз рӯи шумораи аҳоли Олмон дар Аврупои Ғарбӣ яке аз пешсафҳо буда, вале афзоиши табиӣ аҳоли нисбатан паст аст.

Баъди Чанги дуоими ҷаҳонӣ дар натиҷаи аз дигар давлатҳо, аз ҷумла аз Аврупои Шарқӣ баргаштани немисҳо, миқдори аҳолии Афғонистон.

Ҷойгиршавии аҳолии, таркиби шуғл ва ҳаёти синфии он симони индустриявӣ доштани мамлакатро ифода менамоянд. Зичии миёнаи аҳолии ба ҳар як километри мураббаъ бештар аз 233 нафар буда, дар ноҳияҳои саноатӣ (махсусан дар ноҳияи Рур) ин нишондиҳанда ба 1000–3000 нафар мерасад. Аз рӯи дараҷаи урбанизатсия Олмон дар миқёси ҷаҳон яке аз аввалин ҷойҳо (бештар аз 80%)ро ишғол менамояд. Агломератсияи шаҳрии ҳавзаи Рур аз калонтаринҳо буда, дар гирду атрофи Эссен, Дортмунд ва дигар марказҳои калон даҳҳо шаҳру маҳалҳои коргарнишин бо ҳам якҷоя шудаанд. Онҳо агломератсияи хеле бузургро ташкил намудаанд, ки даҳҳо километр кашол ёфта, бештар аз 5 млн нафар аҳолии дорад. Мавҷудияти корхонаҳои зиёди калони саноатӣ ва аҳолии зиёд масъалаҳои мураккаби экологиро ба миён овард. Махсусан ҳаво ва обҳои дарёҳои Рейну Рур ифлос шудаанд.

Таркиби шуғли аҳолии бо он фарқ мекунад, ки аз панҷ ду ҳиссаи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол дар саноат, сохтмон ва касибӣ машғули коранд. Ин нисбат ба соҳаи кишоварзӣ қариб 8 баробар зиёд аст. Солҳои охир ҳиссаи аҳолии дар соҳаи хизмат шуғлдошта бо суръати хеле баланд меафзояд.

Коргарону хизматчиён ва аҳолии музди ками меҳнатгиранда, оммаи деҳқонону касибон 95% аҳолиро ташкил мекунанд. Амлоқдорони калон, ки ба онҳо 5% аҳолии рост меояд, бештар аз чор се ҳиссаи даромади миллиро соҳибанд.

Тавсифи умумии хоҷагӣ. Олмон давлати саноатии баланд мутараққӣ буда, аз рӯи ҳаҷми умумии маҳсулоти дохилӣ, истеҳсолоти саноатӣ ва дараҷаи тараққиёти иқтисодӣ дар миқёси ҷаҳон ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Дар ҳаҷми умумии маҳсулоти умумии ҷаҳонӣ ҳиссаи Олмон ба 6,5 % баробар аст. Ба он 23,7% маҳсулоти умумии дохилии Аврупои Ғарбӣ рост меояд. Ҳоло нархи умумии маҳсулоти дохилии мамлакат 13446 трлн (ба ҳар сари аҳолии 16580) долларро ташкил менамояд.

Болоравӣ ва инкишофи иқтисоди баъдиҷангии Олмон ба васеъ намудани бозори дохилии он хеле вобаста мебошад.

Ҳоло аз рӯи дараҷаи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз ИМА қафо буда, қариб баробари Ҷопон ва дар якҷоягӣ нисбат ба Англия, Италия, Белгия бештар маҳсулот истеҳсол менамояд. Иқтисодии он ба инкишофи соҳаи саноат вобаста мебошад ва дар он монополияҳои калон (ширкатҳои транснатионалӣ – ШТН) мавқеи асосӣ доранд. Афзоиши бо суръати баъдиҷангии мамлакат ба чунин омилҳо вобаста мебошад: монополистон сармояи солҳои ҷанг

андуқтаашонро ба кор андохта, ба замми он аз монополияҳои ИМА зайкҳои калон гирифтанд ва аз бекорон ва олмониҳои аз хориҷи кишвар омада самаранок истифода намуданд. Пайваста ба ин, солҳои баъдиҷангӣ дар дохили мамлакат талабот ба молҳои гуногун зиёд шуд. сармоядоронро ба овардани таҷҳизот, ашёи хом, сӯзишворӣ, молҳои истеъмолий барои аҳолии водор намуд. Омили дигар ҳарбикунони мамлакат (баъди ба блоки ҳарбии НАТО дохилшавии мамлакат) буд.

Мулқдорони Олмон аз ҷараёни ҳамгирукунии хоҷагӣ фоидаи зиёд мегиранд. Онҳо комёбиҳои илму техникаро ба таври васеъ истифода менамоянд ва натиҷаи он ҳамин аст, ки дар таркиби саноат торафт соҳаҳои навтарин меафзояд. Солҳои охир хароҷоти давлатӣ дар соҳаи илм зиёд карда шудааст. Ҳукуматҳои заминҳо ва федералӣ бештар аз 37% ин хароҷотро медиҳанд (ҳукумати федералӣ – 24%). Вале ин хароҷотҳо нисбат ба ИМА чор баробар, нисбат ба Ҷопон ду баробар аст.

Дар ҷойгиркунии хоҷагии Олмон дар солҳои баъдиҷангӣ пешраВИи калон мушоҳида карда мешавад. Дар тамоми заминҳои он дар таркиби хоҷагӣ саноат бартарӣ пайдо кард.

Саноат. Бештар аз сад сол қабл аз ин захираҳои табиӣи Олмон ба монанди ангишт, намакҳои калий, ошӣ, маъдани оҳан ба тараққиёти соҳаҳои энергетикаю химия, саноати металлургия ва мошинсозӣ асос гузошта буданд.

Энергетикаи он то миёнаи солҳои 60 асри XX асосан ба ангиштсанг таъямекард. барои он ки захираи ангишти он хеле калон аст Ҳоло 3/4 ҳиссаи истихроҷи он ба ҳавзаи Рур рост меояд. Дар ноҳияи Кёлн ангишти сиёҳтоб бо усули кушод истихроҷ карда мешавад. Он ашёи хоми саноати химия ва сӯзишворӣ ба ҳисоб меравад. Қисми зиёди нерӯгоҳҳои барқии олавӣ дар ҳавзаҳои ангишт ҷойгиранд. Вале дар шароити ИИТ истихроҷи ангишт якбора кам шуда, ҳиссаи нефту газ дар баланси энергетикӣ афзуд. Дар айни замон он 60% ташкил менамояд. Дар Олмон нерӯгоҳҳои барқии атомӣ (дар заминаи маъдани урани маҳаллӣ) амал мекунанд.

Металлургияи сиёҳ асосан дар заминаи маъдани оҳани аз хориҷи кишонашудаи (воридотӣ) амал мекунанд. Қисми зиёди истеҳсоли чуёнӯ лӯлод ва кироя ба заводҳои Рур, Айзенхюттенштадт ва ҳавзаи Саара рост меояд. Ин корхонаҳо сикли пурраи истеҳсоли доранд. Аз солҳои 60 асри XX инчониб ин соҳа ба бандарҳо майл пайдо намудааст. Аз соҳаҳои металлургияи ранга саноати алюминий, мис Фарқ карда меистанд ва онҳо асосан ба ашёи хоми воридотӣ кор мекунанд. Ҷойгиркунии корхонаҳои ин соҳаҳо ба географияи нерӯгоҳҳои барқӣ (Кёлн, Рур) мувофиқат менамоянд.

Мошинсозӣ соҳаи инкишофёфтаи саноат буда, аз рӯи истеҳсоли мошинҳо Олмон танҳо аз ИМА қафо меистад, аммо аз рӯи содирот дар миқёси ҷаҳон ҷои якумро ишғол мекунад.

Аксари ширкатҳои мошинсозӣ аз доираи мамлакат берун фаъолият менамоянд. Масалан, ширкати "Фолксваген", ки яке аз калонтарин ширкатҳои мошинсозӣ ба ҳисоб меравад, дар як қатор мамлакатҳо корхонаи муштарак дорад ва зиёда ба сад мамлакат автомобил мефурӯшад. Маҳсулоти мошинсозии вазнин, муҳаррикҳо, локомотиву таҷҳизотҳо дар Рур; дастгоҳу таҷҳизотҳо ва техникаи нави ҳарбӣ дар Ҷануби Ғарб, Ҷануб истеҳсол карда мешавад. Марказҳои асосии мошинсозӣ дар Дюсселдорф, Кёлен, Штутгарт, Мюнхен, Дрезден, Карл-Маркс-штадт воқеъ гардидаанд. Мақоми асосии киштисозӣ ш. Гамбург мебошад.

Саноати химия яке аз тараққиёфтатарин соҳаи саноат буда, аз рӯи ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти он Олмон баъди ИМА ва Ҷопон дар ҷои сеюм ва аз рӯи содироти он дар миқёси ҷаҳон дар ҷои аввал меистад. Ноҳияҳои калони саноати химия Рур, Галле, Гамбург, Бавария мебошанд. Маҳсулоти асосии он рангубор, нуриҳо, дорувор, маҳсулоти нафтӣ химия мебошанд.

Кишоварзӣ. Аз ҷиҳати истеҳсоли маҳсулоти ин соҳа Олмон аз Фаронса ва Италия қафо меистад, аз рӯи суръатнокӣ ва маҳсулнокии вале аз дараҷаи миёнаи мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ пеш

меистад. Олмон аз рӯи дараҷаи таъминоти мошинҳои кишоварзӣ ва истифодаи химикатҳо яке аз ҷойҳои аввалро ишғол менамояд.

Иқлими Олмон аз иқлими уқёнусӣ ба континенталӣ гузаранда буда, вай имконият медиҳад, ки дар мамлакат тамоми зироатҳои минтақа мӯътадил парвариш карда шаванд. Хокашдорӣ ҳосилхезии миёна мебошад. Дар заминҳои кишт аз нуриҳои химиявӣ васеъ истифода мебаранд.

Дар заминдорӣ Олмон шакли иҷораи сармоядорӣ (пулӣ) ва заминдорӣ сармоядорӣ хос аст. Заминдо-

Расми 31. Ноҳияҳои саноатии Олмон

рони калон низ ҳастанд. Дар натиҷаи рақобат хоҷагиҳои калону миёна хоҷагиҳои хурди деҳқониро танг намуда, барҳам медиҳанд.

Дар таркиби кишоварзии Олмон соҳаи чорводорӣ афзалиятнокӣ дорад. Аз панҷ чор ҳиссаи арзиши маҳсулоти кишоварзӣ ба чорводорӣ рост меояд. Саршумори ҳук ва чорвои калони шохдор зиёд буда, хоҷагиҳои ширчӯш даромади зиёд мегиранд. Дар тамоми ноҳияҳо чорводорӣ бо зироаткорӣ омезиш ёфта аст, зироаткорӣ ба чорводорӣ кӯмак мекунад. Шудгор 1/3 заминҳои киштро ташкил менамояд. Зироатҳои асосӣ гандум, рож, ҷав, сулӣ буда, гандуму рож ҳамчун хӯрока, ҷав барои истеҳсоли пива, сулӣ барои хӯроки чорво истифода мешаванд. Картошка ва лаблабуларварӣ дар аксари ноҳияҳо паҳн гардидаанд.

Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии ватанӣ аз панҷ чор қисми талаботи мамлакатро қонеъ мегардонад, аз ҷумла бо гандум, қанд, гӯшти гов, панир ва рағани маска аҳоли пурра таъмин мебошад.

Нақлиёт. Қаламрави Олмонро шабакаи зичи роҳҳои нақлиёти фаро гирифтааст. Махсусан ноҳияи саноатии Рур бо шабакаи зичи роҳҳо фарқ мекунад.

Аз рӯи боркашонии роҳи оҳан Олмон аз Фаронса қафо, аз Англия ду баробар, аз Италия чор баробар пеш аст. Боркашонии аз ҷама зиёд дар ноҳияи Рур ба назар мерасад.

Нақлиёти автомобилӣ ҳоло нисбат ба нақлиёти роҳи оҳан бештар бору мусофир мекашонанд. Нақлиёти обӣ ҳам дар ҳаёти хоҷагии Олмон аҳамияти калон дорад.

Аз панҷ як ҳиссаи борҳои дохилӣ ба воситаи дарё ва каналҳо кашонида мешаванд. Гиреҳҳои асосии нақлиёти Гамбург, Мюнхен, Кёльн мебошанд.

Тафовутҳои иқтисодию географӣ. Солҳои охир тавассути якҷоякунии ду давлати немисӣ нобаробариҳои қаламравии тараққиёт мушоҳида карда мешаванд. Мутобиқшавии хоҷагии заминҳои шарқӣ ба шароити ғарбӣ сабаби дар шарқ камшавии истеҳсолоти саноатӣ гардид. Қисми ғарбии мамлакат нисбатан тараққиёфта мебошад. Дар он ноҳияҳои ғарб, ҷануб ва шимолу шарқ аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Қисми ғарб аз ҷама тараққиқарда буда, ноҳияи саноатии Рур дар ҳамин ҷо ҷойгир аст. Вай 1/25 қисми масоҳати мамлакатро дар бар гирифта, дар он 1/5 ҳиссаи аҳоли истиқомат мекунад ва 1/3 қисми корхонаҳои саноати мамлакат ҷойгир карда шудааст. Шаҳрҳои калони он Эссен, Дуйсбург, Дюсселдорф мебошанд.

Дар қисми ҷануб соҳаҳои электротехника, мошинасозии дақиқ, дастгоҳсозии электронӣ, саноати химия, бофандагӣ, хӯрокворӣ тараққи қардаанд. Шаҳри аз ҷама калонтаринаш Мюнхен аст. Шимолу шарқи қисми ғарби мамлакатро ноҳияи кишоварзӣ номидан мумкин аст. Дар ҳамвориҳои Олмони Шимолӣ чорводорӣ тамоили ширӣ ва

қисман гӯшти парвариш карда мешаванд. Аксари майдонро чарогоҳу марғзор, алафдарав, кишти зироатҳои хӯроки чорво ташкил медиҳанд. Дар ин ҷо инчунин истихроҷи ашёи хоми минералӣ низ вуҷуд дорад. Шаҳрҳои калонаш Гамбург, Волфсбург буда, ба воситаи онҳо тиҷорати берунии Олмон ба амал бароварда мешавад. Заводҳои калони "Фолксваген" дар ҳамин ҷо мебошанд. Қисми Шарқи Олмон (собиқ Олмони демократӣ) низ ноҳияҳои тафовутнок дорад. Дар қисми ҷанубу ғарб ва ҷануб маҷмӯаи мураккаби хоҷагӣ ташкил ёфтааст. Дар ин ҷо саноат бартарӣ дошта, кишоварзии интенсивӣ тараққӣ кардааст. Агломератсияҳои калони шаҳрӣ дар атрофи Лейпциг, Галле, Дрезден ба вуҷуд омадаанд. Дар қисми марказ ва шарқ истихроҷи ангишт, истеҳсоли қувваи барқ, металлҳои сиёҳ, истеҳсоли маҳсулоти электронӣ, радиотехникӣ, химиявӣ, дастгоҳсозӣ, полиграфӣ, дӯзандагӣ тараққӣ кардаанд. Пойтахти Олмон ш. Берлин дар ҳамин ҷост. Округҳои шимолӣ ин ҷо "дарвозаи баҳрӣ" ба ҳисоб мераванд.

Алоқаҳои иқтисодии хориҷӣ. Олмон қариб бо тамоми мамлакатҳо алоқаи тиҷоратӣ дорад. Аз рӯи содирот дар ҷаҳон дар ҷои дуюм меистад. Бештар аз 55% содироташ ба ҳиссаи автомобилсозӣ, мошинсозии умумӣ, молҳои химиявӣ ва электротехникӣ рост меояд. Аз рӯи содироти маҳсулоти бофандагӣ дар ҷаҳон пешсаф буда (12% содироти ҷаҳонӣ), аз рӯи содироти либоси тайёр баъди Чину Италия дар ҷои сеюм, аз рӯи маҳсулоти кишоварзӣ баъди ИМА, Фаронса, Голландия дар ҷои чорум меистад. Олмон мамлақати воридотчи калони дунё аст. Шарикони калони тиҷоратии Олмон Фаронса, Италия, Англия, ИМА, Австрия, Голландия, Дания, Белгия ва Люксембург мебошанд.

Савол ва супориш

1. Ба мавқеи иқтисодию географии Олмон баҳо диҳед.
2. Таркиби шугли аҳолии Олмонро ба яке аз мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ муқоиса намоед.
3. Тафовуташ дар чист?
4. Ноҳияҳои зичаҳолий ва агломератсияҳои калони шаҳрро ҷудо кунед.
5. Ноҳияҳои асосии металлургия, мошинсозӣ, химияро муайян намоед. Хусусияти ҷойгиркунии ин соҳаҳо дар чист?
6. Ҳиссаи Олмонро дар истеҳсолоти саноати "Ҳафтгона" муқоиса намоед.
7. Соҳаҳои асосии саноати ҷавзаи Рур ва шаҳрҳои атрофи он кадомҳоянд?
8. Тафовутҳои иқтисодию географии қисмҳои мамлақатро номбар кунед. Сабаби ин тафовутҳо дар чист?
9. Рӯйхати молҳои содиротию воридоти Олмонро тартиб диҳед ва онро шарҳ диҳед.

Худатонро санҷед

1. Мавқеи Олмонро дар ҷаҳони имрӯза чӣ муайян менамояд?
2. Мавқеи он дар иқтисодиёт ва сиёсати ҷаҳон чӣ гуна аст?

Аз нигоҳи шумо

Чаро Олмони баъди ҷанги харобиовар бо тезӣ ба қатори мамлакатҳои ҳафтгона дохил гардид? Сабабашро шарҳ диҳед. Оё дар оянда мавқеи сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҷарбии Олмон тағйир меёбад ё не?

АНГЛИЯ

Масоҳаташ – 244,1 ҳазор км^².
Аҳолиаш – 58,3 млн нафар.
Пойтахташ – ш. Лондон.
Забони давлатӣ – англисӣ.
Воҳиди пулӣ – фунт-стерлинг.

Ҳаёти қаламрав ва мавқеи иқтисодию географӣ. Англия дар ҷазираҳои Британиё ҷойгир буда, ба ҳаёти он Англия, Шотландия, Уэлс ва Ирландияи Шимолӣ дохиланд. Номи Британиёи Кабир аз номи ҷазираи калонтарини он ва Англия аз ҳисоби таъриҳи давлат гирифта шудааст.

Мавқеи ҷазиравии он ва ҳамдигарро бурида гузаштани роҳҳои байналхалқии обию ҳавоӣ барои мамлакат шароити мусоид ба миён оварданд. Хусусан роҳҳои баҳрӣ ба Англия имконият медиҳад, ки бо бисёр мамлакатҳои ҷаҳон равобити иқтисодӣ дошта бошад. Алоқаҳои бисёртарафаи берунаро муҳайё кардаанд.

Аҳоли. Шумораи аҳолии Англия то асри ХХ босуръат меафзуд. Солҳои охир пастшавии суръати афзоиши аҳоли ба назар мерасад. Мегӯянд, ки дар Англия ҳолати пиршавии миллат фаро расидааст. Сабаби он камшавии таваллуди табиӣ ва афзоиши ҳиссаи аҳолии калонсол аст.

Барои Англия дараҷаи хеле баланди урбанизатсия хос аст. Аз панҷ чор ҳиссаи аҳолии сокини шаҳр буда, аз нисф зиёди он дар шаҳрҳои калону агломератсияҳои шаҳрӣ зиндагӣ мекунанд. Калонтарини онро Лондони Калон ба вуҷуд овардааст, ки шумораи аҳолии он зиёда аз 11,0 млн нафар аст. Вобаста ба зиёдшавии урбанизатсия вазъи экологӣ тезу тунд гардидааст.

Шакли асосии сокиншавии деҳот маҳалҳои чудогонаи фермерӣ мебошанд.

Ҳаёти синфии аҳолии бо ҳиссаи хеле баланди коргарони кироӣ фарқ мекунад. Аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол аз 90% бештар аст. Аз ин камтар аз як фоиз ба кишоварзӣ рост меояд. Дар байни зиёиён шумораи коркунони соҳаи бонкӣ ва идоравӣ зиёд буда, онҳоро клеркҳо, ё "гиребонсафед"-ҳо меноманд. Табақаи буржуазия ва фермерҳо каманд, зиёда аз 3 фоизи аҳолии мамлакатро буржуазияи калон ва пендлордҳо ташкил додаанд, ки ҳокимияти сиёсӣ ва нисфи даромади миллӣ дар ихтиёри онҳо мебошад.

Англия нисбатан мамлакати якмиллата мебошад, 4/5 қисми аҳолиро англисҳо, боқимондари шотландҳо, ирландҳо, уэлсҳо ташкил менамоянд. Ин халқиятҳо урфу одат, маданияти қаблии худро нигоҳ доштаанд. Онҳо дину мазҳабҳои гуногунро парастид (ирландҳо асосан католикӣ, шотландҳо протестантӣ, англисҳо пайрави калисои англичанӣ) мекунанд. Гайр аз халқҳои муқимӣ, инчунин 1800 ҳазор коргарони хориҷӣ — ҳиндҳо, покистониҳо, арабҳо, чиниҳо ва африкоиҳо зиндагӣ менамоянд.

Соҳти давлатии Англия монархияи конституционӣ буда, сардори давлат шоҳ мебошад, аммо дар амалан ҳокимият дар дасти сарвазир мебошад, ки онро интихоб менамоянд. Англия роҳбари бо ном "Иттиҳодия"-и собиқ доминианҳо ва мустамликаҳо мебошад, ки ҳоло мустақил гардидаанд.

Тавсифи умумии хоҷагӣ. Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ба хоҷагии Англия бе таъсир намонд. Як қатор шаҳрҳои саноатӣ вайрон шуда, алоқаҳои тиҷоратии берунӣ қанда шуданд. Тӯли солҳои баъдиҷангӣ вай аз тамоми мустамликаҳояш маҳрум гардид. Мӯҳтоҷии иқтисодию молиявиаш аз ИМА афзуд. Ҳоло Англия мамлакати мутараққии дунявӣ буда, дар таркиби хоҷагиашон саноат бартарӣ дорад. Дар истеҳсоли маҳсулоти саноати ҷаҳон мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Аз се ду ҳиссаи тамоми маҳсулоти саноатии он ба саноати вазнин рост меояд. Дар солҳои охир соҳаҳои аънанавии саноат — истеҳсоли ангишт, бофандагӣ, киштисозӣ тамоили пастравӣ пайдо кардаанд. Суръати таҷҳизонии корхонаҳо бо техникаи нав суст гардид, ки ин сабаби пастравии суръати афзоиши саноат гардид.

Соҳаҳое, ки пешрафти онҳо ба ИИТ алоқаманданд бо суръати нисбатан тез тараққӣ мекунад. Ба ин соҳаҳо саноати атомӣ, электронӣ, электротехникӣ ва нефтохимиявӣ дохил мешаванд.

Хусусияти хоси тараққии иқтисодиёти баъдиҷангии Англия дар зери таъсири давлатӣ-монополистӣ гузаштани он аст. Давлат дар ширкатҳои калон иштирок намуда, шахтаҳои ангишт, нақлиёт, нерӯгоҳҳои барқии калонро дар ихтиёри худ доштааст. Харочотҳои давлатӣ дар соҳаи ҳарбӣ зиёданд. Ҳиссаи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол дар соҳаи кишоварзӣ аз ҳама кам аст, вале ин соҳа симои интенсивӣ дошта, нисфи талаботи мамлакатро бо хӯрокаи таъмин менамояд.

Хусусияти дигари иқтисодиёти Англия ба савдои беруна вобаста будани он мебошад. Саноати мамлакат асосан ба ашёи хоми воридотӣ таъян мекунад, вале қисми зиёди маҳсулоти тайёр содир карда мешаванд.

Саноат. Заминаи табиӣ саноати мамлакат мустаҳкам нест (ғайр аз захираи ангишт). Солҳои охир дар баҳри Шимолӣ захираи калони нефту газ кашф карда шуда, ба истифода дода шуданд ва мамлакат дар ин ҷода дар Аврупои Ғарбӣ дар ҷои аввал меистад. Захираҳои намак, каолин низ зиёданд. Захираҳои маъдани оҳан талаботи мамлакатро қонеъ мегардонад. Захираҳои обӣ аҳамияти энергетикӣ надорад. Манбаи асосии энергия ангишт, нефту газ мебошад, як қисми онҳо аз Алҷазоир оварда мешавад. Ҳиссаи энергияи атомӣ низ назаррас аст. Англия дар байни давлатҳои мутараққӣ аз ҷиҳати истеҳсоли қувваи барқ (12%) мавқеи калонро ишғол менамояд, фақат аз ИМА ва Ҷопон қасо мемонад.

Металлургияи сиёҳи Англия дар заминаи ангишти коксдиҳандаи маҳаллӣ ва маъдани оҳани воридотӣ (аз Канада, Либерия, Шветсия) кор мекунад. Марганетс ва дигар металлҳои лозимию оҳандораро низ аз хориҷа меоварад. Марказҳои асосии металлургия ноҳияҳои истихроҷи ангишту маъдани оҳан (маркази Англия) ноҳияҳои наздисоҳилӣ (Уэлси Ҷанубӣ, Шимолу Шарқ) мебошанд.

Металлургияи ранга бештар ҷойгиршавии наздисоҳилӣ дорад.

Дар таркиби саноати Англия машинасозӣ ҷойи аввалро ишғол менамояд. Хусусан соҳаҳои ба содирот нигаронида шуда хеле тараққӣ кардаанд. Ба ин дастгоҳсозӣ, истеҳсоли таҷҳизоти электроникаю электротехникӣ, автомобил, тракторҳо дохил мешаванд. Барои содирот солҳои охир моделҳои нави мошинҳои сабукрав истеҳсол карда мешаванд. Дар ин ҷода Ҷопон рақобатчиӣ пурзӯри Англия мебошад. Дар мошинсозии мамлакат мавқеи сармояи ИМА пурзӯр аст. Аз панҷ як ҳиссаи дастгоҳсозиро фирмаҳои

америкой дар ихтиёри худ медоранд. Солҳои охир ҳиссаи сармояи Чопон ва мамлакатҳои Араб зиёд шудааст.

Саноати химия дар заминаи коркарди нафт бештар нахи синтетикӣ истеҳсол менамояд. Маҷмӯаҳои нафту энергохимиявӣ дар шаҳрҳои бандарӣ – Лондон, Ливерпул, Шотландия, Шимолу Шарқ ҷойгир карда шудаанд.

Саноати сабуку (бофандагӣ) хӯрокворӣ дар ҳаёти иқтисодии мамлакат низ нақши назаррас доранд.

Кишоварзӣ. Шароити табиӣ Англия бештар барои чорвопарварӣ мусоидат мекунад. Иқлими баҳрии мӯътадил на дар ҳама ҷо имконияти парвариши гандумро мусоидат менамояд. Дар маҳалҳои аз 600 м аз сатҳи баҳр баландбуда ва ғарбии Англия аз сабаби зиёд будани намнокӣ гандум пухта намерасад. Вале марғзорҳои табиӣ қариб дар ҳама ҷо дар тӯли тамоми сол ҳамеша сабзанд.

Дар кишоварзӣ заминдори калони помешикӣ бартарӣ дорад. Лендлордҳо, баъзе саноатчиёни бой ва савдогарон қисми зиёди заминҳоро, ки қисман барои шикор, паркҳо ва майдонҳои варзишӣ истифода мешаванд, дар ихтиёри худ доранд. Помешикон Аспан дар соҳаи кишоварзӣ меҳнат накарда, заминро ба иҷора медиҳанд. Қисми зиёди маҳсулоти кишоварзиро хоҷагиҳои калони фермерию иҷоравӣ, ки онҳо қисми зиёди саршумори чорворо низ соҳибанд, истеҳсол менамоянд.

Соҳаи асосии кишоварзӣ чорводорӣ буда, заминаи мустаҳками хӯрока дорад. Ба чароғҳо нуриҳои минералӣ дода, алаф медараванд, ба чорво хӯрокҳои омехта, бехмеваҳо дода, фақат дар мавсими кӯтоҳи зимистон дар оғил нигоҳ медоранд. Хоҷагиҳои ба истеҳсоли ширӣ махсус гардонидашуда бартарӣ доранд.

Ҳадафи асосии зироатчиғу чорводорӣ аҳолиро бо хӯрока таъмин кардан аст. Аз 2/3 қисми майдони киштро зироатҳои хӯроки чорво ишғол менамоянд.

Аз ғалладоначиҳо – ҷав, гандум, сулӣ, аз растаниҳои техникӣ лаблабуи қанд кишт

Расми 32. Харитаи иқтисодии Англия

менамоянд. Талаботи аҳолии шаҳр сабаби тараққӣ ёфтани сабзавоткорию боғдорӣ гардидааст.

Моҳипарварӣ ҳам дар хоҷагии Англия аҳамияти калон дорад. Бандарҳои асосии моҳидорӣ дар соҳили шарқии мамлакат ҷойгиранд. Истихроҷи нефт дар баҳри Шимолӣ обро ифлос намуда, ба захираҳои мавҷудоти биологӣ баҳр, аз ҷумла ба моҳиён зиёни калон оварда аст.

Нақлиёт. Дар боркашонии дохилӣ мавқеи нақлиёти автомобилӣ зиёд буда, тавассути рақобати он қисми роҳҳои оҳан бекор мемонанд. Шоҳроҳҳои асосии нақлиётӣ дар Лондон, Бирменгем, Манчестер пайваст мешаванд. Англия соҳиби флоти калони баҳрии тиҷоратӣ ва мусофиркашон аст. Флоти баҳрӣ ҳаракати каботажӣ низ дорад. Нақлиёти ҳавоӣ низ хеле тараққӣ кардааст.

Тафовутҳои иқтисодию географӣ. Аз ҷиҳати тафовути иқтисодӣ қаламрави Англияро ба чор ноҳияи калон тақсим кардаанд.

1. **Ҷанубу шарқӣ.** ки онро Англияи Сабз ҳам номидаанд. Дар ин ҷо нури Офтоб бештар меафтад ва миқдори боришот кам аст. Ин имконият додааст, ки барои ба ноҳияи асосии кишти зироатҳои техникӣ ва ғалладонагӣҳо табдил ёфтани он мусоидат намудааст. Дар мавзӯҳои ба Лондон наздик боғу обҷакорӣ, дар назди Ла-Манш чорводорӣ бартарӣ доранд. Ин ҷо чорво қисман дар таҳти назорати "электрочӯпон" ҷаронида мешавад (симҳои қувваи ҷами ҷараёндошта барои ба дигар тараф гузаштани чорво монеа мешаванд). Солҳои охир дар ин ҷо корхонаҳои саноатӣ қомат рост кардаанд. Дар соҳил заминаҳои ҳарбӣ, бандарҳо, курортҳо ҷойгиранд. Калонтарин бандари одамкашонӣ Саутгемитон низ дар ҳамин ҷо воқеъ гардида аст.

2. **Қисми марказӣ.** Дар ин ҷо аввалин бор дар ҷаҳон саноати ангишт ва фабрикаю заводҳои металлургӣ, металлкоркунӣ, бофандагӣ пайдо шуда буданд. Имрӯз ҳам дорои соҳаҳои кӯҳнаю нави саноатӣ мебошад. Шаҳри Бирменгем ва шаҳрҳои гирду атрофи он бо гуногун будани машинсозии худ фарқ мекунанд. Соҳаи бофандагӣ то имрӯз тахассуси асосии Манчестер, истеҳсоли пӯлоди хушсифат тахассуси Шеффолд ба ҳисоб мераванд. Киштисозӣ низ тараққӣ кардааст. Шаҳри Ливерпул баъди Лондон бандари дуюми боркашонии Англия ба ҳисоб меравад.

3. **Уэлс.** Дар қисми кӯҳии он заминҳои ноқорам мавҷуд буда, домана афканданд ва дар ҷануби он бошад, ноҳияҳои саноатӣ ташаккул ёфтанд. Дар ин ҷо соҳаҳои кӯҳнаи саноатӣ бартарӣ дошта, гирифтори таназзул мебошад.

Шаҳри Глазго нисфи киштиҳои Британияро истеҳсол менамояд.

Дар қисми кӯҳии он гӯсфандпарварӣ, дар назди соҳил – чорвои ширдеҳ парвариш мекунанд. Солҳои охир аз тунуқобаи баҳри шимолӣ нефту газ истеҳсол мекунанд. Шаҳри калони ин қисм Эдинбург мебошад.

4. Олстер қисми аз ҳама султараққикардаи Англия аст. Асоси иқтисодиёташ соҳаи кишоварзӣ буда, заминҳо дар ихтиёри англисҳо мебошанд.

Маркази асосии маъмурӣ, саноатӣ ва мадания ин қисм бандари Белфаст мебошад.

Алоқаҳои иқтисодии беруна. Англия баъди солҳои 80 асри ХХ ба мамлакати баланси савдои фаъолдошта табдил ёфт. Нисфи воридоти онро ашёи хоми саноатӣ ва хӯрокворӣ ташкил медиҳанд. Содироташ аз молҳои тайёр ва нимтайёр иборат буда, 40% он ба машину таҷҳизотҳо рост меояд. Шарикони асосии тиҷоратии он мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ, ИМА, мамлакатҳои "Иттиҳод" мебошанд.

Савол ва супориш

1. Ба мавқеи географии Англия баҳо диҳед.
2. Az рӯи харитаи аҳоли зичии он ва ҳафт агломератсияи шаҳрии онро муайян кунед.
3. Кадом соҳаҳои саноатро анъанавии англисӣ номидаанд ва чаро? Чаро онҳо дар ҳолати қарақатӣ мондаанд?
4. Ҷойгиркунии ноҳияҳои асосии саноатиро бо ҷойгиршавии агломератсияҳои шаҳрӣ муқоиса намоед.
5. Иқтисодиёти қисматҳои ҷануби марказро муқоиса намуда, омилҳои ба тараққи онҳо таъсиррасонро шарҳ диҳед.
6. Сабабҳои қаромондагии Уэлс, Шотландия ва Олстер кадомҳоянд?

Худатонро санҷед

1. Ҳаёати аҳолии Англия бо чӣ фарқ мекунад?
2. Чаро шуғли аҳолии қобили меҳнат дар кишоварзӣ кам аст?
3. Таъсири Ҷанги дуюми ҷаҳон бо Англия дар чӣ зоҳир гардид?
4. Хусусияти хоси тараққиёти иқтисодии баъдиҷангии Англияро дар чӣ мебинед?
5. Мавқеи Англия дар Иттиҳоди Аврупоӣ чӣ гуна аст?

Ба ақдаи шумо

"Иттиҳоди" дӯстие, ки Англия сарварӣ мекунад, чӣ аҳамияти сиёсӣ ва иқтисодӣ дорад?

Чаро шаронти табиии Англия бештар ба инкишофи қорводорӣ мусоидат мекунад?

Захираҳои сарватҳои зеризаминӣ ниҳоят кам аст, дар оянда саноати инкишофёбандаи худро аз аз ашёи хом ба кадом роҳ таъмин мекунад?

Ин ҳолат ба пешрафти ояндаи саноати Англия таъсир мерасонад ё не?

ФАРОНСА

Масоҳаташ – 551,0 ҳазор км².

Аҳолиаш – 57,1 млн нафар.

Пойтахташ – Париж.

Забони давлатӣ – фаронсавӣ.

Воҳиди пулӣ – франки фаронсавӣ.

Мавқеи иқтисодию географӣ. Мавқеи иқтисодию географии фаронсаро ду омилӣ асосӣ муайян мекунанд. Омилӣ якум аз он бар меояд, ки Фаронса ба мамлакатҳои иттиҳоди Аврупо бевосита ҳамсарҳад мебошад ва дар наздикии сарҳади он ноҳияҳои саноатӣ тараққиқардаи он мамлакатҳо ҷойгир шудаанд. Фаронсаро аз Англия гулӯғоҳи танги Паде-Кале ҷудо менамояд. Хусусияти дуюм аз он иборат аст, ки соҳилҳои мамлакатро баҳрҳои уқёнуси Атлантика аз шимол ва ҷануб ихота кардаанд. Ин имконият медиҳад, ки Фаронса дар алоқаи тиҷоратӣ берунӣ бо мамлакатҳои ноҳияҳои гуногуни ҷаҳон ва Аврупои Ғарбӣ нақлиёти баҳрии арзонро истифода барад.

Аҳоли. Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон афзоиши табиӣ аҳоли дар Фаронса хеле паст буд. Сабаби ин тавассути ҷанг баланд гардонидани дараҷаи фавт, паст гардидани дараҷаи афзоиши табиӣ мебошад. Солҳои минбаъда беҳбудии иҷтимоию иқтисодӣ, инчунин сиёсати демографии давлатӣ, ки мақсади он баланд намудани дараҷаи афзоиши табиӣ аҳоли равона карда шуда буд. Ба ин нигоҳ накарда ҳоло дар Фаронса дараҷаи афзоиши табиӣ аҳоли хеле паст аст.

Иммигрантсия воситаи муҳимми зиёдшавии захираҳои меҳнатӣ гардид. Бештари иммигрантҳоро коргарон ва деҳқонони камбағали Африкаи шимолӣ, италиянӣ, испанию португалӣ ташкил медоданд, ки онҳо дар шароити вазнину музди кори паст кор мекарданд. Солҳои баъдичангӣ ба шумораи аҳоли ҳолати реэмигрантсия (эмигрантҳои ба ватан бозгашта) низ таъсир расонид. Онҳо аҳолии фаронсавиҳои аз мустамликаҳо баргашта буданд. Салдои мигрантсияи беруна (зиёд будани эмигрантсия нисбат ба эмигрантсия) дар мамлакат мусбӣ мебошад.

Дар ҷойгиршавии аҳоли мигрантсияи дохилӣ (аз деҳот ба шаҳр) таъсир расонида аст. Қатъи назар аз афзоиши доимии урбанизатсия

шумораи шаҳрҳои калони Фаронса нисбат ба Англия ва Олмон ду баробар кам мебошанд. Хусусияти асосии ҷойгиршавии аҳолии консентратсияи хеле зиёди аҳолии агломератсияи Париж (1/4 қисми тамоми шаҳриён) мебошад. Берун аз Париж дар се агломератсияи дигарӣ (Лион, Марсел, Лилл) як млн. аҳолии зиндагӣ мекунад. Дар қисмҳои боқимондаи мамлакат миқдори зиёди шаҳрҳои хурду миёна, пойтахтҳои музофотҳо (шаҳрҳои калони ноҳияҳои иқтисодӣ)-ро ҷудо кардаанд, ки онҳо шаҳрҳои гуногунвазифаанд.

Дар таркиби синфии аҳолии Фаронса ҳиссаи аҳолии миёнаҳол (байни буржуазияи калону коргарони кироӣ) зиёд, ки ба ин гурӯҳ деҳқонони соҳибмулки каме заминӣ корхонаи хурд дошта, соҳибкорони майдаю тоҷирон шомиланд. Аксари онҳо дар рақобат шикаст хӯрда, гурӯҳи коргарони кироӣро зиёд мекунад.

Фаронса ҷумҳурии буржуазӣ мебошад. Сардори давлат президент буда, ваколати зиёд дорад. Аз ҷиҳати маъмуриӣ мамлакат ба департаментҳо тақсим мешавад, дар як вақт номи қисмҳои қадимии он (Лотарингия, Элзас, Бретан, Нормандия) то ҳол васеъ истифода бурда мешаванд.

Тавсифи умумии хоҷагӣ. Солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳон қисми зиёди қаламрави Фаронсаро фашизми Олмон забт карда буд, ки ин ба хоҷагии мамлакат зиёни қалон расонид. Баъди ҷанг Фаронса на фақат харобиҳои хоҷагиро аз нав барқарор намуд, балки инчунин ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ кишоварзиро аз дараҷаи то ҷангӣ баланд бардошт. Қариб дар тамоми соҳаҳои иқтисодиёт қоннокшавии заминаи кӯҳнаи техникӣ ба назар мерасид. Баъди ҷанг соҳаҳои наватарин, ба монанди соҳаи саноати радио-электроника, нефту химия, аэроқайҳонӣ тараққӣ карданд.

Дар соҳаи саноат ширкатҳои миллию трансмиллӣ ҳукмронӣ менамоянд. Дар як қатор соҳаҳо монополияҳои ИМА мавқеи пурзӯр доранд. Барои иқтисодиёти Фаронса сармоядории давлатӣ-монополиявӣ хос аст. Давлат ба саноати ҳарбӣ ва ба бисёр ширкатҳои хусусӣ маблағи зиёд мегузорад. Саноати ангишт, нерӯгоҳҳои барқӣ, роҳи оҳан, заводи калонтарини автомобилсозии "Рено" милли кунонида шудаанд. Давлат барномаҳои тараққиёти истеҳсолотро тартиб дода, сиёсати ноҳиявӣ мегузаронад, аммо барои ҳал намудани масъалаҳои мураккаб қудрат надорад.

Аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ Фаронса дар миқёси ҷаҳон дар ҷои панҷум меистад, аз ҷиҳати мутамарказони минтақавию истеҳсолий, дараҷаи мусаллаҳонии техникӣ ва ҳосилнокии меҳнат аз баъзе давлатҳои мутараққӣ ақиб меистад. Қисми бисёри маҳсулотро корхонаҳои хурду миёна истеҳсол менамоянд. Саноати сабуку

хӯрокворӣ ҳамчун соҳаҳои анъанавӣ ҳоло ҳам аҳамияти худро гум накарданд.

Дар даромади миллии ҳиссаи кишоварзӣ он қадар калон нест. Вай аз 1/10 ҳиссаи даромади миллии мамлакатро медиҳад.

Саноат. Саноати энергетика қисман ба захираҳои дохилӣ тақия менамояд. Истеҳсоли ангишт кам буда, истихроҷи он душвор аст. Ба қадри на чандон зиёд дар Фаронса нефт ва газ истеҳсол карда мешавад. Қисми зиёди онҳоро аз дигар мамлакатҳое, аз ҷумла Нидерландия, Алҷазоир ворид менамоянд. Аз нерӯи оби дарёҳо ва атом низ васеъ истифода бурда мешавад. Заминаи металлургияи сиеҳ ҳавзаи кони оҳани Лотарингия мебошад. Маъданро тавассути шахтаҳо истихроҷ менамоянд. Ҳоло ду маркази қадимаи металлургияи сиеҳ амал мекунанд: Лотарингия ва Шимолии Фаронса. Заводҳои металлургияи Лотарингия дар заминаи маъдани маҳаллӣ, аз он Шимол бошад, дар заминаи маъдан ва оҳанпораи воридотӣ кор мекунанд. Дар заминаи маъдани оҳану кокси воридотӣ дар соҳил ду комбинати нави металлургӣ – Марсел ва Дюнкерка кор мекунанд. Дар доираи иттиҳоди Аврупо Фаронса бештар прокат истеҳсол менамояд.

Металлургияи ранга ба захираҳои калони боксита маҳаллӣ тақия менамояд, ки кони он дар соҳили баҳри Миёназамин воқеъ гардидааст. Заводҳои алюминий дар назди нерӯгоҳҳои барқии Алпу Пиреней амал мекунанд.

Мошинсозӣ дар иқтисодиёти мамлакат мақоми хоса дошта, дар он қисми зиёди коргарони соҳаи саноат машғуланд. Ба он 1/3 ҳиссаи маҳсулоти саноат ва қисми асосии содироти мамлакат рост меояд. Заводҳои истеҳсоли дастгоҳҳои электронӣ, автомобил, тайёрасозӣ ба дараҷаи баланди техникӣ таҷҳизонида шудаанд. Соҳаҳои мошинсозии нақлиётӣ ва кишоварзӣ низ тараққӣ кардаанд. Маркази асосии мошинсозии мамлакат Париж ба ҳисоб меравад.

Саноати химия яке аз соҳаҳои бо суръат тараққикунанда буда, дар бисёр ноҳияҳо ҷойгир шудааст. Заводҳо дар назди сарчашмаҳои ашёи хом (конҳои ангишт, газ, намаки калий), бандарҳо (маҷмӯаҳои нефту химия), наздикии нерӯгоҳҳои барқӣ (электрохимия дар Алп) ва шахрҳои калон (Париж, Леон) сохта шудаанд.

Саноати бофандагӣ (пахтагӣ ва пашмӣ) маҷмаи худро аз даст додааст. Аммо ба ин нигоҳ накарда баъзе маҳсулоти он ба монанди наҳҳои синтетикӣ дар бозори ҷаҳон талаботи калон дорад.

Кишоварзӣ. Шароити табиӣ Фаронса барои равнақи кишоварзӣ мусоид мебошад. Релефи ҳамвор сабаби зиёд будани замини шудгоршаванда гардидааст. Гуногунии иқлим ба тахассуси кишоварзӣ мусоид гардида, ба муҳлати вегетатсияи зироатҳо таъсир расо-

нидааст. Масалан, дар Шимол гандумро нисбат ба ҷануб як моҳ дертар ҷамъоварӣ мекунанд.

Барои сохтори аграрии Фаронса ду намуди асосии хоҷагидорӣ ҳос аст. Қариб нисфи маҳсулоти хоҷагии кишлоқро хоҷагиҳои калони хуб механиконидаи махсус гардонида ва коргарони кироӣро васеъ истифодабаранда, медиҳанд. Хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ зироатҳои гуногун: ғалладона, сабзавоту ангур парвариш мекунанд. Ҳар сол ҳазорон хоҷагиҳои деҳқонӣ касод мешаванду деҳотро тарк намуда, ба шаҳр рӯ меоваранд, замини онҳоро хоҷагиҳои калон аз худ мекунанд.

Дар хоҷагиҳои калон истифодабарии васеи замин сабаби ташкили маҷмӯаҳои агросаноатӣ гардидааст. Кишоварзии Фаронса бисёрсоҳа аст. Аз рӯи истеҳсоли гӯшт, шир, ҷамъоварии гандум, лаблабуи қанд Фаронса дар Аврупои Ғарбӣ дар ҷои аввал меистад. Аз рӯи истеҳсоли виноӣ ангурӣ ва миқдори навъҳои панир (бештар аз 300 навъ) бошад, дар ҷаҳон ҷои якумро мегирад. Аз уқёнуси Атлантик садафак (як навъи молиӯск) мегиранд.

Чорводорӣ аз се ду ҳиссаи маҳсулоти молии кишоварзиро медиҳад. Соҳаи асосии он парвариши чорвои калони шохдор буда, хели паҳн шудааст. Аксари деҳқонон ҳук, паранда, харгӯш, кабӯтар ҳам парвариш мекунанд.

Дар соҳаи зироаткорӣ аз рӯи майдони кишт ва ҷамъоварӣ гандум дар ҷои аввал меистад. Гандумро қариб дар ҳама ҷо, алалхусус дар Шимоли мамлакат зиёдтар парвариш мекунанд. Ҷуворимаккаро дар қисми ҷанубу ғарб мекоранд.

Дар заминҳои обёришаванда ва резигҳои дарёи Рона шолӣ парвариш мекунанд. Растаниҳои асосии техникаӣ лаблабуи қанд мебошад.

Аз рӯи ҷамъоварии ангур баъди Италия дар ҷои дуюм меистад. Ҳамвориҳои қад-қадӣ соҳили баҳри Миёназаминро пурра майдони ангур ишғол намудааст. Масоҳати калони он дар водии Шампан воқеъ гардида аст. Дар хандақҳои зеризаминӣ виноӣ шампаниро нигоҳ медоранд. Коняку

Расми 33. Харитани иқтисодии Фаронса

виноҳо (кагор)-и фаронсавӣ дар ҷаҳон машҳуранд. Дар бисёр ҷойҳои мамлакат ноҳияҳои маҳсусгардонидашудаи боғу обҷаборӣ мавҷуданд. Дар ҷануб, дар ноҳияи Нитс гулпарварӣ тараққӣ ёфтааст, онро дар саноати атторӣ истифода мебаранд.

Нақлиёт. Боркашонии дохилӣ бештар ба нақлиёти роҳи оҳан рост меояд. Қисми зиёди роҳҳо электронида шудаанд. Бо роҳи оҳан нақлиёти автомобилӣ рақобати сахт дорад. Аз шабакаи васеи дарё ва кӯлҳо ба таври пурра истифода бурда намешавад. Зеро аксари онҳо ба талаботи имрӯзаи киштигардӣ пурра ҷавоб дода наметавонанд. Газу нефтро бо нақлиёти қубурӣ мекашонанд. Шабакаи нақлиётии фаронса намуди радиалӣ дорад. Тавассути нақлиёти обӣ асосан селитра ва воридот ба амал бароварда мешавад.

Нақлиёти ҳавоӣ (одамкашонии байналхалқӣ) низ тараққӣ кардааст, танҳо се фурудгоҳ: Париж – Орли, Бурже, Шарл-де-Голл ҳар сол зиёда 25 млн мусофир мекашонанд.

Тафовутҳои иқтисодию географӣ. Фаронсоро ба се қисмати калон ҷудо кардаанд: қисми шимолӣ, ҷанубу шарқӣ ва ғарбӣ. Дар шимол ва ҷанубу шарқӣ мамлакат қариб тамоми саноат ва шаҳрҳои калон ҷойгир шудааст. Дар қисми ғарбии он асоси иқтисодиётро кишоварзӣ ташкил медиҳад.

Қисми шимолӣ ноҳияи тараққикарда мебошад. Дар ин ҷо пойтахти мамлакат – шаҳри Париж воқеъ гардида аст. Вай нисбат ба дигар шаҳрҳо бартарӣ дорад, зеро ки дар онҷо корхонаҳои калони саноатӣ, бонқҳо воқеъ гардидаанд. Зиёд будани коргарони баландихтисос ва зиёиёни илмӣ техникаӣ онро ба маркази асосии радиоэлектроника, атом ва дигар соҳаҳои нави саноатӣ гардондааст. Либосдӯзӣ, пойафзол, чарчинворӣ низ тараққӣ кардаанд. Париж ба тақсимои географии байниноҳиявии меҳнат таъсири калон расонида, бозори калони истеъмоли ашёи хом, хӯрокворӣ ва маҳсулоти тайёр аст.

Фурудгоҳи баҳрии ш. Париж – ш. Гавр аст, ки дар он саноати мухталиф тараққӣ ёфтааст.

Дар шимолӣ Фаронса ноҳияи калони саноати вазнину сабук ташкил ёфтаанд. Дар Лотарингия маҷмӯаи саноатии тамоили саноати кӯҳӣ ва металлургӣ дошта ташаккул ёфтааст. Дар ҷануби Лотарингия ва Элзас саноати бофандагӣ тараққӣ кардааст.

Ҷанубу шарқӣ Фаронса ноҳияи саноати бисёрсоҳа мебошад. Марказҳои калони саноатии он шаҳрҳои Лион ва Марсел мебошад. Лион бо истеҳсолоти қадимаи газвори шохӣ машҳур аст. Марсел ҳамчун шаҳри бандарӣ тараққӣ ёфтааст. Дар ин ҷо дар заминаи ашёи хоми воридгардида металлургия ва нефту химия инкишоф ёфтаанд.

Ғарби Фаронса ноҳияи асосии кишоварзӣ мебошад. Дар инҷо ду шаҳри калони саноатӣ: Тулуза ва Бодҳо ҷойгир шудааст. Баробари аз шимол ба ҷануб ҳаракат кардан таҳассуси хоҷагии қишлоқ тағйир меёбад. Нормандия ва Бретан ба парвариши чорвои калони шохдор таҳассус пайдо кардаанд. Ҷанубтар аз ин музофотҳои тамоқу, ҷуворимакка ва ангур парвариш мекунанд.

Алоқаҳои иқтисодии беруна. Таркиби воридоти Фаронса аз ашёи хому сӯзишворӣ, молҳои тайёр нимтайёр иборат аст. Аз 3/4 қисми содироташро молҳои тайёр ва маҳсулотҳои кишоварзӣ ташкил медиҳанд. Тиҷорати хориҷӣ асосан дар доираи Иттиҳоди Аврупоӣ мегузарад. Берун аз Аврупо шарикони калони тиҷорати беруни Фаронса ИМА мебошад.

Савол ва супориш

1. Хусусиятҳои хоси мавқеи иқтисодию географии Фаронсаро муайян намоед.
2. Аз рӯи харитаи аҳолии агломератсияҳои асосиро ҷудо кунед.
3. Ноҳияҳои асосии истеҳсоли энергияи обии барқиро ҷудо намуда, таркиби энергодобанси Фаронсаро бо Англия муқоиса намоед.
4. Ноҳияҳои асосии саноати вазнин ва сабукро номбар кунед.
5. Кадом соҳаҳои саноат Марселро ҳамчун бандар муайян кардаанд?
6. Саноати Фаронса аз ҷиҳати таъминот бо ашёи хом ва ҳаҷми истеҳсолот аз саноати Англия ва Олмон бо чӣ фарқ мекунад?
7. Ноҳияҳои асосии кишоварзии Фаронсаро муайян намоед. Соҳаи кишоварзии Шимол ва Ҷанубро муқоиса кунед.
8. Хусусиятҳои хоси шабакаи нақлиёти Фаронса кадомҳоянд?

Худатонро санҷед

1. Аз кадом сабаб захираҳои меҳнати Фаронса меафзояд?
2. Сабаби нисбат ба Англия ва Олмон гуногун будани самтҳои кишоварзии Фаронса дар чист?
3. Сабабҳои дар ҷаҳон аз ҷиҳати истеҳсоли винои ангурӣ ва шумори навъҳои панир ҷои якум гирифтани Фаронса дар чист?
4. Чаро ноҳияи Шимоли Фаронса аз дигар қисмҳои он бештар тараққӣ кардааст?

Ба фикри шумо

Барои чӣ дар шаҳри бандарӣ Марсел саноати металлургия ва нафтунимия инкишоф ёфтааст?

Мавқеи Фаронса дар оянда нисбат ба Иттиҳоди Аврупоӣ тағйир меёбад ё не?

ИТАЛИЯ

Масоҳаташ – 301,0 ҳазор км².

Аҳолиаш – 58,3 млн нафар.

Пойтахташ – Рим.

Забони давлатӣ – итолиявӣ.

Воҳиди пулӣ – лири итолиявӣ.

Мавқеи иқтисодию географӣ. Италия дар қисми Ҷанубии Аврупо ҷойгир буда, онро мувофиқи шароити табию таърихӣ, инкишофи хоҷагӣ ба се қисм чудо кардаанд: қисми материкӣ, қисми нимҷазиравӣ ва қисми ҷазиравӣ. Сарҳади обиаш аз сарҳади хушкиаш чор маротиба зиёд аст. Нохияҳои дохили хушкӣ аз баҳр 200–300 километр дур воқеъ гардиданд.

Баҳри Миёназамин Италияро бо Шарқи Наздик, шимоли Африка ва мамлакатҳои Ҷануби Аврупо пайваст менамояд. Ин ба тараққиёти хоҷагии Италия мусоидат мекунад. Роҳҳои ҳавоии трансконтиненталӣ аз фазои Италия мегузаранд.

Аҳоли. Аз рӯи шумораи аҳоли Италия дар Аврупои Ҷарбӣ баъди Олмон дар ҷои дуюм меистад. Барои мамлакат эмигрантсияи доимӣ хос аст. Сабабҳои асосии ин ҳолат шароити вазнини зиндагии деҳқонон, бекорӣ ва дараҷаи пасти музди кори коргарон мебошад. Дар Италия нисбат ба Аврупои Ҷарбӣ дида пастрарин дараҷаи зиндагии меҳнаткашон мушоҳида карда мешавад. Солҳои охир эмигрантсия ба мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупоӣ зиёд гардид. Дар ҷойгиршавии аҳоли урбанизатсия таъсири калон расонидааст. Қисми зиёди аҳолии шаҳр дар шимоли мамлакат сокин шудааст. Аксари шаҳрҳои Италия дорои таърихи қадима мебошанд. Онҳо ҳамчун осорхонаҳои таърихии аз ёдгориҳои бой мебошанд. Дар байни онҳо шаҳрҳои Рим, Флоренсия, Венетсия, Милан, Генуя, Болония бо ёдгориҳо ва санъати тасвирии худ фарқ мекунанд.

Ҳаёти миллии аҳолии Италия яхела, 98 фоизи онро италяноҳо ташкил менамоянд. Дини онҳо католикӣ мебошад. Он ба ҳаёти сиёсӣ фаъолона иштирок мекунад ва ба доираи васеи аҳоли таъсири зиёде мерасонад. Дар қисми ғарбии Рим давлати Ватикан (монархияи теократӣ) ҷойгир аст. Сардори давлат папаи Рим буда, вай дини католикиро сарварӣ менамояд.

Ҳайати синфии аҳолии Италия аз пролетариати шахру қишлоқ, деҳқонони камбағал, косибон ва ҳунармандон иборат аст. Буржуазия синфи ҳукмрон мебошад. Сохти давлатии Италия ҷумҳурии парлумонӣ буда, президент сарвари мамлакат мебошад.

Тавсифи умумии хоҷагӣ. То Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ Италия мамлакати аграрӣ буд. Саноати нисбат ба давлатҳои мутараққӣ суст тараққикарда дошт. Сабаби он суст будани заминаи ашёи хом ва нотаवонии бозори дохилӣ буд. Ҷоннокшавии истеҳсолоти саноатӣ аз миёнаҳои солҳои 50 асри ХХ оғоз ёфт. Дар ин муддат Италия аз мамлакати кишоварзӣ саноатӣ ба мамлакати саноатӣ кишоварзӣ табдил ёфт. Дар ин давра даҳлати давлат ба иқтисодиёт нақши ҳалкунанда бозид. Солҳои баъдиҷангӣ роҳи оҳан, воситаҳои алоқа, қисми зиёди заводҳои металлургӣ ва бисёр дигар корхонаҳо миллӣ кунонида шудаанд. Давлат ба ширкатҳои саноатии хусусӣ имтиёзҳо ва қарз меод.

Монополистони Италия бо роҳи якҷояшавӣ ва барқароркунии алоқа ба ширкатҳои транснатионалӣ мавқеи худро пурзӯр мекарданд. Сармояи ИМА, Олмон, Швейтсарияро дар саноати Италия ба таври васеъ истифода мебарданд. Дар асоси истифодаи техникаи нав корхонаҳои мошинсозӣ, химия ва як қатор дигар соҳаҳо аз нав ба ҳаракат омада, заводҳои нави ҳозиразамон сохта шуданд. Дар баробари корхонаҳои калони ҳозира корхонаҳои хурди дараҷаи пасти технологӣ низ амал мекунанд.

Дар Италия қафомонии кишоварзӣ нисбат ба дигар мамлакатҳои тараққикарда зиёдтар ҳис карда мешавад. Сабаби асосии ин дар системаи заминдорӣ истифодаи замин нигоҳ дошта шудани боқимондаҳои муносибатҳои феодалӣ мебошад. Ҷанӯз ҳам ҳиссаи зиёди истеҳсолоти кишоварзӣ ба хоҷагиҳои майдаю парокандаи деҳқонӣ рост меояд, ки дар онҳо агротехникаи қафомонда амал мекунад.

Хусусияти хоси ҷойгиркунии хоҷагии Италия нобаробарии қаламрави байни Шимолу Ҷануб аст. То якҷоякунии сиёсии мамлакат солҳои 70 асри XIX дар шимолии Италия марказҳои истеҳсоли ва фабрикаю корхонаҳои хурди ҳунармандӣ амал мекарданд. Ҳоло шимоли Италия аз рӯи дараҷаи тараққиёти иқтисодӣ аз мамлакатҳои тараққикардаи Аврупо фарқ надорад. Ҷануби Италия бошад, ба чунин давлатҳои суст тараққикарда – мисли Юнону Португалия наздик аст. Сиёсати ноҳиявии ҳукумат ин нобаробариро барҳам дода натавонист.

Саноат. Италия бо захираҳои ҳама намуд канданиҳои фойданок ҳуб таъмин нест. Дар қаламрави он захираи гази табиӣ, боксит, полиметаллҳо, симоб, сулфур, мармар муайян карда шуданд. Дар

байни мамлакатҳои Аврупо Италия аз рӯи захираҳои обӣ ва геотермалӣ фарқ мекунад. Саноати ҳозираи Италия ба воридоти ашёи хом вобастагӣ дорад.

Энергетикаи мамлакат ба нефт, кокс, ангишти воридотӣ ва гази табиӣ зехираҳои обии ватанӣ таъя мекунад. Аз рӯи иқтисодии заводҳои нефткоркунӣ Италия аз мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ пеш аст. Қатъи назар аз он, ки дар истеҳсоли энергияи барқӣ ҷои аввалро ГЭС-ҳо гирифтаанд, вале аҳамияти ГЭС-ҳои дар дарёҳои кӯҳӣ сохтанида дар хоҷагии халқи мамлакат калон аст. Дар Маркази Италия нерӯгоҳҳои барқии геотермалӣ кор мекунанд. Вобаста ба тараққиҳои истеҳсолоти энергияталаб истеҳсоли энергияи барқӣ мунтазам зиёд шуда истодааст.

Мошинсозӣ. Дар иқтисодиёти мамлакат мошинсозӣ аҳамияти калон дорад. Дар он мошинсозии нақлиётӣ хеле тараққӣ кардааст. Италия ба миқдори зиёд мотороллер, велосипед ва киштию автомобил истеҳсол мекунад. Аз 3/4 ҳиссаи мошинсозӣ дар шимоли Италия ҷойгир карда шудааст.

Тараққиёти мошинсозӣ сабаби афзоиши истеҳсоли металлҳои сиёҳ ва ранга гардид. Металлургияи сиёҳ дар зимиҳои ашёи хоми воридотӣ (оҳанпора, чӯян, кокс, маъдани оҳану металлҳои дигар) инкишоф меёбад. Корхонаҳои калони металлургия сиёҳ дар Торонто, Генуя, Неапол ҷойгир шудаанд. Дар Милан ва Турин заводҳои металлургии азнаворкунӣ амал мекунанд. Дар назди ГЭС-ҳои кӯҳӣ соҳаи электрометаллургия (гудозиши пӯлод ва алюминий) инкишоф ёфтааст.

Саноати химия ба ашёи хоми воридотӣ (хориҷӣ) (нефт ва фосфоритҳо) ва маҳаллӣ (гази табиӣ, сулфур ва ғайраҳо) таъя мекунад. Асоси онро маҷмӯи нефту химия ташкил менамояд. Дар он ҳиссаи пластмасс ва нахи синтетикӣ зиёд аст. Қисми зиёди заводҳои химиявӣ дар шимоли Италия ҷойгир шудаанд. Корхонаҳои маҷмӯи нефту химия бошад дар бандарҳои ҷанубии мамлакат амал мекунад.

Саноати бофандагӣ асосан аз нахҳои пахта ва синтетикӣ истифода мебарад. Корхонаҳои бофандагӣ дар ш. Милан ва гирду атрофи он ҷойгир шудаанд. Бӯҳронҳои иқтисодии солҳои 70 ва 80 асри XX ба соҳаҳои киштисозию мошинсозӣ ва бофандагӣ таъсири зиёд расонидаанд. Дар айни замон соҳаҳои муҳимми саноатро автомобилсозӣ (дар ҷаҳон ҷои 5-ум) химия, металлургӣ, пӯлодгудозӣ, саноати сабук ва хӯроқворӣ ташкил мекунанд.

Кишоварзӣ. Омилҳои табиӣ барои пешрафти ин соҳа хеле мусоид аст ва барои парвариши зироатҳои минтақаи иқлими муътадилу субтропикӣ имконият фароҳам оварданд. Дар шимоли Италия, ки дар

он ҷо ҳамвори Падан ҷойгир аст, хоки ҳосилхези аллювиалӣ дорад. Ин ҳамворӣ макони асосии зироаткорӣ мебошад. Дар ин ҷо зироатчигӣ дар асоси обёрии сунъӣ инкишоф ёфтааст. Дарёи калонтарини Италия дарёи По мебошад. Як қисми оби онро барои обёрӣ истифода мебаранд. Италия мамлакати кӯҳӣ мебошад. Ҳамвориҳо асосан дар назди соҳил домана паҳн кардаанд. Иқлими ин ҷо баҳримиёназаминӣ буда тобистонаш хушк гарм ва зимистонаш мӯътадил мебошад. Бинобар он дар ин мавзеъҳо растаниҳои ситрусӣ, зайтун бодом, ангур парвариш карда мешавад.

Барои сохти аграрии Италия се намуди асосии хоҷагӣ ҳосанд: сармоядорӣ, помещикӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ. Хоҷагиҳои сармоядорӣ қисми асосии даромади кишоварзиро медиҳад. Чунин хоҷагиҳо асосан дар шимоли Италия воқеъ гардиданд. Онҳо бо истифодаи усулҳои пешқадами агротехникӣ, механиконӣ, ҳосилнокии баланд ва истифодаи қувваи кори киро фарқ мекунанд. Шакли пулии иҷора бартарӣ дорад. Дар ҷануби Италия хоҷагиҳои калони помещикӣ бо хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ якҷоя амал мекунанд.

Кишоварзӣ дар Италия мисли Фаронса гуногунсоҳа буда, вале аз рӯи ҳосилнокӣ ва тараққиёт аз хоҷагии қишлоқи Фаронса қафо меистад. Асоси кишоварзиро зироаткорӣ ташкил медиҳад. Аз рӯи ҷамъовариҳои ҳосили ангур дар миқёси ҷаҳон ҷои аввалро ва аз рӯи ҷамъовариҳои меваҳои ситрусӣ ва истеҳсоли рағани

Расми 34. Харитаи иқтисодии Италия

растанӣ дар Аврупо ҷои дуюмро ишғол менамояд. Токпарварӣ дар нишебиҳои доманакӯҳу адирҳои шимол ва нимҷазираи Апеннин паҳн гардида аст. Дар қисми соҳили Ситилия лимону афлесун парвариш мекунанд. Аз ғалладонагиҳо – гандум, ҷувори-макка, шолӣ, аз зироатҳои техникӣ лаблабуи қанд, канаб кишт мекунанд.

Чорводорӣ нисбатан суст тараққӣ кардааст. Дар хоҷагиҳои калони Шимол чорвои калони шохдор, дар ноҳияҳои кӯҳии камалафи Апеннин, Ситилия, Сардиния деҳқонон гӯсфанду буз парвариш меку-

нанд. Дар мавзеъҳои соҳили баҳрӣ аҳоли ба моҳидорӣ ва ғун намудани дигар маҳсулотҳои биологӣ машғуланд.

Нақлиёт. Вазифаи асосии бору мусофиркашонии дохилиро нақлиёти автомобилӣ иҷро менамояд. Нақлиёти роҳи оҳан дар ҷои дуҷум меистад. Аз нигоҳи электрикони роҳи оҳан Италия дар ҷаҳон яке аз ҷойҳои аввалро ишғол менамояд. Шимоли мамлакат шабакаи зичи нақлиётӣ дорад. Дар алоқаҳои берунаи Италия нақлиёти баҳрӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд.

Тавофутҳои иқтисодию географӣ. Дар байни шимолу ҷануби Италия аз рӯи дараҷаи тараққиёти иқтисодӣ тафовути зиёд дида мешавад.

Дар қисми Шимолӣ зайтун, ангурпарварӣ (калонтарин истеҳсолкунанда дар ҷаҳон), боғдорӣ ва кишти сабзавот, картошка, лаблабуи қанд, соя паҳн гардидааст.

Дар ин ҷо инчунин ноҳияи калони саноатӣ ташкил ёфтааст, ки онро секунҷаи Милан, Турин, Генуя меғӯянд.

Шаҳри Миланро пойтахти корӣ номидаанд. Зеро вай маркази тиҷорат, саноат, молия буда, шаҳрҳои атроф ба вай хизмат мерасонанд. Шаҳри Турин бо заводи автомобилсозии ширкати "Фиат" машҳур мебошад. Корхонаҳои истеҳсоли қисмҳои автомобил ба он хизмат мерасонанд. Генуя шаҳри бандарӣ аст. Дар шаҳр ва гирду атрофи он корхонаҳои зиёде қомат рост кардаанд. Дар он муассисаҳои истироҳатии мақоми ҷаҳонӣ дошта ҷойгир шудаанд. Соҳили халиҷи Генуя аҳамияти курортӣ дорад. Қисми шарқии музофоти шимолӣ суғ тараққӣ кардааст. Дар ин ҷо шаҳри Венетсия бо ёдгориҳои таърихӣ-меъморӣ худ машҳур аст.

Рим маркази маъмурӣ, сиёсӣ ва маданияи Италия буда, дорои саноати ҳарбӣ, химия ва дигар соҳаҳо мебошад. Вай бо ёдгориҳои таърихӣ-меъморӣ худ овозаи ҷаҳонӣ пайдо кардааст.

Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон дар ҷануб комбинати калони металлургӣ, нерӯгоҳи барқии атомӣ, комбинатҳои нафту химия сохта шудаанд. Маркази маданияту саноатӣ ва бандарии ҷануб ш. Неапол мебошад. Дар ин ҷо инчунин муассисаҳои таботатию истироҳатӣ қомат рост кардаанд.

Кишоварзии Ҷануб дорои агротехникаи қафомонда мебошад. Қисми заминҳо бекор хобидаанд, ё ҳамчун чарогоҳ истифода мешаванд. Ҷануб макони асосии эмигрантсия мебошад. Заминчунбии соли 1980 мавқеи иқтисодии ҷанубро боз суғтар гардонид.

Алоқаҳои тиҷоратии беруна. Италия сӯзишворӣ (нефт, ангишт, кокс) ва ашёи хоми саноатӣ (оҳанпора), пахта, хӯрокворӣ, мошинворид намуда, маҳсулотҳои тайёр (мошинҳо, дастгоҳу газвор), мева

(апелсин, лиму) содир мекунанд. Қисми асосии тиҷорати он ба мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо, Швейтсария ва ИМА рост меояд.

Нобаробарии баланси тиҷорати берунаро Италия қисман ва ҳисоби пули коргарони дар хориҷа коркунанда ва даромад аз туризм баробар менамояд. Аз ҷиҳати тараққиёти туризм мамлакат дар ҳаҷон яке аз қойҳои аввалро ишғол менамояд. Хизматрасонии сайёҳон яке аз соҳаҳои муҳими иқтисодиёти Италия мебошад. Ҳар сол ба Италия бештар аз 30 млн нафар сайёҳон меоянд.

Савол ва супориш

1. Ноҳияҳои сараҳолӣ ва камаҳолӣ ва шаҳрҳои аз ҳама калони Италияро ёбед. Омилҳои ба чунин қойгиршавии сабаб гардида кадомҳоянд?
2. Аз рӯи харитани қанданиҳои фойданок географияи сарчашмаҳои энергия ва қойгиршавии онҳоро омӯхта, бандарҳои воридоти нафт ва заводҳои нафткоркуниро муайян намоед.
3. Маҷҳеи Италияро дар истеҳсолоти саноатии ҳаҷон ва "Ҳафтгоҳ" муайян намоед.
4. Чаро қойгиркунии соҳаҳои металлургияи сийёҳу рангаи Италия ва Фаронсаю Олмон фарқ мекунанд?
5. Қафомонии Италия дар соҳаи кишоварзӣ дар чӣ ифода ёфтааст?
6. Системи нақлиёти Италияро бо Англия муқоиса намуда, тафовути онҳоро биёед. Оё вазъии нақлиётӣ ба ҳоҷагии он мамлакатҳо таъсир расонидааст?
7. Омилҳои асосии тараққиёти туризм дар Италия кадомҳоянд?

Худатонро санҷед

1. Чаро ба Италия эмиграсияи доимӣ хос аст?
2. Омилҳои муҳимтарини аз давлати аграрӣ ба саноатӣ аграрӣ табдилёбии Италия чист?
3. Аломати нобаробарии тараққиёти муносибатҳои сармоядорӣ дар Италия дар чӣ зоҳир гаштааст?
4. Бо кадом хусусияти худ иқтисодиёти Италия аз Англия, Олмон ва Фаронса фарқ менамояд?

Пешгуши шумо

Ба кадом роҳҳо тараққиёти қисми чанубро ба қисми шимол наздик ва баробар кардан мумкин аст?

Имконияти мисли мамлакатҳои пешқадами Аврупо дар Италия инкишоф додани чорводорӣ вучуд дорад ё не?

МАМЛАКАТҲОИ ХУРДИ АВРУПО

Дар Аврупо, дар қатори мамлакатҳои мутараққӣ, мамлакатҳои хурд низ мавҷуданд. Ба ин мамлакатҳо Австрия, Белгия, Дания, Ирландия, Исландия, Испания, Люксембург, Нидерланд, Норвегия, Португалия, Финляндия, Швейтсария, Шветсия, Юнон ва мамлакатҳои пақана (Лихтейнштейн, Андора, Манако, Сан-Марино, Ватикан, Малта) дохил мешаванд.

Мавқеи иқтисодию сиёсӣ ва географии онҳо гуногун аст. Давлатҳои Аврупои Марказӣ (Белгия, Нидерландҳо, Люксембургу Австрия ва Швейтсария) дар байни давлатҳои мутараққӣ ҷойгир буда, бо ҳам хеле наздиканд. Мамлакатҳои Аврупои Шимолӣ ба хоҷагии давлатҳои мутараққии Аврупо (Англия ва Олмон) зич алоқаманд буда, бо воситаи роҳи оби Атлантик ба ИМА ва Канада алоқа до-ранд. Мамлакатҳои хурди Аврупои Ҷанубӣ асосан дар соҳили баҳри Миёназамин, дар нимҷазираҳои Балкану Пиреней воқеъ гаштаанд. Ин давлатҳо аз рӯи ҳаҷми масоҳати қаламрав аз якдигар фарқ мекунанд.

Сохти давлатии онҳо низ гуногун мебошад. Масалан, Австрияю Финляндия ҷумҳурии буржуазӣ, Белгияю Шветсия давлати монархистӣ мебошанд. Австрия ва Финляндия сиёсати бетарафиро пеш гирифтанд, қисми дигарашон ба блоки ҳарбии НАТО дохил шуданд.

Аҳоли. Ҳаёти миллии аҳолии аксари ин мамлакатҳо якхела буда, танҳо Белгия думиллата ва Испания бисёрмиллата мебошад. Зичии миёнаи аҳоли ва дараҷаи урбанизатсия дар мамлакатҳои Аврупои Миёна ва баъзе давлатҳои пақана зиёд аст. Аврупои Ҷанубӣ аз рӯи ин нишондиҳандаҳо дар ҷои дуюм меистад. Дар Аврупои шимолӣ шумораи шаҳрҳо кам, вале ҳиссаи аҳолии шаҳр зиёд аст. Қисми асосии аҳолии шаҳр дар пойтахтҳо ҷамъ омадааст.

Хоҷагӣ. Мамлакатҳои хурди Аврупо аз рӯи дараҷаи тараққиёти хоҷагӣ аз якдигар фарқ мекунанд. Дар байни онҳо давлатҳои дараҷаи хеле баланди тараққиёти иҷтимоию иқтисодӣ дошта (Шветсия, Швейтсария, Белгия, Дания, Нидерланд) ва давлатҳои акнун ба давраи индустриякунонӣ воридшуда (Испания, Португалия, Исландия) мавҷуданд.

Қаби назар аз он, ки ин мамлакатҳо дар хоҷагии ҷаҳонӣ мавқеи калон надоранд, дар якҷоягӣ онҳоро дар хоҷагии ҷаҳонӣ қувваи тавоно шуморидан мумкин аст. Ҳиссаи он дар истеҳсолоти саноати Аврупои Ғарбӣ 30%, дар тиҷорати беруна бошад, ба 40% рост меояд. Аксари ин мамлакатҳо аъзои Иттиҳоди Аврупоӣ буда, дар онҳо саноат ва кишоварзӣ ба дараҷаи баланд тараққӣ кардааст.

Саноати мамлакатҳои хурди Аврупо бо захираҳои табиӣ яқин таъмин нест. Ин ҳолат ва гуногунии шароити сарватҳои табиӣ мавқеи географӣ сабаби гуногунии таҳассуси соҳаи саноат ва кишоварзии он мамлакатҳо гардидааст. Симои хоҷагии онҳоро дар миқёси ҷаҳон истеҳсоли таҷҳизот, дастгоҳ, киштӣ, электротехника ва маҳсулоти химиявӣ, селлюлозаю коғаз муайян мекунад. Иқтисодиёти онҳо бештар ба бозори беруна нигаронида шудааст. Мамлакатҳои Аврупои Шимолӣ аз захираҳои минералӣ бой набуда, энергияи зиёди обӣ доранд. Қисми зиёди энергияро бо нерӯи об истеҳсол мекунанд. Дар заминаи энергияи барқии обӣ дар Норвегия, Шветсия истеҳсолоти металлургӣ ва электрохимиявӣ тараққӣ кардааст. Норвегия алюминий (аз ашёи хоми вориidotӣ), Шветсия дар заминаи маъдани оҳани хушсифати худ металлӣ сиёҳ ва мошинҳои гуногун истеҳсол мекунанд. Мамлакатҳои Шимол бо баҳр алоҳаи зич дошта, верфҳои калони киштисозӣ доранд. Норвегия, Финляндия, Шветсияро "устоҳонаи ҷангалии" ҷаҳон меноманд. Мамлакатҳои Шимол (ғайр аз Норвегия) нефту газро аз дигар мамлакатҳои ҷаҳон ворид мекунанд.

Энергетикаи мамлакатҳои Аврупои Марказӣ асосан ба нефти вориidotӣ ва қисман ба захираҳои худ таъям мекунад. Белгия захираҳои калони ангишт, Швейтсарияю Австрия энергияи бои дарёҳои кӯҳиро истифода мебаранд. Солҳои охир кашфу истифодаи захираҳои газу нефти баҳри Шимолӣ ва истифодаи энергияи атом вазъи энергетикаи он мамлакатҳоро тағйир доданд. Белгия истеҳсолкунандаи калони ҷӯяну пӯлод, мису қалъагӣ, мошинсозии вазнин; Люксембург истеҳсолкунандаи пӯлод, Нидерландҳо ва Швейтсария бошанд, бо мошинсозии дақиқ, электротехника ва соатсозӣ баромад мекунанд.

Дар байни мамлакатҳои Аврупои Ҷанубӣ Испания бо дараҷаи баланди тараққиёти иқтисоди худ фарқ мекунад. Дар ин ҷо дар заминаи тараққиёти саноати металлургияи сиёҳ, ранга, мошинсозии металлалаб ва химия тараққӣ кардаанд.

Бо вучуди ин саноати ин мамлакатҳо ба давлатҳои мутараққии Аврупо вобастагӣ дорад.

Барои соҳаи кишоварзии мамлакатҳои Аврупои Шимолӣю Марказӣ дараҷаи баланди тараққиёт хос аст. Махсусан хоҷагиҳои Нидерланд ва Дания. Чорводорӣ тамоили ширию гӯштӣ дорад. Дар зироаткорӣ кишти гандум бартарӣ дорад. Ғайр аз ин рож, ҷав, лаблабуи қанд, картошка, зағир, алафҳои хӯрока низ парвариш карда мешаванд. Қариб ҳамаи мамлакатҳо ғалла ва хӯрокаи гӯштиро аз дигар давлатҳо ворид мекунанд. Дар Исландия хоҷагии гармхонагӣ вучуд дорад. Дар Норвегия ва Исландия хоҷагиҳои моҳидорӣ тараққӣ кардааст, ва маҳсулоти онро ба содирот мебароранд.